

K

Művészet és Gondolat

KALLIGRAM

■ 2014 OKTÓBER ■

XXIII. ÉVFOLYAM, 2014. OKTÓBER

T A R T A L O M

- 3–6 **KUKORELLY ENDRE** ■
3 Napló
4 Köszönöm szépen, hogy kicsit lebiggyesztette az ajkát
5 A legjobb volna mégsem
6 Itt alszik (versek)
- 7–8 **POLGÁR ANIKÓ** ■
7 Eurüdiké a konyhában I.
7 Eurüdiké a konyhában II.
8 Orpheusz hajnalban
8 Orpheusz behatol (versek)
- 9 **KÖRÖSI ZOLTÁN** ■
Szívekvár (regényrészlet)
- 20 **MONIKA KOMPANÍKOVÁ** ■
Ötödik hajó (regényrészlet Péntes Tímea fordításában)
- 28 **CSABAI LÁSZLÓ** ■
Dicséret (novella)
- 33 **ACZÉL GÉZA** ■
(szino)líra (torzósótár)
- 35 **NAGY HAJNAL CSILLA** ■
A faragó
Áldás (versek)
- 36 **KÖRÖSI P. JÓZSEF** ■
Hajnal utca. Káposztás cvekedli (novella)
- 44 **NYERGES GÁBOR ÁDÁM** ■
Csak így lehetsz ve (regényrészlet)
- 52–54 **VÉCSEI RITA ANDREA** ■
52 Versus
53 Mindent csak mélyértelműen (novellák)

- 55 **MÁRTON LÁSZLÓ**
Tengeri karnevál (bevezető)
- 56 **JOHANN WOLFGANG GOETHE**
Homunculus és Galatea násza (részlet a *Faust* második részéből)
- 63 **GRÁDÉI HAJNALOK ZALÁN TIBORRAL**
Onagy Zotán beszélgetése
- 71 **ORCSIK ROLAND**
A magány politikája (Hamvas Béla: *A magyar Hüperion*)
- 79 **CZUCZ ENIKŐ**
„A várakozás az anyag tengelye” (a test elérhetetlensége
Borbély Szilárd *A Testhez* című kötetében)
- 85 **SZÁZ PÁL**
Örökké Valóság (időkoncepciók a *Tinnabulum Tripudiantium*
és Borbély Szilárd *Halotti pompa* című kötetében)
- 97 **SZILÁGYI MÁRTON**
Egy preparátum titkos élete (Péterfy Gergely *Kitömött barbár* című regényéről)
- 100 **EVELLEI KATA**
Bőrbe írt történelem (Péterfy Gergely *Kitömött barbár* című regényéről)
- 102 **BALOGH LILLA**
Ifj. Brenner József üzeni Csáth Géznak (Csáth Géza „*Méla akkor:*
hínek lábat mosni” című kötetéről)

KALLIGRAM
Művészet és Gondolat

FŐSZERKESZTŐ: Mészáros Sándor
kalligram@interware.hu

SZERKESZTŐK:
Beke Zsolt
zsoltbekezsolt@gmail.com

Szilágyi Zsófia
szilagyi73@gmail.com

GRAFIKAI SZERKESZTŐ: Hrapka Tibor
TÖRDELŐ: Róth Andrea
FELELŐS KIADÓ: Szigeti László

SZERKESZTŐBIZOTTSÁG

A SZERKESZTŐBIZOTTSÁG ELNÖKE:
Grendel Lajos

A SZERKESZTŐBIZOTTSÁG TAGJAI:
Földényi F. László,
Keserű József,
Márton László,
Németh Zoltán,
Rédey Zoltán

FŐMUNKATÁRSÁK:
Cseh Zoltán,
Hizsnyai Zoltán

Szerkesztőség és kiadó:
811 03 Bratislava–Pozsony,
Staromestská 6D, 2. emelet,
tel./fax: (00421 2) 544 15 028

Levél cím: KALLIGRAM spol. s r. o.
P.O. Box 223, 810 00 Bratislava 1

Szlovákiai megrendelések:
distribucia@kalligram.sk,
valamint a szerkesztőség címén.
Magyarországi elérhetőség:
kalligram@interware.hu

Támogatóink:
A Szlovák Köztársaság Kormányhivatala
(Realizované s finančnou podporou Úradu
vlády Slovenskej republiky – program
Kultúra národnostných menšín 2014)

Nemzeti Kulturális Alap

Kiadja: Kalligram Kiadó Kft., Pozsony
és Kalligram Polgári Társulás
(OZ Kalligram, Fő utca 39/17, 929 01
Dunajská Streda/Dunaszerdahely,
IČO 42 291 810).

Nyomja: Expresprint spol. s r. o.,
Partizánske
Példányszám/Náklad: 1000 db/ks
Ára: 700 Ft / 2,5 EUR.

Magyarországon terjeszti
a Relay Hírlapkereskedelmi Rt.
és a regionális részvénytársaságok.

EV 358/08 ISSN 1335-1826

Havilap, megjelenik az adott hónap 1-jén

Napló

Este még leírom, amit csináltam.
Ez azt jelentené, hogy egyedül vagyok.
Csak másnap reggel írom le, vagy másnap
este, és néha napok múlva sem.
Nem kivételezek, bár van kivétel.
8 cselekedet, nem jó, nem pocsék,
nem túl komoly, így komolyan leírva.
Ez munka. Ezért vagyok egyedül,
látszik is, de lehet, hogy rosszul látszik,
vagy én tudom rosszul, az is lehet.
Közben furkálom az orrom, felállok,

intézek a konyhában valamit,
kimegyek, hogy legyen miért bejönni.
Nem azért vagyok egyedül, csak így hívom.
Azért vagyok, mert nem tudom, mihez
fogok majd kezdeni a nem tudom, mikor.
Majd egyszer. Mert még el se kezdtem.
Így nekifogni, a vége felé,
nem kínos, csak talán unalmasabb.
Nem is kell. Már nem is kell
elkezdeni ahhoz, hogy véget érjen.
Annál sokkal kevesebb is elég.

Köszönöm szépen, hogy kicsit lebiggyesztette az ajkát

A reggel hűvös. Na. Úgy délig aztán
fölmelegszik, és kettő körül
már el is van túlozva egy kicsit.
Ugyanazt hallgatom, ugyanazokat a

darabokat mondják be vagy
ki. Bárhova kapcsolatok,
az ugyanaz, vagy ugyanazok a szavak.
Én bárhova szoktam kapcsolni el.

Ugyanazt veszem, például a sör,
tejszín, mustár, minden ilyesmi,
csirkéből más, de u.az a kiképzés.
Kilenc felé már eléggé hideg van,

ez mindig meglep. Mindig ugyanúgy.
Előre érzem, hogy el fogom rontani.
Egy szpíker, aki előre megérzi, hogy
elrontja majd, és tényleg el is rontja.

A legjobb volna mégsem

A.

Legjobb.

Volna.

Mégsem.

Elfogyni, mint a szappan.

Aztán lecsúszni szépen,

a végső egy alakban.

Tévedésből, alig. Vagy

aligha tévedés ez?

Mert az, hogy már alig vagy, még elég a levéshez.

*

Nem is hogy fel kell adni, mert

hova fel, egy

sehogy se, vagy alig őrzött helyet.

Nagy szemekkel csodálkozik

az ember valaki mások helyett.

Nem hogy már mennyire elég,

hogy egy ilyen vacak rossz helyen áll.

Ugyan, mi ég

el és mi nem. Minden vajas,

nem túl száraz szendvicseket kajál.

Én elég jól érzem magam

hazafelé, és elfelé hazul-

ról. Egy kicsit sajog, kicsit

ragad. Nem tré-

fa, nem. Egyszer ragad, egyszer lazul.

*

Nem tudok

ittmaradni,

nem tudom

itthagyni sem.

Úgy volna

jó,

ha kiderülne, hogy

nincs is

ilyen.

Itt alszik

Itt alszik.

Ez a pohara.

Lecsöppent a kávé.

Ez ahol az előbb kenyerezett.

Ahol őt valakivel sikerült összecserélni.

Így megy oldalazva.

Vagy csak ül, és a sírás égeti.

Igyekszik abbahagyni.

Egy kupac savanyú nyári vadkörte, barátságtalan sárga kukacokkal.

Befelé, komolyan.

Ha fölébred, felül az ágyon, néz maga mellett valakit, és zavarban van.

Nézi, a csodálkozástól elakadva.

Elakad a csodálkozástól.

Itt pedig részt vesz nyilván valamilyen versenyen.

Részt szokott venni versenyeken.

Ez a Díszter.

Ez nem én vagyok.

Ezen a képen nem én vagyok.

Kukorelly Endre (Budapest, 1951): költő, író. *Országközi divatok* című kötete idén jelent meg a Librinél.

Eurüdiké a konyhában I.

Csak majszolnak: csupa lekvár az orruk,
homlokuk. A bögrék szélén ragadós
ételdarabok, lemoshatatlan, árulkodó jelek.
A meleg kalács illata hozta fel Eurüdikét.
A hóban nem maradtak utána lábnyomok.
Árnyékkezeiben a kislapát, kissöprű is nehéz,
de most bárhová bemászhat, hozzáfér
az asztal alatti legkisebb résekhez is,
hogy eltüntethessen minden nyomot,
begyűjthessen minden foszlányt, színt, hangot, illatot:
a gyerekek úgy szórják szét mindenük,
olyan könnyedén, olyan visszarakhatatlanul,
mintha egy papírdoboznyi kakaószemcsét kellene
szétgurítani minden lehetséges irányba a járólapon.

Eurüdiké a konyhában II.

Egy bogár mászik a kakaóporban,
a frissen nyújtott tésztát
tapogatják a csápjai.
Én hoztam magammal:
ott nálunk, odaát, nyüzsögnek,
kivájják a kakaóbarna földet,
a porhanyós hamut.
Rászórom a cukrot,
hókristályt egy dermedt bazaltdarab fölé.
A tésztát késsel vakarom,
felsebesedik, akár a bőröm,
ha a forró tepsizet nyúltam
annak idején, még ideát,
mikor még meg tudta égetni nyelvemet
a frissen sült kalács.

Orpheusz hajnalban

Míg alszom, bejön és elkészíti
a gyerekek tízórait.
Úgy teszek, mintha nem látnám,
amint magára veszi régi köntösét,
hogy ne látszódjanak kiálló csontjai.
Megmossa a reggelre kiolvadt,
véres csirkemájakat.
Vörös a víz a mosogatóban.
Úsznak, szerves a szervetlennel,
morzsák, drótok, húscsapatok.
Ő hozta a Sztüx mellől ezt is,
ezt a mocsaras tározót,
ezt a posványt, mely örvényszerűen forog,
majd hörgő hangok kíséretében hipp-hopp eltűnik.

Orpheusz behatol

Orpheusz behatol a csontüregbe,
csak szét kell húzni a bőr gyanánt
szorosan ráhúzott vásznakot.
Megpróbálnak élvezni mindent ugyanúgy.
Behunyt szemmel még el tudják képzelni
az izmot, a húst, a nedvdús duzzadást.
Az ilyesmit most már tervezni kell,
előre megkonstruálni,
kivárni az alkalmas pillanatot,
mikor Eurüdikének sem sajognak a csontjai,
Orpheusznak sem fáj a feje,
nem ernyed el az egész napi munkától
a számítógép előtt.
Különben kár is erőltetni:
Orpheusz a hasára fekszik, elnyúl,
vigyázva, nehogy a farkához érhessen
Eurüdiké matató csontkeze.
A nyelv nélküli üregben maradhatott vajon
egy szúrós szeméremszőrdarab?
Eurüdiké a szájába nyúl,
holott már úgy sincs mivel lenyelje.
Aztán hang nélkül sírni kezd,
félelmetes, ahogy megindul a könny, magától,
hisz nem állja útját sem bőr, sem ruha,
behullhat mélyre a csontok közé.

Polgár Anikó (Vágsellye, 1975):
költő, irodalomtörténész, műfordító.
Legutóbbi kötete: *Ráfogások Ovidiusra* (Kalligram, 2011).

Szíve LEKVÁR

Például ott az Őrségben, ahol a harmadik Magyar Sándorék háza állt, a déli határnál, nem is kellett kutatni, tudták, hogy az eső és a villámlás mindig a hegyek felől, a határon túlról jön. Azon a napon viszont nem esett eső, harmadik Magyar Sándorék szokás szerint kora reggeltől kint dolgoztak a földön. Kimentek mind a hárman, kellett a munkáskéz, huszonöt holdjuk volt, hagymát, kukoricát, búzát, herét természetek, s mellette tehenet, lovat, baromfit tartottak. Gépekkel dolgoztak már, hiszen csaknem öt év alatt sikerült a háború utáni nincstelenségből visszakapaszkodni, a cséplőgépet felújították, volt vetőgépük és persze ekéjük is. Ez nem azt jelentette, hogy kevesebb lett volna a munka, mindent maguknak kellett csinálniuk, hiszen fogadott emberekre nem futotta a jövedelemből. Előfordult, piaci nap előtt, hogy reggel kezdték el, és még este is szedték fel a hagymát, hogy hajnalban kivihessék eladni. Ilyenkor harmadik Magyar Sándornak kellett tartania a viharlámpát, hogy dolgozni tudjanak.

Aznap herét vágni voltak, sötétedésre értek haza, és lefeküdtek már.

Este tíz körül érkezett a teherautó, tele fegyverekkel.

Igaz, akkoriban úgy voltak a faluban az emberek, mint a kolerajárvány idején, hogy este elbúcsúztak egymástól, hiszen nem tudhatták, hogy ki éri meg a reggelt. Most pedig azt nem lehetett előre tudni, hogy kit hurcolhatnak el az éjszaka során.

Zúgott még a teherautó motorja, amikor megzörgették a kaput.

Ki az, szólt ki harmadik Magyar Sándor édesanyja, pedig akkor már tudták, hogy kik lehetnek.

Felforrta a hűtő, kellene egy kanna víz, szólt vissza egy férfihang.

Sándor, itt vannak, mondta második Magyar Sándor felesége.

Kapkodva öltöztek fel, mégse úgy találják őket.

Addigra már betörték a nagykaput, átmásztak rajta, és kinyitották, és onnan kerülve elhúzták a kiskapu vasreteszét is. Zöld katonai ruhában voltak mind, sapkában, szuronyos puskákkal, berontottak a szobába, és azonnal odaálltak melléjük, kiabáltak, hogy senki meg ne mozduljon, mindenkire jutott egy-egy fegyver.

Utolsónak egy tiszt lépett be, aki a kezében tartotta a kitelepítési indoklást, megállt bent a küszöb előtt, és hangosan felolvasta.

Véghatározat, a jelenlétük államvédelmi szempontból káros.

Amikor befejezte, körülnézett, aztán ráparancsolt Magyarékra: most menjenek át a másik szobába, mi még körülnézünk itt egy kicsit. És már lökdösték is őket, álljanak fel, irány

a tisztaszoba. Csak egy őrt küldtek át velük, a többi azonnal felforgatta a házat, de hogy mit kerestek, nem árulták el.

Ötven kilót csomagolhatnak egy személyre, mondta végül a tiszt. Egy órájuk van, aztán indulás.

Ötven kiló? Miért pont ötven? Mi tesz ki ötven kilót?

Egy zsák búza, az ötven kiló.

Fél óra se telt el, amikor az ÁVH-s tiszt kiabálni kezdett, azonnal fejezzék be a csomagolást, szálljon fel mindenki a teherautóra. Az ÁVH-sok körbefogták őket, úgy kellett felkapaszkodniuk.

Még ki se értek a házból, amikor mögöttük már lepecsételték az ajtókat, odabent a házban is, minden egyes ajtót, és aztán az istállót, a baromfiólat, a hidast, a nagykaput és a kiskaput is.

Ki fogja reggel kiengedni az állatokat?

Indulásnál leengedték a ponyvát, hogy Magyarék ne lássák, merre mennek. De még a falu határánál szembejött egy rendőrségi autó, s amikor annak megálltak, a rendőrök, anélkül, hogy igazán megnézték volna, ordítani kezdtek, hogy csak ötven kiló az engedélyezett csomag, és ők sokkal többet próbálnak kicsempészni innen. Azzal az egyikük felugrott a platóra és válogatás nélkül leszórta a holmijuk felét.

Majd megtanuljátok, bűdös, népnyúzó kulákok, hogy az ötven az ötven!

Amikor továbbindultak, látták, hogy a földön heverő csomagjaikat a másik rendőr bedobálja a kocsiba.

Az állomáson egy tehervonat állt bent marhaszállító vagonokkal. Egy vagonba két családot zsúfoltak, akik mellé ők kerültek, még szerencsésnek is gondolhatták magukat, hiszen Magyarék csak hárman voltak. Köszönni köszöntek, de beszélgetni nem tudtak, mert minden vagonban egy-egy rendőr is ügyelt, azonnal rájuk kiabált, nincsen pofázás.

Második Magyar Sándor látásból ismerte a másik férfit; egy őriszentpéteri gazda volt, látta egyszer, amikor a tanácsoló udvarán megverték, mert azzal vádolták, hogy a házán a becsukott zsalukkal jelezte a disszidálóknak, szabad-e az út a zöldhatáron át. Aztán később hallotta, hogy akik meg nyitva hagyták a zsalut, azokat azzal vádolták, hogy éppen így mutatták a kivezető utat.

Egy vödör vizet adtak be a két családnak, azt ihatták, pisilni csak úgy lehetett, hogy a vagon ajtajába kapaszkodva kifordultak a sínek fölé. Csak amikor már elértek Nagykanizsáig, ott, a szerelvény összeállításakor tudtak néhány szót váltani.

Azt mondták, Szibériába visznek minket, suttogetta az őriszentpéteri férfi.

Ki mondta?

Csak mondták.

Nem kell mindent meghallani.

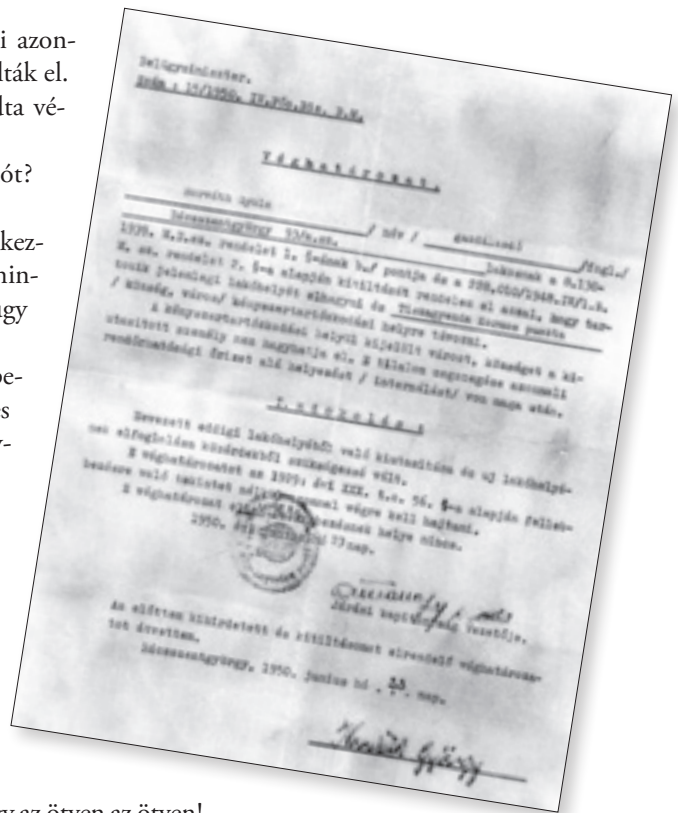
A mozdonyvezető, ha tudja is, nem merte elmondani, hová megyünk.

Ha tudja is.

Annyit tolatgattak, újabb és újabb vagonokat csatoltak hozzájuk, hogy délután volt már, amikor Nagykanizsáról elindult velük a szerelvény. A Balaton déli partján mentek végig. Nem húzhatták el a vagonajtót, de hallották a restikből, a strandokról és az éttermekből a nyaralók nevetését, a zenét.

Reggelre értek a Rákosrendező pályaudvarra. Akkor az addig őket kísérő rendőr helyett másikat kaptak, és a felvigyázók leváltásakor sikerült megállítaniuk egy percre a vonat mellett elgyalogló vasutast, aki elmondta, ő csak annyit tud, a váltással Füzesabonyig kell elvinniük a szerelvényt.

Aztán mégsem Füzesabonyba érkeztek meg, pontosabban ott nem is álltak meg, hiszen látták a deszkaréseken át, amikor elhagyták azt az állomást, elolvasták a feliratot, és onnantól megint csak abban voltak bizonyosak, hogy a határon túlra, keletre viszik őket.

Mondtam, hogy Szibéria, suttogta az őriszentpéteri gazda.

A felesége sírni kezdett.

Soha nem jövünk már vissza.

Ne mondjon inkább semmit, szólt rá második Magyar Sándor. Akárhová is visznek, amíg a családdal van az ember, olyan nagy baj nem lehet.

Nem lehet? Hát mi ez, ha nem nagy baj?

Több mint egy nap telt el azóta, hogy Kanizsáról elindultak, elfogyott a víz a vödörből, átforrósodott a vagon.

Amikor megállt a szerelvény, hallották, ahogy valakik egyre közeledve elhúzkodják a vagonajtókat, és leparancsolják a deportáltakat a vonatról.

Mindenki fogja a csomagját, szólt rájuk rekedten a rendőr.

Egészen addig meg se szólalt, nem is hallották a hangját.

Tűzött a nap, lassan ülepedett le a sínek mentén a por.

Egy apró, szürkére aszalódott állomásépület közelében álltak meg, a névtábla le volt verve a homlokzatról, csak a megállóhely rövidítése maradt: mh.

Az épület túlfelén egy pótkocsis vontató várakozott.

Rakják fel a csomagokat, és szálljanak fel az öregek és a gyerekek.

Szállj fel te is, mondta második Magyar Sándor a fiának.

Ő nem válaszolt, csak megrázta a fejét. Segített az anyjának feldobni a lepedőbe kötött csomagot.

Nem vagyok már gyerek.

Elindult a menet: elől a pótkocsis vontató, mögötte két lovas rendőr, aztán a zárt alakzatba rendezett gyalogmenet, amit szorosan körbefogtak a rendőrök.

Lapos, fák, épületek nélküli volt a táj, egészen más, mint az ő odahagyott, erdős dombjaik. Nem is láttak még ilyen vidéket, ahogy az állomásépület szürke kockája eltűnt mögöttük, nem maradt más, csak felettük az egyre forróbban szikrázó nap, a felhőtlen ég, és körülöttük a kiégett fűvű, kiszáradt föld.

Több mint egy órája gyalogoltak a poros földúton, amikor egy gémeskúthoz értek. Azt hitték, végre megállhatnak és ihatnak, de a rendőrök még szorosabban fogták közre őket, és kiabálva noszogatták tovább a menetet. Csak a következő kútnál, egy óra múlva engedték meg, hogy megálljanak és igyanak. A vödörből, egymás után.

Jócskán elmúlt dél, mire elérték az állami gazdaságot. A vontató bekanyarodott egy hosszú, istállóforma épület mellé, és megállt, őket pedig felsorakoztatták az út szélére.

Megint ellenőrizték a létszámot, akinek a lajstromot hangosan felolvasó rendőr kimondta a nevét, annak kiabálva kellett válaszolnia: jelen!

A gyerekek helyett az anyjuk vagy az apjuk válaszolt, de ilyenkor egy másik rendőr egészen közről megnézte őket, ellenőrizte, hogy igazat mondanak-e.

A létszámellenőrzés után kinyílt a távolabb álló, kisebb, ablakos épület üveges ajtaja.

Egy csizmás, fehér inges, mellényes férfi lépett ki rajta, lassan, kényelmesen sétált el előttük, felállt a gémeskút itatóvályúját tartó gerendára, hogy

mindenki jól lássa. Kiabálva mondta el a deportáltaknak, hogy ez itt a tábor, ahol lakni fognak ezután. Itt élnek majd a kurva életüket.

Ő az állami gazdaság párttitkára, akinek az a dolga, hogy megtanítsa a nép büdös, rohadék ellenségeit, ezeket a nyereszkeskedő, szemétkulákokat, hogy mi az igazi munka. És hogy megtanítsa nekik, mi jár azoknak, akik nem teljesítik a kötelességeiket. Őt arról ismerik messze a vidéken, nemcsak itt, a puszván, az állami gazdaságban, de a megyénél is, mindenhol, hogy nem kíméli az osztályellenségeket.

Innen szökni ne próbáljon senki, mert a pusztában semmi esélye sincs. A pusztában húsz kilométerre is ellátni, ott nem fognak elbújni, az hétszentség. De ha valaki szökni próbál, hát majd a családja issza meg a levét. És ha kell, akkor erőszakkal fogja megmutatni nekik, milyen az, ha valaki a saját izzadságával, nem mások kárán nyereszkedve keresi meg a kenyerét. Akinél bármilyen értéktárgy, irat, pénz van, azt most azonnal le kell adni, mert ha nem teszi, és megtalálják nála, olyan keservesen meg fogja bántani, a kurva anyját, hogy utána leadná még a saját gyerekeit is. Akinél zseblámpa van, azt is le kell adni.

Örüljenek, mocskos kulák banda, hogy alhatnak egyáltalán, és igyekezzenek is elaludni, mert reggeltől kezdődik a munka! Mert itt mostantól csak az kaphat enni, aki meg is dolgozik az élelméért.

Ott aludtak az út mentén, egymás hegyén-hátán, az őrseget kétóránként cserélték körülöttük.

Másnap hajnalban bevezényelték őket a hosszúkás épületbe. Valóban istálló lehetett nem is rég: most a férfiaknak kellett kiganézniuk, persze villák és szerszámok nélkül, pusztá kézzel, az asszonyok nekiállhattak a meszelésnek. Ahonnan kihordták már a trágyát, ott mészel szórták fel a földet, hogy fertőtlenítsék, majd szénát terítettek szét, legalábbis, amennyire elegendő volt az épület sarkánál álló kis boglya. Beesteledett, mire ez is készen volt, a rendőrök leültettek mindenkit sorban a földre, szorosan egymás mellett, hogy beférjenek a hodályba. Két sor, egymással szemben, közöttük kétméternyi közlekedő. Ez lesz a fekvőhelyük, mondták. Mindenkinek ötven centi széles terület jutott, amit ültében elfoglalt.

Háromtagú családnak az annyi, mint másfél méter.

A csomagjaikat addigra kiszedegethették a vontatóról ledobált halomból, s most mindenki a feje mögé, a falhoz tette.

Holnap kezdődik az aratás, ordította a félhomályba a párttitkár.

Aludjanak, a bűdös kurva életükkel.

Előtte azonban le kellett adni még a náluk maradt élelmiszert is, azt mondták nekik, onnantól közös konyha lesz, aminek a fenntartását is nekik kell végezniük.

Aludjanak.

A patkányok úgy tudnak sírni, mint a kisgyerekek.

Többnyire csak cikkantanak, ahogy elsurrannak a fekvő emberek között, de nincsen olyan éjszaka, hogy ne hallatszana a sírásuk is. Hol itt, hol ott bukkantak elő, sokszor csak a kigyózó farkukat lehetett látni a fal tövében, máskor meg olyan nyugodtan, szinte peckesen vonultak át a félhomályban, mintha hivatalosan is az övék lett volna az egész épület.

Másnap, amikor Magyar Sándorék létszámmellenőrzésen álltak a barakk mellett, egy újabb teherautó érkezett a vasút felől. Amikor megállt az irodaépület előtt, felhajtották a ponyvát, és két khakiruhás katona egy feketébe öltözött öregasszonyt emelt le a platóról.

Letették, az pedig meg se mozdult.

A teherautóval érkező ÁHV-sok bementek az irodába, kisvártatva előbukkantak, beültek a teherkocsiba, és visszaporoztak az úton, amerről jöttek.

A táborlakók csak a létszámmellenőrzés után mehettek oda az asszonyhoz, aki mindaddig mozdulatlanul ült a földön. Amikor közelebb léptek, akkor hallották meg, hogy egyre azt kérdegetti: hol vagyok?

Este van vagy reggel?

Hol vagyok?

A föld felé bámult, nem nézett senkire.

Vak volt, aki nem is sejtette, hogy hová került.

A gazdaság két hatalmas istállóból, egy emeletes magtárból, a központi épületből és a cselédsorból állt, a főépületben volt a rendőrség, a fogda, és itt működött az iroda is. Tizenkét rendőr alkotta az őr-

személyzetet, s nem is titkolták, hogy maguk is büntetesként élik meg, hogy oda, a pusztára osztották be őket. Igaz, gyakran váltották egymást, de amíg ott voltak, nehezen viselték, hogy a világtól elzárva kell élniük, se kocsmá, se bolt, a vasút húsz kilométerre, és természetük szerint a haragjukat vagy a rosszkedvüket a kitelepítetteknek torolták meg.

Amíg nem építettek reterátokat, csak két földbe szúrt és az azokon keresztülvezetett karó volt a latrina, a hozzájuk ásott gödörben kúp alakban gyűlt fel a szar.

Derékig erő vesszőkötég választotta el a női részt a férfiakétól.

Magyar Sándorék, mint a határsávról kitelepített kulákok, az első transzportok egyikével érkeztek a pusztára. Az aratás végeztével nekik kellett megépíteniük a két fabarakkot, amibe, miután elkészültek, átköltöztették őket, s nekik kellett felépíteniük a tábor konyháját is. Akkor persze már tudták, hogy a Hortobágyon élnek, és azt is láthatták, hogy a gazdaságban az ő érkezésük előtt elkezdtek a rizstáblák, vagyis a gátakkal körbefogott, négyszögletes vízfelületek kialakítását. Körmös traktorok és lánctalpas gépek túrták a földet, kalickának nevezett telepeket alakítottak ki, de azt nem tudták megakadályozni, hogy a pusztai szél rányomja a szabad vízfelületeket a földgátakra, újra és újra kikezdve az építményeket. Ilyenkor a táborlakóknak kellett derékig a vízben gázolva visszatapasztani a megbomlott gátfalakat, az ősz kezdetéig, a rizshajtások megnövekedéséig többször is. Hiába igyekeztek, a pusztai szelet nem állította meg se domb, se erdősáv, szabadon söpört végig a földön, felkorbácsolta a vizet. Ráadásul folyamatos, és szinte kilátástalan küzdelmet kellett folytatniuk az újraéledő náddal, sással, azokkal az őshonos, pusztai növényekkel, amelyekről úgy tűnt, a csatornázás miatt kipusztultak, ám a víz érintésétől mintha sokszorozott erővel bukkantak volna fel a mélyebben fekvő részeken.

Annyira nem bírtak a munkával, hogy egy fekete autós bizottság élén még valami fontos küldöttség is megnézte őket. A szemlélők vezetője, akit a többiek csak Borbély elvtársnak szólítottak, szikár, magas, hátrafésült hajú férfi, legalább fél órára bezárkózott a gazdaság igazgatójával az irodába, addig az ajtó előtt két ór posztolt, nehogy belépjen valaki.

Ősztől, az esős időszak érkezésétől már csak négylovas fogattal lehetett bármit is szállítani a földutakon, két ló kellett ahhoz, hogy a feldagadt sárban magát a szekeret elhúzhassa, s akkor tudott a másik kettő terhet is vontatni. A végtelen egyformaságban a szelek és a féktelen viharok tagolták az idő múlását. Mindig egyforma volt az idő, és mindig fújta a szél, egyik elöl se lehetett elbújni sehová. Mégis, a tágasság olyan dolgokat is mutatott a kitelepítetteknek, amiket szeretni lehetett.

Látták a fényeket, ahogy kelet felől előbb halványan derengeni kezd az ég, majd hirtelen végigömlik a föld felett a hajnal, látták a forróságban remegő levegőt, amikor a távolban fordítva tükröződik az egész síkság, belebólintanak a gémeskutak a felhőtlen, remegő ég vizébe. Látták az alkonyatot, amikor a poros ég vöröse lassan szívta fel a megsötétedett pusztát, míg maga is feketére változott, és csak a résein át látszottak a közeli csillagok. Látták és megismerték már a kunhalmokat, azokat az idő és történelem előtti dombokat, amelyek alatt rég eltemetett seregek és hadvezérek hallgatták a pusztá neszezését.

És látták munkába menet a mocsár mellett azt a hatalmas, füves rónát is, ahol kimustrált repülőgépek álltak sorban, akárha felszállási engedélyre várnának. Pedig némelyiknek csak fél szárnya volt, vagy hiányzott a pilótafülkéje is.

Nem értették, mit keresnek ezek az öreg gépek a Hortobágyon, mindaddig, míg a szovjet légierő el nem kezdte a gyakorló bombázásokat, olyannyira, hogy még a munkára kivezényelt táborlakók lajtkocsiját is találat érte. Akkortól, ha megjelentek a gyakorlatot végző

gépek az égen, a munkát abbahagyva azonnal menekülniük kellett.

Talán a bombázási gyakorlatok is közrejátszottak abban, hogy a második évben, ezerkilencszázötvenegy novemberében megkezdték a tábor áttelepítését egy másik gazdaságba, Mihályhalmára. Ott, abban a központban, egy hajdani vályogvető helyén egy kisebb tó is felgyűlt, aminek aztán hasznát vették, amikor az átszállított és újra összeácsolt barakkok mellé elkezdték a véglegesebb lakásul szolgáló vályogházak építését is. Vályogvető brigádokat alakítottak,

és nekiláttak egy lakótelep megépítésének: egy vagy két családnak, de legalább öt-hat főnek szánva egy-egy szobát, tíz darab kétlakásos vályogházat húztak fel. Nedvesek voltak a falak, feláztak a föld felől is, hiszen nem raktak téglát az alapzatba, és ki se száradhattak az építésig, ebben lakni mégis sokkal jobb volt, mint az egy légtérű, zsúfolt fabarakkban.

Egyetlen pokol létezik, és mi abban élünk.

Magyar Sándorék, mivel csak hárman voltak, nem kaphattak egy teljes lakrészt, ezért egy vasutas családdal kerültek egy szobába.

Hatvan városából telepítették ki őket, ahol a híres kastélyban egykoron a nagy műgyűjtő és mecénás báró magát Ady Endrét is vendégül látta. Hatvanban az ipari fejlődés és urbanizáció egyik motorja a vasúti közlekedés volt, már a Monarchia utolsó idejében is komoly vasutas kolónia élt ott, tisztességes és nyugdíjat is biztosító állásokkal, istenhívő és békés emberekkel. A kolostor működését maga a báró is támogatta, mint ahogy aztán a második világháború végén s az azt követő években a kolostor szerzetesei a tanító és gyógyító munkájukkal oly sok hatvaninak segítettek.

Hatvan városában a nagy rendcsinálások és tisztogatások részeként ezerkilencszázötven júniusában indult volna a vasúttelepen működő templomban és a ferences kolostorban szolgáló szerzetesek és apácák elszállítása. Előtte azonban a hatóságok nemcsak a tervezett letartóztatás hírét szellőztették meg, hogy hadd suttojjon mindenki arról, hogy a kolostorbélieket Szibériába viszik, hanem azt is megszervezték, hogy két ÁVH-s zászlóalj érkezzon a város határába, sőt maga Péter Gábor és Farkas Mihály is a hatvani rendőrkapitányságon várakozott. Így aztán, mire a teherautó elindult volna, már jókora tömeg vette körül a kolostort, jórészt a vasutastelepi családok, énekeltek és imádkoztak, a testükkel akarták megakadályozni a barátok elhurcolását. A házfőnök a teherautó platójáról hiába kérte sírva a tömeget, menjenek haza, mert bajba kerülnek, a hívek nem voltak hajlandóak mozdulni. Nem tudhatták, hogy Péter Gáborék felbérelt provokátorai állnak közöttük, akik egyre csak biztatták őket, tartsanak ki, ne engedjék a barátokat elhurcolni, jönnek már a tatai bányászok, azok majd fegyverekkel fogják megvédeni őket. Jöttek is, de nem a bányászok, hanem az előző nap odarendelt államvédelmisesek: mire a tömeg feleszmélt, a fegyveresek már körbezárták az utcákat. Gyűrűbe szorították a telepieket, aki menekülni próbált, rálöttek, ott helyben véresre verték, aki el tudott futni, azt vagy a rendőrök várták odahaza, vagy éjszaka mentek érte.

A kavicsal felszórt platójú teherautó elindult Budapestre, az Andrássy útra, lövések zaja kísértc az útját. A gondosan megtervezett akciót sikerrel hajtották végre, a szerzetesek börtönbe, a telepen élő, klerikális kapcsolatokkal és kommunizmusellenes érzelmekkel, mi több, a hajdani MÁV-hoz kötődő emlékekkel jogosan vádolható vasutasok Kistarcsára, az internálótáborba kerültek, anélkül, hogy tudhatták volna, hogy a családjukat a Hortobágyra deportálták.

Ott, az állami gazdaságban a hatvaniak, vagy ahogyan az őrség szerette csúfolni őket, a szent asszonyok és a családtagjaik egy kupacban, egy barakkban éltek, egymáshoz tolt emeletes ágyakon, s csak a vályogházak építése után került a Tési család, a magára maradt

vasutasfeleség, a mozogni már alig képes, beteg anyja és a két lány, Marika és Sára Magyar Sándorékkal közös szobába.

A nagyobbik lány, Tési Marika éppen annyi idős volt, mint harmadik Magyar Sándor.

Szőke, majdnem fehér hajú lány volt, akinek a bőrét azonnal pirosra égette a pusztai nap.

Csak a homlokán maradt világosabbnak a sáv, ahol a kendő megvédte a napsütés elől.

Marika elmondta harmadik Magyar Sándornak, hogy mielőtt a Hortobágyra kerültek volna, ő még kertben sem igen járt, nemhogy dolgoznia kellett volna. Zongorázni tanult, az apácáknál, és az édesanyja arról álmodott, hogy zongoraművész lesz.

Napközben nemigen látták egymást, hiszen a lány főleg a vízfordásra volt befogva, harmadik Magyar Sándor pedig a férfakkal dolgozott kint a földeken. Ám késő délután, amikor az első hetek után már iskolát is szerveztek, és egy volt gimnazista, majd később már egy hajdani tanítónő szabályos tanrend szerint foglalkozásokat tartott a gyerekeknek, kisebbeknek és nagyobbaknak is, általában egymás mellett ültek, mint ahogyan este, a kötelező takarodóig együtt hallgatták Linding Feri folyton vidám harmonikáját. Ha nehezen is, de addigra már megbarátkoztak a táborba zárt egykori görög szabadságharcosokkal is, akik a szabadságot és a boldog emberi társadalmat keresve menekültek Magyarországra, s végül a pusztán kötöttek ki, és tört magyarsággal arról meséltek, hogy odalent, az ő országukban vannak olyan szigetek, ahol úgy élnek az emberek, hogy soha nem látanak havat. Együtt hallgatták vasárnap reggelente Szőnyi bácsi, az egykori mohácsi polgármester imaóráit a félhomályos barakkban, ahová még azok is beültek ilyenkor meghallgatni az aznapra rendelt evangélium felolvasását, akik odahaza nem jártak a templomba.

A hosszúkás, kis ablakos, örökké legyektől zúgó istállóban édeskés trágyaszag keveredett a tehenek és a frissen fejt tej szagával.

Nincsen annál jobb, mint egy pohárnyi friss, habos tej, amit egy óvatlan pillanatban kimerhet a sajtárból az ember.

Az egyik fiú, akinek a tehenész mellett kellett aludnia, elmondta, hogy minden este öklendezve alszik el, mert érzi a fejénél a tehenész levetett ruhájának a szagát.

Az állami gazdaságban a harmadik évben kezdtek hozzá a libatenyésztéshez. Az ötletet az adta, hogy a vadászatok és háborús pusztítások következtében igen megfogyatkozott az állatállomány a pusztán, eltűntek mind a vadak, a túzokok és a vadludak, és valakik valahol úgy tervezték, hogy a betelepített libák pótolják majd a veszteséget. Elférnek ott, és a feldolgozásuk munkát ad majd az asszonyoknak télen is.

Arra senki nem gondolt, hogy a sok ezer liba milyen károkat okoz majd a földnek, mint ahogyan arra se számítottak, hogy a hozzá nem értő asszonyok és lányok képtelenek lesznek egyben tartani a rengeteg baromfit. Nem is bírtak az állatokkal, gágogva és sivalkodva százfelé futottak a szárnyasok, csak azután lett rend, hogy egy jólelkű juhász egy tereplőpultit ajándékozott nekik, az legalább a munkának ezt a részét elvégezte.

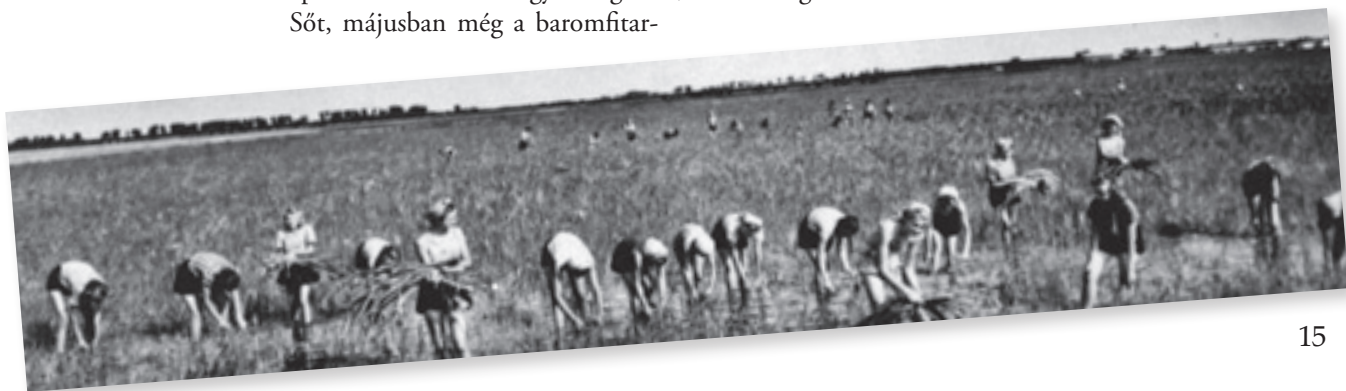
Nyáron a csépléssel kezdődtek az idénymunkák, azt követte a gyapotszüret, majd a rizsaratás, kaszálás, vályogvetés, a rizstelepi kubikmunka, az asszonyoknak a zöldségtermelés.

Télre a Tisza árterére vitték őket, fakitermelésre. Ott hallgathattak először rádiót, néprádió a Kossuth adót.

Hiszen ez jár mindenkinek, mondta az ottani termelésvezető. A rádióhoz mindenkinek joga van.

A harmadik évben, ezerkilencszázötvenháromban a rendőrség parancsnoka engedélyt adott földpadlós, kéményes, szoba-konyhás házak építésére is, persze csak úgy, hogy az építést a táborlakók ingyen végezték, és a költségeket a bérükből levonták.

Sőt, májusban még a baromfitar-

tást is engedélyezték, s arról beszéltek, nincsen kizárva, hogy nem sokára majd a disznók tartását is megengedik.

Élni akkor is kell és lehet, ha nem akar az ember, az élet, ami benne van, úgyis erősebb nála.

Magyar Sándorék is belekezdtek már a házépítésbe, amikor megérkezett a táborba Nagy Imre júliusi országgyűlési programbeszédének a híre. Addig példátlan módon a gazdaság igazgatója kitette az iroda ablakába a rádiót, és mindenki meghallgathatta az új kormányprogramot.

Azért csak építsük meg a házat, mondta második Magyar Sándor. Lehet, hogy mostantól jobb lesz, lehet, hogy másként lesz talán, de lakni akkor is kell valahol.

Igen, édesapám.

A hatvaniak egy csoportját engedték haza elsőnek, még akkor augusztusban.

Addig azért senki nem hitte el, hogy a kitelepítésnek tényleg vége lehet.

Aztán a többieket is sorra vették, hiszen nyomtatásban is megérkezett, hogy a kormányprogram a táborok felszámolását mondta ki október végéig.

Szeptemberben hazaengedték azokat a családokat, akiknek iskolaköteles gyerekük volt.

Tésiek három napja várták a bizottsági autót, a kevés holmijuk az ő szobareszükben összekészítve állt.

Hazamegyünk, mondta Marika.

Elmegyek majd hozzátok, mondta harmadik Magyar Sándor.

Bárcsak maradhatnánk, az lenne jó.

Az utolsó estén Tésiné a félhomályban összehajtogatta a még hazavinni érdemes ruhákat, aztán csak ült a szobában, mozdulatlanul, az arcán fénylettek a könnyek.

Búcsúzáskor Tési Marika egy levelet adott harmadik Magyar Sándornak, egy papírlapot, amit az irodáról szerzett. A lány kézírása mellett ott volt egy közös fényképük is. Mező Lajos, az az emberségesebb őr készítette a fotót, akit éppen az engedékenysége miatt féléve helyeztek át a táborból valahova, mert a másik őr feljelentette a párttitkárnál, hogy kedvez a kitelepítetteknek.

A fiú és a lány a gazdaság központja előtt, a fehérre meszelt falnál állt, a kamerába mosolyogtak mind a ketten, a válluk összeért.

Elmegyek majd hozzátok, mondta harmadik Magyar Sándor.

Megígérem, hogy elmegyek.

Marika levelében az összehajtott lap között egy fehér margaréta összepréselt feje feküdt.

Fehér szirmok, de a közepén olyan sárga, mint szárazra égett fű a pusztán.

Sárga, mint Marika haja.

Az nem lehet, hogy ne találjalak meg.

Teherautóval vitték el őket, a maradék hatvaniakat.

Marika a deszkának dőlve ült, nézte harmadik Magyar Sándort, aki csak a karját emelte fel, és aztán nem mozdult, úgy állt, mereven, mint egy szobor, amíg teherautó el nem tűnt a szeme elől.

Hát akkor mi is hazamegyünk, mondta második Magyar Sándor. Visszamegyünk a faluba, a házunkba.

Olyan lesz majd minden, mint azelőtt.

Olyan nem lehet már sohasem.

Október volt már, amikor ők is megkapták az elbocsátási iratot. Az is benne volt a papírban, hogy vissza, a határsávba nem mehetnek, nemcsak a házukba, de a faluba sem költözhetek vissza.

Elengedni elengedték őket, de azt nem mondta meg senki, hogy hová mehetnének.

Jobb híján úgy döntöttek, hogy Budapestre utaznak.

Ott, Mátyásföldön élt Jóska bácsi, második Magyar Sándor anyjának a bátyja, aki csendőr volt a világháború előtt, s akinél, úgy számolt Magyar Sándor, ha másutt nem, legalább a kertben, egy sufnyiban, ideiglenes lakóhelyet találhatnak. Meg talán munkát is, amiből talpra állhatnak. Az ideiglenes szálláson aztán csaknem egy évig laktak, a szerszámok házban húzták meg magukat, második Magyar Sándor innen kezdett munkába járni a város túlfelére, Csepelre, s vitte magával az akkor már a felnőtté válás küszöbén álló fiát, harmadik Magyar Sándort is. Teljes műszakokat vállaltak, túlórákkal, hogy pénzt keressenek, gyűjtögessenek. Ezerkilencszázötvennégyben sikerült átköltözniük Halásztelekre, egy olyan bódéba, amit az Őrségben maradt értékeik eladása után meg tudtak venni a horgászok alkalmi tanyái között.

Gazdálkodni soha nem kezdtek újra, de második Magyar Sándor szőlőket ültetett a Duna-parti homokos földbe, és a feleségével tyúkokat is tartottak.

Harmadik Magyar Sándor a csepeli gyár támogatásával végezte el esti iskolán a szakmunkásképzőt, esztergályos lett, belépett a túra és a kerékpáros szakosztályba, hétfőként a többiekkel együtt indult kerekézni a Duna mellett, fel, egészen Szobig. Amikor megkapta a katonai behívóját, már hivatalosan is jegyben járt Berecz Ilonával, egy ferencvárosi család egyetlen gyermekével, akinek a szülei a csokoládégyárban dolgoztak, ő meg a Csepel Művekben lett bérelszámoló. A csepeli esztergályost Lentibe vitték honvédségi szolgálatra, a déli határvidékre, ahol ugyan már leállították a határvédelem erődrendszer megépítését, és a terveket elsüllyesztették egy soha ki nem nyitandó asztalfiókba, de a kiürített házakkal teli falvak élete ettől még nem sokat változott. Egyszer a volt falujukon is keresztülhajtottak a teherautókkal, még a házukat is látta, a kidöntött kerítéskaput, a vak ablaküveget, és a ház előtti, hajdani virágágyásban derékmagasságúra nőtt gaztengert, de persze nem álltak meg, vitték őket tovább.

Harmadik Magyar Sándor nem is járt többé arra, ha eltávozást kaphatott, azonnal Budapestre indult.

Hogy látta a házat, a szüleinek soha nem mondta el.

Második Magyar Sándor akkoriban már csak a horgászás miatt mozdult ki a halászteleki tanyáról. Legalábbis ő így hívta: horgászat, holott számtalanszor esett meg vele, hogy a botját össze se szerelte, csak letette maga mellé az elvadult fűbe, és szóltanul, mozdulatlanul ült egy kövön, az elfutó vizet bámulva.

Semmit nem szeretett jobban, mint a fák mögött lebukó nap utolsó vörös fényét.

Olyan volt a víz, mintha a pusztai füvet borzolgatná a szél.

Ott fent, a magasban semmi nem akasztotta meg a szelet, se felhők, se fák, se épületek.

Ha nem a vízparton ült, akkor a tyúkokkal szeretett lenni, hátul a kis ház mögött.

Hallgatta őket, nézte, ahogy látszólag céltalanul bóklásznak, folyton éhesen.

Akkor már évek óta nem vágtak le egyetlen baromfit se, hagyták, had tojjanak, szaporodjanak a maguk kedve szerint. Nem szedték össze a tojásokat se, sőt, amikor valamelyik kotlós jól végezte a dolgát, és kicsibék keltek ki, akkor se avatkoztak közbe, hagyták, menjen minden a maga útján. Csak a vesszőkerítést javígtatták ki, hogy alul ne legyenek lyukak, s felül ne repkedjenek ki a madarak.

A tojás olyan, mintha egy élet magja volna, mondta második Magyar Sándor. Vagyis nem olyan, hanem az.

Nem tudom, hogy tudják megenni.

Hogyan lehet megenni egy egész életet.

Régebben te is megetted, mondta a felesége.

Régebben? Nem emlékszem már rá.

Az elhullott szárnyasokat elásták a kert végében, ügyelve arra, nehogy az ártérről egy odatévedő róka vagy valami kóbor kutya megtalálhassa.

Különös módon azonban a tyúkok nem szaporodtak el, pontosan annyian voltak, mint azon a vasárnap reggelen, amikor az utolsó, levágásra ítélt csirkét második Magyar Sándor felesége kiemelte közülük.

Mintha a magára hagyottságuk előhívott volna belőlük valamiféle önszabályozó, létfenntartó ösztönt: ha több madár hullott el, akkor a tyúkok kikeltették a tojásokat, ha pedig nem volt fogyás, csak elpotyogtatták valahol a tojásokat.

Második Magyar Sándor megismerte már a mozgásáról, formájáról valamennyit. Kivitte a sámlit, arra ült le a csirkeól mellé, a falnak döntötte a hátát, és hagyta, hogy a tyúkok úgy mászkáljanak körülötte, mintha ott se lenne. Azok pedig hamar megszokták, s láthatóan ügyet se vetettek rá, úgy káráltak, kapirgáltak, kergették egymást egy-egy kívánatosabb falatért.

Miért jó ott neked?

Nem tudom, hogy jó-e.

Ha folyton ott vagy, akkor biztosan az.

De néha, mondta második Magyar Sándor, azok a látszólag buta állatok megállnak, felemelik a fejüket, mintha hallgatóznának. Nem mozdul a testük, a lábuk se, nem kotyognak, és nem rebben a tolluk, és pislantani is elfelejtenek.

És?

Semmi és. Csak nézem ilyenkor őket, és tudom, hogy jár a fejükben valami.

Harmadik Magyar Sándort ott, a katonaságnál értesítették, hogy a tanya kéményébe a késő őszi, esős, szeles idő visszanyomhatta a füstöt és a szén-monoxidot, legalábbis a kiszálló rendőrök és aztán a törvényszéki orvos is ezt állapította meg: amikor megtalálták őket, második Magyar Sándor és a felesége egymás mellett, lehunyt szemmel feküdtek az ágyban.

Békés arccal, mint akik észre se vették, hogy útnak indultak, átléptek a folyó túloldalára.

Második Magyar Sándor jól befűthetett, még amikor a rendőrök kiérkeztek, akkor is meleg volt a házban.

Kinyitották az ablakot, hogy beengedjék a friss levegőt.

Harmadik Magyar Sándor a nősülés után eladta a halásztelki tanyát, abból a pénzből és a vállalati segítségből fizettek be egy Angyal utcai tanácsi lakásra. Hat évig még az esztergagép mellett dolgozott, majd művezető lett, és felkerült az irodára. Igaz, nem sokáig volt aztán ott, mert éppen a vállalati túramozgalomban aktívan részt vállaló fiatal munkatársként tagja lett előbb az üzemi MHSZ-nek, majd az ott végzett munkája alapján áthívták a kerületi Magyar Honvédelmi Szövetséghez. A modellező és a rádiós szakosztálynak is ő lett a felelőse, mint a kerületi tanács összekötője működött, és rendszeresen eljárt a többi szakosztály rendezvényeire, az ejtőernyősökhöz, bűvárokhoz, a honvédelmi és lövészeti versenyekre.

Nem hordott egyenruhát, nem is volt neki, de minden évben ő volt a felelőse a kerületi iskolák számára rendezett nagy, honvédelmi versenynek is, és később már összefogta a Forradalmi Ifjúsági Napok rendezvényeit is.

A fiuk, negyedik Magyar Sándor ezerkilencszázhatvanötben született meg a Bakáts téri szülőotthonban. Aprócska, fekete hajú, barnás bőrű csecsemő volt, az anyjára hasonlított.

A Mester utcai általános iskolába írták be, aztán meg a Szamuely utcai gimnáziumba. Amikor egyik este az Üllői út felől a Ferenc téren át tartott hazafelé, belekeveredett a környéket uraló két rivális banda, a Ferenc tériek és a Haller utcaiak verekedésébe. Pedig egyik társasághoz sem tartozott, magának való, inkább egyedül bóklászó fiú volt, vagy talán éppen ezért; úgy megverték, hogy több mint két hónapig volt kórházban, és az is-

kolai évet meg is kellett ismételnie. Harmadik Magyar Sándor akkor az MHSZ-irodából telefonálgatva, sőt személyesen is utánajárva a történeteknek, nem csak azt érte el, hogy elkapják és méltón megbüntessék a tetteseket, hanem azt is, hogy a két galerit a rendőrség végre felszámolja.

Negyedik Magyar Sándor nem volt különösebben jó tanuló. A biológiát szerette a legjobban, de az eredményei alapján az orvosi egyetem szóba se kerülhetett, hiába próbált segíteni az apja, latba vetve a kapcsolatait. Annyit tudtak elérni, hogy negyedik Magyar Sándort a csepeli Ho Si Minh Tanárképző Főiskolára vették fel, majd annak a befejeztével a Gellért fürdőben tudott elhelyezkedni mint irodista, mert tanítani semmiképpen nem akart.

Igaz, akkor már kezdtek elmúlni a Magyar Honvédelmi Szövetség szép napjai. Az MHSZ Országos Közgyűlése ezerkilencszáznolcvannyolc nyarán úgy határozott, hogy néhány tevékenységét megszünteti, másokat, mint például a gépkocsivezető-képzést egy új gazdasági társaság keretein belül folytatja. Ezerkilencszázkilencven január elsején korlátolt felelősségű társaságot hoztak létre.

Történelmi időket élünk, bólogatott harmadik Magyar Sándor főnöke. Történelmi időket.

Hidd el, kedves barátom, egykor még úgy fogunk visszagondolni ezekre a napokra, mint sorsfordító időkre, és csodálkozunk, hogy mi is benne éltünk.

Na ja, nemes sokaság tud cselekedni nagy dolgokat.

Édes Európa, itt vagyunk.

Harmadik Magyar Sándor akkor ment nyugdíjba, igaz, így is túlszolgált már két évvel a korhatárt. ■ ■ ■

■ **Kőrösi Zoltán** (Budapest, 1962): író, forgatókönyvíró, dramaturg. Legutóbbi kötete: *Magyarka* (Kalligram, 2013).

Ötödik hajóhajó

IRENA rendszeres időközönként alaposan megtisztogatta a lakást a felesleges holmiktól. Első alkalommal akkor végzett alapos nagytakarítást, amikor a férje, valamilyen Miletič úr, 1968-ban Ausztriába távozott. Ez mindenkit nagyon meglepett, mivel Miletič úr világléletében csendes, békés, megbízható és konfliktuskerülő kolléga volt. Egyik nap elment Dévénybe, hogy a temetőben kiszaggassa fivére sírján a gázt, és többé nem tért vissza. Két vagy három év múlva érkezett egy képeslap, azt követően pedig se hang, se kép. Pozsonyban hagyta a feleségét és kétéves gyermekét. Amikor Irena színlelt önmérséklettel szóba hozta, mindig valamilyen Miletič úrról beszélt, egy szolgálékű és határozatlan, pipogya alakról, akinek állandóan könyékig koszos volt a keze. Kiruccanása a dévényi temetőbe jócskán megdöbbenhetette. Jómagam nem ismertem őt, nem tudtam róla mást, csak azt, hogy görnyedten járt, gyönyörű kertje volt, és minden szabadidejét a kertjében töltötte. Vagy a dévényi temetőben.

Irena az alapiskolában volt igazgatónő, és amikor a negyvenes évei küszöbén, hatvanhatban teherbe esett, olyan eseményszámba ment, mint amikor az égből le hull egy meteorit és fénybe borítja a vidéket. Senki sem tudta a környezetéből, hogyan reagáljon a történetekre. Keltsenek szenzációt a váratlan eseményből és fordítsák hasznukra, vagy viselkedjenek úgy, mintha mi sem történt volna, és mézes pakolással gyógyítsák a sebeit. Irenának gyorsan fel kellett fednie a világ számára a gyermek apját, férjhez kellett mennie és össze kellett egyeztetnie az egykori öreglány életét, aki eszét és testét a szocialista ifjúság nevelésének áldozta, egy felelősségteljes anya és feleség életével. A gyermek a gyermekágyból az igazgatónő irodája alatt működő bölcsőde ágyikójába vándorolt, és pontosan három óránként kapott egy üveg bébipapit, és a popsiját hintóporral szórták be. Irena – a kor stílusának megfelelően – mintaszerűen sikeres volt a karriert és a családot illetően egyaránt, míg valamilyen Miletič úr úgy nem döntött, hogy kiszaggatja a fivére sírján növény gázt. Az igazgató elvtársnőt egy napon áthelyezték az étkezdébe, a betonépület alagsorába, mivel egy emigráns felesége nem nevelhetett a gyerekekből megfelelő kommunistákat.

AZ ALAGSORBA történő szegyenletes áthelyezési merényletet követő három napon belül alapos tisztogatást végzett a lakásban. Nagypám után nem maradt egy matracok közt feledett gyufaszál sem. Irenát valamilyen Miletič szintjére degradálták, aki a szökéséig a Dimitrovka vegyiművekben dolgozott karbantartóként, és gyanús személy-

ként ellenőrizték. Hirtelen megöregedett és a benne fészkelő rossz, amit az alapiskolában betöltött jó munkahelyének köszönhetően ez idáig kegyes mosollyal titkolt, hirtelenjében előtört belőle. Bezárkózott a lakásába. Kipucolta a betonbunkerét és tökélyre fejlesztette a mindennapi rutinját. Már nem zavarta semmiféle karbantartó. A kanalak és villák olyan rendezetten sorakoztak az asztalterítőkön, mint a szalagavatókon, a sosem használt dísztorülkőzők esztétikusan heverték, színek szerint. Mindent szigorúan egy árnyalat uralt.

Neudorfban, tíz kilométerre az osztrák határtól, egy Miletich nevű nagy virágkertészet működik. Úgy hiszem, egyszer megnézhetném. A virágokat, a palántákat, a hagymákat.

TIZENÖT ÉVVEL KÉSŐBB újra meg újra ugyanolyan alaposan kitarított. Lucia után és utánam rakott rendet. Lucia a gyermekágy idején töltötte be a tizenhetedik életévét. Én hat héttel a szülés után munkába álltam, miért ne dolgozhatnál te is, érvelt Irena. Mielőbb keríts egy lakást, és amíg találsz valamit, a kicsivel meghúzhatjátok magatok a konyhában. Három hónapig, egy nappal se tovább. Tönkretettétek az életemet, nem akarok többé látni. Amire szükséged van, pakold el, a többiről majd én gondoskodom. A szobádat bezárom, hogy világos legyen számodra, nincs ott keresnivalód.

Aztán Irena könnyörtelenül kidobta anyu plüssállatait, kockáit, leporellóit, minden gyerekkori holmiját, mindent, amit Lucia nem csomagolt össze és nem dugott el. Lucia pedig szinte semmit nem vitt magával, mert nem vette komolyan Irena szavait. Lucia hirtelen a gyerekkort és a felnőttkort elválasztó és összekötő ingatag hídon találta magát. Minden olyan tárgyat elveszítette, ami bizonyítékul szolgált arra, hogy gyerek volt, hogy iskolába járt, hogy voltak játékaik, de még nem győzte saját erőből beszerezni azokat a tárgyakat, amik felnőtté tették. Valahol a határvonalon maradt. Még nem tisztázta magában, hogy anya lett, és már nem gyerek többé. Nem volt olyan hely, ahova befogadták volna, nem voltak alapok, amiken dülöngélés nélkül megállhatott volna. Nem létezett egyáltalán semmi, ami összekötötte volna az ártatlanság időszakával. És semmi, ami biztonságosan átvezette volna a jövőn. Egyáltalán semmi.

1989 KARÁCSONYÁRA Irena összegyűjtötte egy nagy dobozba az igazolásokat, a bélyegeket, a jelvényeket, a kis zászlókat, a kongresszusi jegyzőkönyveket, a szakszervezeti üdülésekről hozott emléktárgyakat, egyszerűen mindent, ami azt bizonyította, hogy aktív kommunista volt. Aztán megünnepelte a keresztény karácsonyt mindenestül, ami hozzá tartozik, mintha a lehúzott redőnyök mögött emberemlékezet óta így cselekedett volna. Amikor veszélyt érzett, úgy viselkedett, mint egy hermafrodita csiga, átvedlett és lankadatlanul csúszott tovább a sárban.

IRENÁT akkor látogattuk meg, amikor 65 éves lehetett és combnyaktörést szenvedett. Meghívásunk talán a leggazdaságosabb és a leglogikusabb megoldásnak tűnt számára, hiszen ki másnak kellett volna gondoskodnia róla és visszafizetnie neki mindazt, amit évekkal ezelőtt adott. Ki másnak, mint a tulajdon lányának és unokájának, aki már elbírta a nehéz súlyokat és össze tudta számolni a bolti kiadásokat. Lucia elfogadta az ajánlatot, mert már elege volt a kilencévnyi albérletezésből. Lesütötte a szemét, kicsomagolta a bőröndjeit és ezzel beismerte a vereségét.

Majdnem egy évig éltünk együtt Irena kétszobás lakásában. Egy hét elteltével nyilvánvaló volt számomra, hogy bármilyen más lehetőség jobb lett volna, mint ez a szentháromság, de Lucia azt mondta, ki kell bírni. Irena nem fog a végtelenségig élni.

NE HÍVJ NAGYMAMÁNAK, figyelmeztetett azonnal az elején, amikor kissé felmértük egymást. Úgy nézek én ki, mint egy nagymama, kérdezte sértődötten. Egyáltalán nem, gondoltam. Egy nagymamát teljesen másképp képzelek el, szívélyesnek és puhának, szélesre tárt karokkal. Akkor boszorkánynak foglak hívni. Ahogyan Lucia.

Hívj Irenának. Már megmondtam. Nem vagyok neked semmiféle nagymama. És senki másnak.

Parancsára, Irena!

Így hát Luciával és Irenával laktam. Lehetek volna akár két gyerekcsősz. Nyugodtan lakhattam volna a szomszédoknál is.

ADDIG A NAPIG albérletben laktunk a város túlsó felén, egy négyszobás lakásban valamilyen művészeti főiskola hat vagy hét hallgatójával. Sosem láttam őket együtt, és arcuk színes pocsolóvá folyik össze előttem. Olyan kép alakult ki bennem róluk, hogy kölcsönösen cserélgetik a ruháikat, a cipőiket, az illataikat, a partnereiket és a gondolataikat is, hogy egy közös szekrényt használnak, amiből azt ráncigálnak elő, ami épp megteszik nekik, nemre vagy méretre való tekintet nélkül. Szórakoztatóak voltak és többnyire jókedvűek, de egyhangú volt állandóan figyelni rendszertelen érkezéseiket és távozásait, hangulataikat és veszekedéseiket. Gyakran cserélgették a szobáikat és az ágyaikat. Egyik este egy kopasz fiú az egyik hálósobába ment be és reggel egy másiktól jött ki. Vagy felbukkant egy ismeretlen fazon és elfoglalta másvalaki helyét, aki szó nélkül eltűnt, és akit már úgy-ahogy megszoktam. Az volt az érzésem, hogy egy műanyag babaházban lakunk, aminek berendezését folyton ide-oda tologatja egy komisz kölök és a belső viszonyokat kifürkészhetetlen hangulatai alapján rendezi át. És én nem tudok alkalmazkodni a váratlanul bekövetkező változásokhoz.

Nem volt magánéletünk, sem nyugtunk. Luciával egy szűk kanapén aludtunk egy miniatűr szobában, ami időről időre az egyik lakótárs sötétkamrájával, vagy egy másik kerámiaműhelyül szolgált. Sürgősen el kellett költöznünk, és amikor Irena előterjesztette nygvonalú javaslatát, Lucia nem habozott és még abba is beletörődött, hogy bérleti szerződésének megszegése miatt elveszít egy hónapi előre kifizetett albérleti díjat.

A VERESÉG ÉRZÉSÉT Lucia megpróbálta valahogy leplezni. Hazatértünk után hihetetlen viselkedést produkált. Úgy éreztünk meg, mint egy tornádó, azonnal belekezdett az átrendezésbe, kompromisszumok nélkül és könyörtelenül. Irenának át kellett költöznie a szűk, nyomasztó nappaliba, egy kanapéra, mi ketten pedig élvezni kezdtük a nagy, világos hálósoba luxusát.

A tévét áthelyezte a hálóba és Irenának otthagya a rádiót, aminek rosszindulatúan leszerelte az antennáját. Irena hosszasan és precízen felépített rendszere néhány nap leforgása alatt a darabjaira hullott. Lucia a törülközők közé gyömösölte a harisnyáit, áthangolta az adókat, az evőeszközöket átszórta az evőeszköztartó egyik rekeszébe, az üvegponyókat és hattyúkat dobozokba dugta.

Ez itt kész kabaré, kiabálta Irena. Nincs rend, nincs rendszer! Mindent a feje tetejére állítottál! Teljesen tönkretettél mindent... Állatként szenvedett, de kiszolgáltató volt, nem tehetett semmit, csak az ajtóba kapaszkodhatott és a botjával verhette a szőnyeget. Semmi másra nem volt képes, még a mankóját sem tudta megemelni olyan magasságba, hogy szétszórja a törülközőket a szobában. Nem volt egyszerű megtartania egyenes testtartását.

Aggasztó volt elnézni a két nőt, akiket csak a fukarság és a kölcsönös függés kötött össze. És eközben tudatosítani, hogy hozzájuk tartozom, hogy elválaszthatatlanul és önszántunkon kívül rokoni szálak fűznek össze. Aki nem ismer bennünket, nem tudja, milyen kapcsolatban állunk, mivel néven szólítjuk egymást hangosan, de bensőnkben közös vér csörgedezik.

IRENA képeket hímezett. Keresztöltéssel hímezett csendéletek gyümölcsökkel és orgonacsokrokkal, poros, kifakult, élettelen képek. Lucia egyszer az összes képet leakasztotta a falról és kíméletlenül kitépkedte őket a keretektől. Irena úgy állt előttem, mint egy összeomlott régi kémény, amiből csak egy halom remegő omladék maradt, egyik kezével az ajtófélfának támaszkodott, és másik kezében a mankóval igyekezett magához húz-

ni a letépett vásznakát. A térdre reszketett, és a mankó csak súrolta a szőnyeget. Nem tudtam, sajnáljam-e vagy elégtételt érzek. Az iskolában a végtelenségig ismételtgették, hogy tisztelnünk kell az időseket, át kell adnunk a helyünket és segítenünk kell bevásárlószatyraik cipelésében. Közeli láttam dühtől és tehetetlenségtől ráncos arcát, szempilla nélküli szemét, piros, vizenyős és sárgás bőrét, ami húsboltokból ismert gyűrött viaszpapírra emlékeztetett. Láttam ritka haját, amiből hiányzott az ezüst csillogás, a húsbolti viaszpapírba csomagolt sebhelyeket, szőrszálakat, pigmentfoltokat és ínakat. Szinte kellemetlenül valóságos volt, teste részletei hangsúlyossá váltak, és az a tény, hogy a nagymamám volt, teljesen eltűnt a tudatomból. Úgy tanulmányoztam őt, mint egy mikroszkóppal felnagyított rovar. Éreztem a megöregedett test összetéveszthetetlen bűzét és nem láttam Irenában mást, csak egy boszorkányt, aki kinyújtja a karmait, hogy a vállamba mélyessze őket és egy újabb testrészeként használjon. Kora nem volt rám hatással, csak abban a pillanatban tudatosítottam. Mondtam magamnak, légy a segítségére, állj ki mellette, bocsáss meg neki. Lucia pusztán gonoszságból tesz így, Lucia a rossz, a rosszindulatú. Nincs ereje nagyobb tethoz, mint hogy egy olyan állatot kínozzon, ami nem tudja magát megvédeni, és ilyet nem teszünk, ez azért aljasság.

Egyik pillanatban Irena nekilendült, hogy a mankóval megsuhintsa Luciát, de ajtófélfát markoló keze megcsúszott. Ösztönösen felém fordult, kinyújtotta foltokkal tarkított kezét, az ujjait szétfeszítette, mint egy ragadozó madár, ami készen áll, hogy röptében elkapjon egy kis rágcsálót. Rémultem ugrottam el, elrohantam Lucia mellett és kifutottam a folyosóra. Tompa puffanást hallottam, de lehet, hogy csak képzelődtem.

Irena ez után az incidens után visszavonult és hagyta, hogy Lucia azt tegyen a lakásban, amit csak akar. Egy évre rá meghalt.

LUCIA Irena temetése után azonnal ledobálta magáról az összes fekete holmiját, lerántotta magáról a kabátját és a ruháját, és mindent a padlón hagyott. Aztán befutott minden szobába és szélesre tárta az ablakokat, meg a bejárati ajtót, és olyan huzatot csinált, hogy Irena éjjeliszekrényéről felröppentek a félretett számlák és a szalvéták. A várva várt nyugalmat és békét hirdető galambok.

Lucia piros melltartóban futkosott a lakásban, meg-megbotlott a padlóra dobált fekete ruhákban, a fehér papírdarabok a szőnyegen és a bútoron landoltak. A huzattal beáramló barna októberi levelek megakadtak a függönyök redőiben.

Még lassan levetkőztem, Lucia megbotlott a kabátjában és elnyúlt a padlón. Hátralát a combján nagy sárgás-kék folt éktelenkedett. Megfordult, és az arcára valahogy egy törülköző került. Így feküdt egy ideig. Megrázkódott, és én nem tudtam, zokog-e vagy nevet. Nagyon hasonló helyzetben feküdt, mint amilyenben Irena meghalt. De Lucia nem tudott erről, nem ő találta meg. Ő már csak felöltöztetve látta, kiretusálva és megigazgatva, méltósága és komolysága teljében.

A LAKÁS, amit megörököltünk, dugig volt szépen összerakosgatott kacatokkal. Legelőször attól szabadultunk meg, ami Irenára emlékeztetett, azoktól a személyes tárgyaitól, ruháitól, vázáitól, szobraitól, képeitől, amiket Lucia az előző évben nem győzött eltüntetni. A műanyag dederonból készült ruháit, amiket porrongyként sem tudtunk felhasználni, műanyag zsákokba tömtük és a zsákokat a kukák mellett hagytuk, ha valakinek véletlenül megtetszene valami. Manapság ez így szokás, senki sem szégyelli kinyitni a szekrényeit az egész lakótelep előtt, de mindenki szégyell turkálni ezekben a szekrényekben. Még hetekkel azután is rá-rábukkantunk Irena lakótelepen széthurcolt kosztümjeire, törülközőire, nejlönfüggönyeire és harisnyáira, a fákra akadva, nedvesen, sárosan az út menti árokban. Senki sem öltött magára, mosott ki és támasztott fel már soha semmit mindaból, ami a takarításakor átment a kezünk között. Még a jó állapotú, láncmintás kardigánokat sem, amiket Irena viaszpapírban őrzött. Csak a macskák hurcolták szét a parkolóban.

Amikor megtisztítottuk a lakást Irena apróságaitól, eldöntöttük, vagyis Lucia eldöntötte, hogy kidobja a szörnyűségesen nyirkos, undorító, tölgyfafaurnérral bevont szekré-

nyeket. Dülöngéltek úgy is, hogy deszkákkal voltak alátámasztva, és én félttem, hogy egyszer, amikor a felső polcról szedem le a zoknijaimat, rám esnek, és kétrét vágnak. Kétrét vágva fekszem majd, mint az a fekete macska, és Lucia nem fogja bírni megemelni a szekrényt és összekapcsolni a törzsemet a lábammal. Elképzelttem, ahogy ott fekszem, a fejem és a fél testem a szekrény alatt. Tiszta vágás. Fekete-fehér kínai tornacipőbe bújtatott lábam úgy hever a szőnyegen, mint két gyufa.

Valaki éjjel elvitte a szekrényeket. A szétszedett hitvesi ágyat is, amiből csak a matracokat tartottuk meg. A kiszakított pántú éjjeliszekrények két hétig hanykolódtak az udvaron, míg a földszinti szomszéd fel nem cipelte a harmadik emeletre és az ajtónk előtt nem hagyta őket egy cetlivel, hogy a kacsákat vigyük el a gyűjtőhelyre, ahogy illik. Ki bajlódna a kacsák elszállításával, amikor a panelház előtti kukák mellett egyszer a jövőben valamilyen módon szétesnek és eltűnnek? Legalább volt hova rejtennem a dolgaimat, amikor Lucia kizárt.

Amíg Irena élt, a lakás a drótokból és vesszőkből szőtt lámpáknak köszönhetően vízfelszín alatti sötétségbe merült. A fényfoltok úgy úsztak a falakon, mint a halpikkelyek, amikor a lámpa meglibbent a huzatban. Sikerült szétszednem a lámpákat. Ugráltam rajtuk, apró darabokra törtem őket, és a bögrékkel meg a leégetett serpenyőkkel együtt műanyag zacskókba tömtem mindet. Közben a drótokkal kilyuggattam az egyetlen tornacipőmet.

Aztán feltűnés nélkül, hétről hétre, mindig, amikor a szemetesek éppen kiürítették a konténert, megszabadultunk a nagy, tömött táskáktól, amikből drótok lógtak ki. Sötétedés után, hogy a szomszédok ne vegyék észre, és hogy Luciának ne kelljen szemétszállítást intéznie és pénzt költenie.

Lucia Irena relikviáinak megsemmisítésekor örültként viselkedett. Tépdeste a függönyöket, szétvágta a szőnyeget, törte az edényeket, mintha azokon a nyomorúságos kiszolgált tárgyakon töltené ki éveken át felgyülemlett mérgét a mogorva öregasszony miatt.

A LEPUSZTÍTOTT LAKÁS felújításának nagyszabású terve aztán novemberrel decemberre tolódott, decemberrel pedig nyárra. Sosem volt elegendő pénz és idő, és még ha Lucia kiterjedt baráti köre egyre gyarapodott is, nem volt senki, aki eljött volna egy nagy autóval és elvitt volna valamilyen bevásárlóközpontba megvenni a hiányzó bútorokat, amiket felcipelt volna a harmadik emeletre. Nem bántott, hogy megszabadultunk Irena holmijától, de számoltam az eredeti merész terv megvalósulásával, ami magában foglalt egy ágyat, egy íróasztalt, egy öltözőszekrényt, egy hintaszéket és egy magnót. Végül be kellett érnem azzal, hogy van egy saját szobám, egy sötét, hosszúkás tárnám, befejezetlen falfestéssel és fapalettára helyezett matraccal. Akkoriban megelégedtem ennyivel, mert Lucia jókedve olyan volt, mint a porcukor, ami irgalmasan belepte a sikerületlen kalácsot. Ugyanis a jókedv folyamatosan kitartott. Még vagy egy évig.

A lakás Lucia örjögése után totálisan lepusztult állapotba került. Nem törődött velem, csak az előnyeit élvezte. Soha többé nem szellőztetett ki olyan alaposan, és a levegő a három kis helyiségben csak állt és sűrűsödött. Egy nagy adag fantáziával joghurtos dobozból készített, viccesen improvizált lámpaernyő fényében minden látogató bágyadtanak és kimerültnek tűnt, lassan beszélt és árnyékként mozgott. A Lucia barátainak pólóra varrt flitterek és hamis kristályok kihunytak, a lármás és vulgáris barátok finomítottak nyelvi megnyilvánulásaikon, a kutyák az asztal alá bújtak és eldugták a pofijukat, tényleg olyan volt, mint egy halott házban.

Lucia azt hitte, hogy ha megbontja Irena rendjét és rendszerét, akkor végérvényesen elűzi őt ebből a lakásból. Valami azonban még mindig ott kísértett.

LUCIA nem tudott takarítani, nem volt képes törődni a háztartással kapcsolatos alapvető teendőkkel. Nekem eszembe sem jutott, hogy néha kinyissam az ablakokat és kiszellőztessék. A legnagyobb kánikulában fulladoztunk és a milliószor elhasznált levegőt szívtuk. Egy év elteltével a jókedv kihunyt, és Lucia csak siránkozott, hogy megint olyan elcsigázott és kimerült, hogy nincs kedve se lélegezni, se ébren lenni, se aludni. Nem jutott

eszembe, hogy rendbe rakjam a vécét és kidobjam a hűtőből a kiszáradt mustárt. Csak azt takarítottam el, ami kifejezetten szembetűnt, amiben megbotlottam, azokat a dolgokat, amik akadályozták a szobába vagy a fürdőbe való bejutást. Ha nem volt mire kiborítanom a tőkehalalátát, elmostam egy rakás mosatlant, ami automatikusan felhalmozódott, még ha Lucia szinte nem is főzött. Kiürítettem a szemetest, amikor már a szemet közé egy jégkrémes pálcika sem fért el anélkül, hogy valami ki ne esett volna belőle. Feltöröltem a padlót, hogy ne kelljen gyakran kimosnom a zoknimat. Be tudtam állítani az automata mosógép három különböző programját és tudtam szennyest osztályozni. Az osztálytársnőm apja tanította meg, mivel Luciának nem volt kedve elolvasni a használati útmutatót.

HÍVJ PETERNEK, ne hívj bácsinak, mondta osztálytársnőm, Dorota apja. Nem okozott gondot, saját anyámat sem hívtam anyunak.

Peter.

Azt kívántam, lakjon nálunk, ülhessek a térdén, hallgathassam, ahogy lélegzik, és vele együtt lélegezzem. A nyaka köré fonhassam a karom, ehessem a szendvicseit. Mustárral. Amiket csak nekem készített. Dorota nem szerette a mustárt. Én pedig mindig mustárral kértem, mivel így meg tudtam számolni, mennyit készített nekem és mennyit Dorotának. Szendvicsekben megtestesülő vonzalom és érdeklődés. Mérhető mennyiség.

Izgató magabiztosság sugárzott belőle, ami hiányzott Irenából, Luciából és Lucia összes barátjából. A nagy, felnőtt Peter, egy húsz évvel idősebb férfi, akit tegezhettem, akinek mindenre volt válasza és ideje, és aki megtanított mosni.

Egyszer egy idősebb hölgy az autóbuszon diszkrétan a fülembé súgta, hogy szagom van. És ez egy ilyen szép lányhoz nem illik. Bűzleni, mint a görény. Akkor kezdett derengeni, miért nem akar az iskolában senki közös szekrényt velem. Luciának mindegy volt, Peternek meg szégyelltem elmondani. Ezért találtam ki, hogy új mosógépünk van, és Lucia elvesztette a használati útmutatót. Már régen megvolt a mosógépünk, de Luciának nem volt kedve mosni. Inkább megvárta, hogy jöjjön valamilyen ismerős, akinek azt mondta, hogy a mosógép már megint elromlott, vessen rá pillantást. Időnként tehát valaki kimosott ránk.

Peter ráültetett a mosógépre és fél órán át tanította a jeleket a ruhák címkéin. Fél óra összpontosított figyelmet szentelt nekem, és az volt az érzésem, hogy egy szilárd és jól le-horgonyozott hajó fedélzetére lépek. Felszabadult és boldog voltam. Szerelmes voltam és ámuldoztam.

EGY ÉV MÚLVA fokozatosan minden romlásnak indult. Lucia jókedve elpárolgott, mint a víz egy rosszul behúzott csapból, cseppenként, a vodka és az abszint cseppjeivel együtt.

Amíg albérletekben laktunk, fékeznie kellett magát, de a saját lakásában azt tehetett, amit csak akart.

Nem láttuk egymást olyan gyakran, ahogy szerettem volna. Lucia mindig távol volt, munkában. Olyan munkában, aminek nem tudott pontos megnevezést adni. Kezdetben azt igyekezett színlelni, hogy rendszeres és rendes munkája van valahol egy irodában – rendszeres munkája egy irodában –, de engem nem ejtettek a fejemre, és hamar rájöttem, hogy egy irodában nem dolgoznak délután fél négytől éjjel kettőig. Tudta, hogy tudom, hogy hazudik, és ezért magyarázat nélkül jött és ment, és hozta haza a pénzt. Ha nem ő, akkor a barátai. És amikor megkérdeztek az iskolában, mit dolgozik az anyukám, valamit kitaláltam. Nem mondtam, hogy segélyen él és emellett az országot járja, bármit megvesz és elad, néha a bárpult mögött dolgozik, néha sofőr és Ausztriába jár, vagy otthon dolgozik, de nem tudom, mit csinál konkrétan. Velem végül is semmiről nem beszélt. Távozásai és érkezései kiszámíthatatlanok voltak, és ez zavart. Ha akkoriban valamivel idősebb lettem volna, már csak az érkezései zavartak volna.

A lakótelepi gyerekek irigyeltek, hogy gyakran vagyok otthon éjjel egyedül, és nézhetem a filmeket.

Néha tíz nap is eltelt anélkül, hogy üdvözöltük volna egymást. Számos ember ápol olyan minőségi és mély kapcsolatot, tűnődtem, aminek nincs szüksége szavakra. Miért nem mi ketten?

Évekbe telt, mire megértettem, milyen mélynek kell egy kapcsolatnak lennie, mennyi szeretetnek kell benne lennie ahhoz, hogy ne legyen szükség szavakra. Az, ami köztem és Lucia közt zajlott, nem csendes kommunikáció volt, nem összhang. A megértés teljes hiánya volt, figyelmen kívül hagyás és káosz. A közös vér csak ereinkben áramló folyadék volt.

HARMINCÉVES VOLTAM, amikor ismét találkoztam Peterrel. Egész éjjel négy szót címzett nekem. Végre. Hallgass. Nyugodj meg. A többi az ételt, a bort és a lányát, Dorotát érintette, aki velünk vacsorázott.

Addig főként olyan emberekkel találkoztam, akik csak akkor fogták be a szájukat, amikor ittak vagy cigiztek. Alkalmazkodtam, nem volt nehéz, néha elég volt mosolyogni és elismételni, amit a többiek mondtak. Úgy működött, mint a gyerektelefonosdi – az első mondott valamit a másik fülébe, az továbbsúgta a harmadiknak, és a szavak ily módon eljutottak mindenkihez. Valamilyen szavak, bármilyenek, nem kellett, hogy legyen értelmük, játék volt csupán. Célja a szórakozás, elütni más emberek társaságában az időt.

Mindenkivel jóban akartam lenni, hogy nyugtom legyen, és senkivel ne kelljen foglalkoznom. Nem volt szükségem arra, hogy valakinek feltűnjek és tanulmányozza a profilom, nem volt szükségem arra, hogy valakinek valamit megmagyarázzak, sem a munkahelyi kollégáimnak, sem a szomszédoknak, sem az orvosnak. Volt egy nyomtatványom, egy profi életrajz. Alapvető tények táblázatban, kiegészítő információk zárójelben vagy a vonal alatt, szép grafikai elrendezés, kultivált nyelvezet. Egy internetről letöltött sablonba helyezve, semmi extravagáns vagy hivalkodó. Ezt a papírt kérésre és saját megfontolás alapján vettem elő akkor, amikor valaki túlságosan kérdezősködött, kellemetlenkedett, vagy kellő távolságban kellett tartani. Ez a papír csodásan steril volt, a sorok közül nem lehetett semmi többet kiolvasni, csak az átszállási állomások nevét és az átszállás pontos idejét. Bárki előhúzhatott egy ugyanilyen papírt a zsebéből és élete esszenciájaként tálalhatta, mert bárki járhatott a Nobel utcai általános iskolába, érettségizhetett gimnáziumban, szerzethetett B típusú jogosítványt, végezhetett el asszertivás-tanfolyamot és járhatott előszeretettel moziba vagy olvashatott könyveket. A papír láttán egy voltam a sokmillió ember közül, szinte láthatatlannak éreztem magam, és teljes biztonságban.

Peter – sem azon az estén, sem azt követően máskor – nem akart tőlem semmilyen adatokat. Nehéz volt felfogni a sok kihallgatás után, amik kötetlen információcserére, ártalmatlan társasági csevegésre játszottak, miközben a valóságban részletesen kidolgozott kérdőívek voltak, amik végén, a túloldalon az emberről alkotott komplett kép várt. Ami alapján eldöntötték, érdemes-e folytatni a csevegést és elhúzni egészen az ágyig, vagy akár tovább. Ilyen társalgások közben csak azon törtem a fejem, vajon mi a fenét akar tőlem a másik, és miért nem rövidíti le ezt az egész szenvedést. Mintha nem lenne elég csak állni szemtől szemben és csendben fürkészni, hogy a lejátszódó kémiai interakció során gyógyító anyagok szabadulnak-e fel, vagy vulkánkitörés van készülöben.

Azon az estén a nagyon takarékos beszélgetés ellenére is – vagy épp annak köszönhetően – az volt az érzésem, hogy gyógyító anyagok kezdenek keveredni kettőnk közt. Ha ilyen anyagok képződnek, egyúttal sűrűsödni kezd általuk a levegő, és növekedni a köd, ami köröskörül minden lényegtelen befed és eltompít, hogy a tudat kizárólagosan a keletkező szerelemre összpontosítson. Olyan szerelemre, amelyik nem a bruttó havi bevétel, a kedvtelések és a mentális egészség adataiból születik, hanem kémiából és fenséges isteni kiszámíthatatlanságból.

Isteni kiszámíthatatlanságból és végtelen irgalmasságból, vagy valahogy így beszélnek róla, valahogy ez a helyzet. Másképp nem tudom megmagyarázni. Azt, ami kettőnk között történt, két olyan személy között, akik első pillantásra egyáltalán nem illenek össze.

KÉSŐ SZEPTEMBER VOLT, meleg vénasszonyok nyara, amikor leültünk egy kertvendéglőben az egyik asztalhoz. Az asztalt ízlésesen terítették meg, és én

úgy éreztem magam, mint egy tintahal, nagy merev test és túl sok végtag. Váratlan vendégként érkeztem, akinek a remek pincérek korábban csináltak helyet, mintsem felfogta volna, hogy az eredeti tervben nem számoltak vele. Peter kissé zavarban volt és hosszú ideig nem tudott levest választani. Dorota úgy fecsegett, mint egy kitört fogú fogaskerék. A pincérek zajtalanul sűrögtek-forogtak körülöttünk, kanalak, villák, kések csörrentek, zene szólt – visszafogott zene, ami lágyan megolajozza a garatot, hogy az étel jobban csússzon le a gyomorba –, rákollók reccsentek, creme brulee karamell héja reccsent, székek reccsentek, emberek álltak fel és ültek le. Majd a rengeteg mozdulatra és ránk rátelepedett az alkonyat, olyan halkán és természetesen, mint amikor esténként besötétedik. A fények kialudtak, a hangok elhalkultak, az asztal egyre zsugorodott, Dorota fogaskerekei megakadtak.

Peter egyszer csak megérintette a kezem, nem véletlenül. Olyan volt, mint egy ékszerüzlet kirakatának irányított ütközés.

Elektromos angolna, mondtam. Dorota felnevetett, a tányéromon heverő filét bámulta. Nevetése nagy távolságból jutott el hozzám.

ELEKTROMOS ANGOLNA, ismételtem meg újra, amikor a szőlőhegyen szeretkeztünk, a benőtt szőlőben Récse felett, körülbelül egy hónappal később. A hegyoldalon akkor már szinte minden szőlőültetvény elhagyatottan és elhanyagoltan állt. Míg a tulajdonosaik azon igyekeztek, hogy a parcellákat hivatalosan építkezési telkekre módosítsák, a szőlő a gondozásuk nélkül is nödögélt, csak a szemek zsugorodtak évről évre, az akáckarók meghajoltak, a drótok a földre simultak és belenőttek a talajba.

Gázoltunk a magas fűben, átmásztunk a drótok alatt, az egyik szintről átmentünk a másikra. Meredek mezsgyékkel, kiszáradt venyigék halmával, cseresznyefákkal és málnással elválasztott szőlőföldszintek. Csak egészen fent álltunk meg az erdő alatt, a két szőlősor közti mélyedésben, letapostuk a fűvet és kiterítettük a pokrócunkat. Délidő volt, a város morgott alattunk, mint egy éhes kutya, és én arra gondoltam, hogy néhány száz méterrel balra található Miletič kertje is. A gondolat röpke volt, egy tőmondat, hógolyóként röpi el a fejem körül, és szétesett. Mint amikor egy férfi találkozik azzal a nővel, akivel egykor régen a középiskolában járt, és még a neve sem jut az eszébe.

Levetkőztem, világos nappal, teljes fényben, olyan nagyon megbíztam benne. A pokrócon feküdt, a feje két letaposott varádics szára közt hevert. Egyszer csak kinyitotta a szemét, felpillantott, elnézett a vállam felett és azt mondta, Istenem, mennyi madár! A szőlőföldet körülzáró akácfákról hirtelenjében tényleg egy egész sereg madár röppent fel. A madarak egy ideig köröztek az erdő felett és ugyanolyan hirtelen szálltak le és hallgattak el, mint amilyen hirtelen felröppentek.

Indulás előtt – pokróc kirázva, ruhák összegyűrve, elszíneződő kék foltok a térdem belső felén – Peter még egyszer a mellemre helyezte a kezét.

Elektromos angolna, mondtam.

Pénzes Tímea fordítása

Monika Kompaniková (Vágbeszterce, 1979): szlovák író. *Piata loď* című regénye 2011-ben elnyerte az Anasoft litera-díjat, angol és német nyelvű fordítása megjelenés előtt áll, arab fordítása készül. Szlovák–cseh–német koprodukcióban Iveta Grófová rendezésében Marek Leščák forgatókönyve alapján előkészületben a kötet filmváltozata.

Pénzes Tímea (Érsekújvár, 1976): prózaíró és műfordító, jelenleg Budapesten él. Az ELTE-n végzett, ott is doktorált. Eddig öt fordításkötete és kilenc saját könyve (*Vetkőzés avagy Beismerő vallomás, Egy férfi – A férfi, Rezdülések, Madagaszkári napló, Mesél a múlt, Drámák, Namíbia sivatagjai és szavannái, Jégország, Kavicsok*) jelent meg.

Dicséret

A Mitsubishi Pajero csöndes rugózása jótékonyan hat a cégvezér fejfájására. Bár már nem is fejfájás ez. Hanem a fájdalom utáni üresség. „Öregednék? Még csak, még csak... hm, hát igen, negyven vagyok. Már el is múltam.”

Dunai Richárd a West-Invest tulajdonosa soha nem volt nagy italos, de élt azzal a lehetőséggel, melyet az alkohol nyújt: pár pohár konyak vagy whisky után megnyílnak az emberi agyban a gátló zsilipek, hogy az emberek is megnyílhassanak egymás felé.

Egy éve tapasztalta először, hogy a szesz hatására szaporábbá válik szívverése, viszketni kezd az aranyere és szagatni a feje, körben, mintha láthatatlan tonzúra jelölné ki a fájdalomnak, milyen pályát kell befutnia. Aztán a fájás szűnik, de marad az érzékenység, az idegek feszülése. Ha ilyenkor ráiszik, nem lesz jobb. Igaz, rosszabb sem.

A cégvezetőt sofőr hozta el Szegedre. Nem csak a várható poharazgatás miatt.

Dunai Richárdnak nem okoz már örömet a vezetés. A lakótelepen, ahol felnőtt, egyetlen nyugati autó volt, egy használt Opel. Reggel megálltak a munkába sietők, és megbámulták. Dunai nem, büszkébb volt ennél, de amikor egy lányról álmodott, rendre azt képzelte, hogy egy olyan Opelban csókolja meg először. Egy nagy száguldozás után.

És egy olyanban csókolta meg! Az apjában. Kétszázzal repesztettek előtte. Igaz, akkor már nem a lakótelepen éltek. Aztán már ő maga vette meg az egyre jobb, sőt egyre exkluzívabb járműveket. Élvezettel próbálta ki őket, felemelkedett az ülésben, mikor csontig lenyomta a gázpedált. De olyan örömet nem érzett, mint amit gyermekként elképzelt, hogy majd fog. Ezt az elkedvetlenedést különben ismerősein is felfedezte. Sokan úgy reagálnak rá, hogy speed-motorral kezdenek el száguldozni. Nincs olyan év, hogy legalább egy motoros cimborája szörnyet ne halna az országúton. Dunai azonban élni akar. Nagyon is. Még az ilyen nyomott hangulatában is.

– Zenét? – kérdezi a sofőr.

Megrázza a fejét. Aztán mégis bólint.

– Inkább majd én! – fogja le a sofőr kapcsolókon matató kezét. És ő kezd el ugrálni az állomásokon. Mindegyikből ütemes cukukolás árad. Elzárja.

A nyolcvanas évek végén, mikor már látnivaló volt, hogy az elképzelhetetlen mégis elképzelhető, kazettás magnetofonnal járta a városában alakult politikai szervezetek gyűléseit, és Nyárligetről az ő anyagát, riportjait adta le az országos rádió. Ahol gyakornoki állást ajánlottak föl neki. Nem fogadta el. Mert akkor már kezdett ömleni a pénz apja fénymásoldájából. És nem futamodhatott meg a pénz elől.

Amilyen messze van a rádiós múlt, olyan messze van már az a kis műhely, ahol a négy gép másolta a nyárligeti diákok jegyzeteit. Szegeden a huszonnyolcadik paintball-range-ét (harcterep, kölcsönző, panzió, étterem, játéktér) avatta ma fel. És épül még újabb öt. Kettő külföldön.

„Furcsa dolog a vagyon. Ha elhatározod, hogy nem fog megváltoztatni, akkor is megváltoztat. Mert ha te nem is viselkedsz másként a környezeteddel, a környezeted viselkedik másként veled. Hódol. És elvárja tőled az erőt, a magabiztosságot. Mert egy nímándnak kellemetlen hódolni” – ilyenek járnak a fejében. És ahogy eszébe jut valami, már el is kedvetlenedik, mert minden gondolatot végiggondolt már.

Rezeg a mobiltelefonja. Nem veszi fel. A felesége az. Aki újabban válást emleget. Dunai szereti a feleségét. És nem csak azért, mert két fiának az anyja, hanem mert jó arra gondolni, hogy pár éve ez a nő képes volt úgy és annyira ragaszkodni hozzá, úgy és annyira boldoggá tenni, hogy ő lemondott minden párhuzamos viszonyról, és tényleg elhatározta: egy kell, és több nem. Amikor valamelyik szeretőjének ágyában fekvé marihuánát szív (azért, hogy feldobódjon, de a szertől mindig csak a depressziója erősödik), és a nő fecsegése már monitorzúgássá laposodik, gyakran eszébe jut ez az elhatározása. És szégyenkezik. De valahol érzi, hogy a szégyenre való képessége talán az egyetlen, ami megmaradt a valamikori Dunai Richárdból. „Ha volt olyan.” Felkapja fejét, és a levegőbe bokszol. (Thai boksz-edzésekre jár újabban.) És sorra veszi szeretőit. – Az új Dunai Richárd, a cégvezető visszatért teljes valóságában.

És akkor belenyilall a fejébe a fájdalom!

– Állj meg! Azonnal! Vizelnem kell! – mondja durván a sofőrnek, hogy kiszabadulhasson kényelmes cellájából.

Jóleső, mély lélegzeteket vesz. A Pajeróban elhasznált és motor- meg illatosítószagú volt a levegő. Itt kinn a novemberi pára terheli, mégis, mikor kifújja magát, libabőrös lesz a karja az élvezettől.

Beljebb megy a kis földúton, ne lássa a sofőr, ahogy a dolgát végzi. A végén atavisztikus ösztön szerint berogyasztja térdeit és megrázza magát.

Vizet keres kézmosáshoz. Derékig erő elasztott, harmatos növényekből sokrot gyűjt. Végighúzogatja ujjai között. Ettől megnedvesedik a tenyere. Paintball ruhájába törli.

Szétnéz. Jobbra széles csíkként látszanak az esti Szeged fényei, és vele szemben is lakott település mutatja magát: faluszéli lámpasor lehet. Egy kilométerre körülbelül.

Valahogy ismerősnek tűnik minden. Az útból kiálló építkezési törmelék, az árokban nyugvó állatteretek, a bokrok halk zizegése, roppanása és a távoli fények opálos tükröződése a nyárfák magányos levelein. És az a kapu. Az is annyira ismerős. Téeszbejárathoz hasonlít. Kétoldalt erős betonbálványok, felül vastimpanon, amelynek közepén megkopott vörös csillag. A feliratot tartalmazó tábla leszakadt, a földön rozsdásodik. Olvashatatlan már.

De ő tudja, mi állt rajta: Kossuth Laktanya III. Raktárbázis. Sándorfalva.

A külső őrség helyszíne, ahol ötvenkét szolgálatot nyomott le.

És megrohanja az első egerőrség képe.

A Csepzon nagyot zökkent a laktanyabejárat előtti kátyúban. Az őrség tagjai ordítani kezdtek, és eszeveszetteen rázták a centinek nevezett mérőszalagot, melyből minden este levágtak egy centimétert.

Dunai pár napja még a padlót ultrázva, sikálva töltötte éjjeli pihenőidejét az őrsobán, a szűrős szagtól eleredt az orra vére, és ő a saját vérét törölte, mint egy megkergült, beteg

bogár. Pár napja még remegve várta, hogy jöjjön érte a katonai fogda kocsija. (Könyvet vitt ki a toronyba. Elkapta az őrparancsnok, és azt hazudta, hogy jelentést tett az ügyeletes tisztnek.) Órák hosszat állt dermedt önkívületben. A kocsi nem jött. De ő négy kilót fogyott, és egy tincs haja megőszült. Pár napja még sorban állt előfelvételis társaival az őrparancsnok előtt, aki a szolgálati szabályzat pontjait kérdezgette tőlük, és aki egy szót hibázott, annak a fogkeféjével kellett kitisztítania az illemhelyet.

Aztán pár napja telefonált az apjának, és immár mint újdonsült tisztves vezetheti őrségbe a század egereit. Egy külön hadsereg lesz a hadseregen belül az egérőrség. Egér őrparancsnok, egér felvezető, egér örök! Erre gondolt mindenki azonnal, mikor megtudták a nagy hírt. És mintha hazautaznának, úgy készültek a szolgálat felvételre.

A Csepzon vezetője dudált a szegedi lányoknak, a platón ülők pedig kiabáltak és csókokat dobtak nekik. És a lányok nem vették zokon. „Tudják, hogy nem közönséges kopaszok vagyunk!” – mondta a felvezetője, és hadtápkészletével a Deep Purple dobosát megszegyenítő szólóba kezdett a sofőrfülke tetején.

Azt érezték: nem örködni mennek a bázisra, hanem meghódítani, birtokba venni azt. (Dunai legközelebb akkor érzett ilyen mámort, mikor az első szállodáját megnyitotta a naményi üdülőtelepen, s a díszbeszédet tartó miniszteren látta: egyszerre irigylit vagyónát és feleségét.)

A bázis őrszobája most romokban áll. Valakik beköltöztek ide, telerakták ronggyal, műanyag dobozokkal meg ürülékkel, aztán továbbvonultak. A falból, lecsupaszított véggel, kiállnak a vezetékek. A lába alatt reccsen valami. Egy orifon maradványa. Megnyomja a gombját. Persze nem jön az oly sokszor hallott sistergés. Még az átmeneti lakók büzén át is érezni a rosszul égő kályha fojtogató leheletét. Benne van az már a falakban kivésheetlenül. Az őrparancsnoki helyiségből elvitték az asztalt. Egy gyermekkocsi van a helyén. Benne akkurátusan felöltöztetett játékbaba, szájában cucli. Az ablak egy helyen betörve. Újságpapír van ragasztva a hézagra. Rajta Bagdadot bombázó repülőgépek.

A bebetonozott fémszekrényeket lábazatukkal együtt cibálták ki. A szovjet tájakat ábrázoló faliképek még a falon lógnak. Rámájuktól megváltak. A plafonon hasadék. Lehet hallani, ahogy egy kis állat motoz a padláson.

Dunai kilép az épület elé. Megsimogatja. Aztán elcsodálkozik tulajdon gesztusán.

A kutyások szálláshelyének hiányzik a teteje. Csak egy üszkös gerenda áll ki a pőrén maradt helyiségekből. Nem közelít az épülethez. Elég volt a szennyből, és a kutyásokra úgy emlékszik, mint az elaljasodás legvégső fokán állókra. A zászlóaljnál az alkoholelvonás miatt dühöngő öregkatonák sem szálltak rá annyira az újoncokra, mint a bázison a kutyások. Főleg az egerekre. Az egérőrségig. Aztán meg kellett elégedniük a közönséges, nem előfelvételis kopaszokkal.

És Dunai odadobta nekik őket. Ez az emlék kísértette legtovább leszerelése után. És kísérti néha még ma is. Különösen az a csendes fiú, aki tűzvontatóként csatlakozott hozzájuk.

A legközelebb lévő őrtorony megrokkanna, kifelé dőlve áll. Dunai, éppen mivel feltétlenül élni akar, szereti kísérteni a sorsot. (Albertville-nél végiggyalogolt az olvadó gleccseren.) De most nem mászik fel az őrhelyre. „Eldőlni a toronnyal, felnyársalódni, és mindezt ebben a szutyokban?”

A központi térséget valaha Csepzonok uralták. Már akkor valószínűtlennek tűnt, hogy meg tudnak mozdulni, a rozsdá barnára ette a karosszériájukat, szakadt ponyvájuk csap-

zkodott a szélben. Most egyet sem lát. Csak a parlagfűben lévő tisztások mutatják, hogy itt-ott maradtak teherkocsi hullák. Elmegy két ilyen tisztásra. Az oldalra fordult felniken elvékonyodtak, elhasadtak a gumiabroncsok, a fémszálak kiállnak belőlük, mint megkezdetten halban a szálkák. A ponyvamaradványokon penészcsíkok, a hajtásoknál pókhálók. Savanyú szagot árasztanak. Nagyapja szabóműhelyében volt ilyen szag, amikor a faszenes vasaló talpát megköpdöste (vizsgálván, elég forró-e) és elkezdte a nedves, elványadt, megsárgult nyakú munkásingeket vasalni. Pára itt is van. A dermedt fű ropog, ha rálép, fejmagasságban ködfoszlányokat csavargat a szél. Tapasztalt ilyet őrpáncsnokként is. Elátkozott hely ez, ahol a természet önmagát és az embereket is próbára teszi.

És megszerezte a háttérteret teremt az elállatiasodáshoz.

A felvezetője, Száray Tomi azt mondta egyszer: „Aki itt nem bolondul meg egy idő után, az már eleve bolond volt! Hiába az egérőség, le kell szerelni, nincs más megoldás!”

A felvezetője furcsa figura volt. Egyszer délben, az olimpiai fáklagyújtást imitálva, elkezdett ógörögül imádkozni (klasszikus görög irodalom és régészet szakra nyert felvételt az ELTE-n), majd fánk nagyságú nagyítót vett elő, és a nap fényét összegyűjtve elégette a centiből előző este levágott darabot.

Szárayval elhatározták, hogy ötévente leszerelési találkozót tartani. Ebből semmi nem lett. Igaz, sokan Amerikába, Németországba vagy Angliába kerültek. „Mégis kár...”

A két robbanóanyag-raktár közül már csak egy áll. A hátsó kerítés melletti. Elgyalogol oda. Nyöszörögnek a szélben a tátongó kapuszárnyak. A raktár üres.

Dunainak az jut eszébe, hogy hasznosítani lehetett volna az itt őrzött TNT-t. Például robbantási bemutatóknál. „Biztos olcsón hozzá lehetett jutni a rendszerváltáskor. Vagy ezt a mostani lepusztult bázist kellene átalakítani paintball pályává. Nem is kell rajta sokat változtatni. Így, elhagyatottan a jó, valóságú” – ezt gondolja, de maga sem veszi komolyan az ötletet. Túl szent és túl gyalázatos ez a hely ahhoz, hogy pénzt facsarjon ki belőle.

A hold benéz a raktárba. A megromcsolt oldalon. Ahol Melk honvéd belerohant a Rábával. „Nem voltak képesek megjavítani!” És megint megrohanják az emlékek. Ahogy Melk könnyezve mondja el a kutyások kegyetlenkedését, és ahogy ő megtagadja tőle a védelmet, sőt még a priccsét is elfoglalja. „Ha tisztességesebb lettem volna, és Melknek nem kell a vezetőfülkében aludni, elmaradt volna a baleset. Vajon mi lehet Melkkel?”

Az eset után az őrséget is kihallgatták, de se ennek eredményéről, se Melkről nem árultak el semmit. Csak annyi tud, hogy a fiú bement a laktanyába leadni a holmiját, és többet nem látták. „Talán nem börtönbe, hanem kényszergyógykezelésre vitték. Az oroszoknál is oda zárták be a rendszerre veszélyes elemeket. Begyógyaszerve egész nap, vegetálni, mint egy részeg zombi...” És eszébe jut Melk villanó szeme, amikor utoljára rá nézett. Örökre megjegyezte. Akkor mérgesnek gondolta, de talán már inkább az örület jele volt benne. „Vagy a kétségbeesés és a félelem?” És most is látja azt a szempárt. Behunyja a szemét. Kinyitja. Igen, ott van a drótkerítés mellett. „Meghibbantam!” A kerítésnek hátat fordítva indul a kijárat felé. De a megörülésnél még rosszabb a megörüléstől való félelem. És ezt csak azzal győzheti le, ha szembenéz félelmével. Megfordul. Az égő szempár közeledik felé, a kerítés túloldalán követi. Nem állat, mert magasan van, a legfelső szögdrót szál fölött. Dunai felvesz egy elszenesedett végű deszkát, s mint husángot maga előtt tartva, úgy közelít az idegenhez. És a szempárhoz lassan arc, és az archoz fejkendő társul. Felismeri. Micu az, a szellemi fogyatékos prostituált.

– Katona! Katona! Tudtam, hogy egyszer eljössz még! – mondja a nő és átbújik egy résen. „Ez a bázis felszámolása után is kijár ide?” – fut át Dunai fején, és az iszonya erősebb a szánalomnál.

– Nem vagyok katona. Mit akarsz?

– De az vagy! – mondja a nő ellentmondást nem tűrve.

– Nem vagyok.

– Akkor miért van rajtad katonaruha?

Tényleg abban van, vagyis paintball öltözékben.

– Mit akarsz tőlem?

– Tegyel velem úgy, mint a feleségeddel! A toronyban.

– A torony veszélyes.

– Akkor itt – mondja, s már húzza is fel a szoknyáját.

– Nem lehet. Nem akarok.

– Az ügyeletes tiszttól félsz? Nem szokott az kijönni.

– Nincs már ügyeletes tiszt. Nincs többé őrség.

– Hazudsz! Mint a kövér.

– Milyen kövér?

– Aki elvette tőlem.

– Mit?

– Elvette tőlem. Elvette! – és sírásra görbül a szája. Agyvérzések bénult szája széle tud csak ennyire lefittyedni.

– Mit vett el?

– Elvette!

– Nem vagy éhes?

– Éhes?

– Itt egy kis pénz, vegyél magadnak enni.

– Pénz? – a nő elveszi, és megcsodálja a bankót. Visszaadja.

– Nem jó pénz. Hamis. Becsaptak vele, és rám akarod szólni.

– Nem hamis. Most jött ki a bankból. Húszezres. Már ilyen is van.

– Hamis.

– Jól van. Akkor fogd ezeket! – és két ezrest ad át a nőnek. Az megnézi, és megcsókolja őket.

– Köszíí! Rendes fickó vagy!

– Ne várj itt katonákra, nem jönnek többet.

– De jönnek. Ejtőernyő is lesz rajtuk. Mondta a kövér.

A Pajero sofőrjével a földúton találkozik.

– Már keresni akartam, azt hittem, történt valami... – szabódik az alkalmazott.

– Semmi. Csak sétáltam egy kicsit. Gyere. Indulunk.

A terepjárónak már a nekilődulása is hintázásba siklik át. Dunai felveszi ennek a hintázásnak a ritmusát, így nyugodt tempóban jönnek a gondolatai. Egértársaira gondol. Hogy jó lenne találkozni velük. Lenne mit mesélnie. Az életéről. Meg ami ma történt vele a bázison, arról is. „Rendes fickó vagy” – jut eszébe Micu dicsérete. És elmosolyodik. ■ ■ ■

Csabai László (1969): Nyíregyházán élő író, nyelvtanár. Legutóbbi kötete: *Szindbád Szibériában* (Magvető, 2013).

ACZÉL GÉZA

(szino)líra torzósztár

alakítás

a színházba járás kérdése nekem mindig is kényes fékezett bohém koromban mint a megtűrt írogató ember többnyire csak a színészklubig értem és elálmélkodtam a bonyolult hősökhöz szokott figurák olykor mennyire ostobák noha vibráló környezetükben bizony jólesett az ivás s a púder nélküli dívák ingerlő látványossága hogy máskor pedig ne menjek hiába valamelyik író társ cipelt gyanús darabjának ünneplésére bár közben rebbenten körbe is tekintett bukás-e a vége a zajos lakomának s mikor a feltűnően csinos kritikussal párbajba álltam akkor azért keringtem körötte az éjszakában hogy meg ne verjék és féltékenykedve netán meg ne tekerjék a kisvárosi sztárok mert azért közülük néhány hamletet vagy adámot játszott s a zsenge nőket ez néha megzavarja alakítás közben felstilizált énjük jó esetben felkavarja a befogadót akinek deszkán kívül nehezen látszik a párja nagyon bele kell merülnie az éjszakába hogy tekintélye maga alá gyűrje a ripacsot de ez csak egy vékony epizód életemben melyen keresztül áthúzó a gyötrelmes kérdést tulajdonképpen ki vagyok s messze-e még a messze mely végleg elereszt

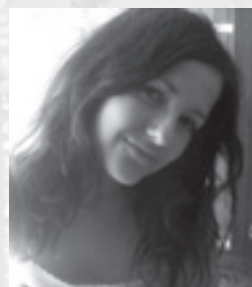
alakítható

az ember csak addig boldog költő míg a formázás főntebb stílje nem zavarja ha jött az iskolai ünnep anyák napja vagy rácsodálkozott a kamasz egy-egy gömbölyödő lányka farra már folyt belőle a rímes játék sematikus tankönyvekből gyakran volt ajándék néhány lírai sablon melyet igazítani is alig kellett s noha nem tudta még az áhítatban az önkifejezése zsákutcában baktat a maga nyelvi ficamaival befejezte elégedetten a gyermektegy szólamot s ákombákom betűkkel valamilyen nyomot otthagyt szeretteiben miközben lelke furcsa érzéshullámokban kielégült majd irományainak búvkörét elhagyta végül és hangoskodó társaival tovább poroszkált újabb éretlen kalandok felé nem is sejtve milyen önvédő menedék kibújni az önmutoztatás kényszere alól mivel alakítható létünk vágya és a terelő korlátok egyszer csak összeértek valahol elszíva tiszta ambícióid elől a levegőt s a vákuumos magányban alattomosan megszűnnek az ismert morális alapzajok a tanácstalan térben összemósodik bevált közhely és a művészinak képzelt forradalom a ráció peremén végképp összezavarodva a tökéletesség felé most hogyan tovább

alakoskodik

gyerekkorom óta furcsa mód félttem a vegytisztáktól akkor még nem ismertem az árnyalatokat ám ha valaki a közelemben morcosan rászólt a mellettem levőre te vagy elhibázott életünknek utolsó fattya lehetett az a gyereknek apja vagy az anyja éreztem az indulat nemsokára kifordul magából és rövidesen simogatássá színeződve jelenik meg a mámor ahogy később a megöllek is hangos nevetésbe fordul mivel a szemantika is ugyancsak torzul a tudományosság fórumán mivel a belső érzelmi gomoly nem suhan át a papíron nincs kellő affinitása eme szinten majd csak születik még sok kellemes mása mozgásunk terének melyben szegény pára némileg úgy folklór sémára csak spontán alakoskodik így teremtve meg a személyiségének üdvös kellemét ám olykor a kanócot feljebb csavarva meglátod ahogy a nagy politika alja már az egész léted zavarja s rögtön új dimenziókba csúszik az ártatlannak tűnő játék a bizalom féltve őrzött falai körben leomlanak torokszorítóan tör elő a félelem mit hozhat a holnap ha az álarcukat ledobó gengszterek mint vékony bőrünk alatt a gyors erek ellepik a nekünk mért teret kiölve álmaink

Aczél Géza (Ajak, 1947): költő, kritikus. Az *Alföld* főszerkesztője. Debrecenben él.

A faragó

Amikor utoljára látogattam meg, épp egy cinegét faragott, zavarba ejtő aprólékossággal rozsdás bicskával.

Az erkélyen ült, valamit motyogott arról, hogy ez a madár már nem lesz olyan törekeny, mint az előző, és közben zavartan mutatott az öreg tölgyfára.

Különös ebédet talált, könnyes szemekkel, apró húsokat rántott ki, némán ültünk és ettünk, majd mikor megköszöntem, szomorúan rázta meg fejét.

Két napot voltam nála, azalatt elkészült a cinege és lakhelyet talált az öreg tölgyfa egyik görbe ágán.

Pár hónappal később mentem el hozzá újra, nyitott ajtó és hűvös szobák fogadtak, az erkélyen pedig, apám karosszékeben egy zavarba ejtő aprólékossággal elkészített szobor, róla.

Ő maga az öreg tölgyfa egyik görbe ágáról lógott, teste békésen hintázott a szélben, a fa törzsén remegő kézzel írt ígéret várt.

Áldás

És ha egyszer bemutatlak neki te majd elmondod a gyönyörű nevedet rám nézel a szemed sarkából megérinted a vállam mosolygok eltöltünk ott pár percer kitépek néhány gyomot aztán én úgymond megsimítom az arcát rád nézek indulhatunk te meg szolidan biccentesz a kopott fa kereszt előtt.

Nagy Hajnal Csilla: Budapesten, Losoncon és a fejemben (meg néhány másik ember fejében) élek. Magyar szakon, kreatív írás minnorral tanulok az egyetemen. Írásaim eddig többek között az *Opusban*, a *Sikolyban* és az *Irodalmi Szemlében* jelentek meg.

Hajnal utca

Káposztás cvekedli

Lilla, neked kezdem el

AZ útmelletti élelmiszer-áruházban bevásároltak, cukrot, lisztet, rúd szalámit, olcsóbb csokoládét, egy darab gyárilag csomagolt sajtot, kizsák krumpelit – a nagyobbik zsákot, mérlegelés után, az asszony visszaengedte a ládába –, hagymát, olajt, olcsó háztartási kekszet, margarint, kenyeret – a fogkrémet az asszony visszarakta a polcra –, sőt pakoltak a bevásárló kocsiba.

Mentek az országúton, a férfi meg az anyja. A férfi ötvenhét, az anyja hetvennyolc, a férfi vezetett.

– A katolikus templom előtt befordulsz, neked balra. Amikor én jöttem Várad felől, nekem jobbra.

A templom előtt befordultak balra. A férfi anyjának testvéréhez, ikertestvéréhez vittek családi segélycsomagot, tél közeledte előtt vastag ruhát, élelmiszert, olyan gönc csomagot is, amit, mondta a férfi anyja, Etus nyolcezer forintért majd elad a cigányoknak.

– Etus cigány szomszédjának hat, azoknak huszonnégy gyereke van, az összesen harminc. Miért mondják ezeket nagycsaládosoknak? Nálunk is nyolc gyerek volt, apádnál hat, az tizennégy. Az unokákat meg se számolom. Mi is nagycsalád vagyunk.

Beértek a faluba, elmentek az utolsó házig, megfordultak, tettek még egy kört. A férfi anyja megállította a férfit a falu elején, az első buszmegállóban, ahol már jártak egyszer. Ott van a térkép, nézd csak meg, Viorel rögtön megtalálta, vele látogattam itt először. Akkor Váradról.

Viorel, a férfi anyja élettársának, Feri bácsinak a veje volt. Nem házasodtak össze a férfi anyja meg Feri bácsi, együtt éltek csaknem húsz évet, miután a férfi apja meghalt. Feri bácsi is meghalt már, aki a férfi szerint elrománosodott magyar, Feri bácsi szerint azonban magyarrá elkorcsosult román ember volt.

– Majdnem annyit éltem vele, mint apáddal. Vele huszonnégy évet, ezzel – gondolt a Feri bácsira – majdnem húszat.

– Nincs a térképen Hajnal utca, Ajuszi. – A férfi oldalt fordulva szólt vissza az anyjának, aki a kocsiban maradt, lehúzott ablak mögött.

– Menjünk vissza a tóig.

Visszamentek a tóig. Hosszú, téglalapú, mesterséges tó a falu közepén.

Megint ugyanazok az emberek jöttek szembe, akikkel már találkoztak, csak most a nagy kereszteződés előtt.

– Itt fordulj jobbra, ennek a végében lesz. – Befordultak, az utca végében szántóföld.

– Túl korán lejöttél az aszfaltos útról.

– Ahol mondtad.

– Menjünk oda vissza.

A férfi nehezen fordult a kocsival, figyelnie kellett, az árkokat az út mindkét oldalán nem olyan rég mélyítették. Visszamentek a főútra.

– Láttad te is a táblát. Váncsod.

– Váncsod, Gáborján. Ez volt a táblán.

– Gáborján, az nem érdekes, Váncsod.

– Váncsod van alul, az az első falu, most vagyunk ott, fölötte Gáborján, mert ezen az úton az a második. Aztán nincs tovább.

– Jó. Menjünk vissza a faluba, Váncsod.

A férfi kiment a főútra, nagy ívben megfordult, megint visszamentek.

– Kérdezzük meg, ott jön az a férfi.

– Ne kérdezz senkit, menj előre, én jártam itt. Ez már a református templom, ez nem érdekes, menj csak tovább.

A református templom után megkerülték megint a tavat, de most egy kis utcába is be- mentek. Megállt egy kapu előtt, ahol a parasztasszony a kapufélfát támasztotta. Nem ér- tette a kérdést. Aztán a fejéhez kapott.

– Hajnal utca! Tovább tetszik itt menni, az utca végén jobbra, aztán megint jobbra. Ott tessék megkérdezni.

Továbbmentek, aztán kétszer jobbra. Az utcán végig, a házak előtt senki. Megálltak egy ház előtt. Az egyik alacsonyra nyírt sövénykerítésen a férfi átkiabált.

– Jó napot! – Rozsdás mezőgazdasági géptorzók heverték szanaszét, sárga agyagpor, fű alig. A pajta ajtónyílásában hinta.

– Jó napot! – kiabált megint, kicsit most elhúzta. – Jóóóóóóóóóó!

A férfi anyja a kocsiban ült.

– Ideges vagy? – kérdezte a férfi. – Ne idegeskedj, megtaláljuk.

– Nem vagyok ideges, gyere, menjünk vissza.

Gyerek jött ki a tornágra. A hinta nem miatta van ott.

– Egyedül vagy?

Kijött az anyja.

– Nem vagyok egyedül.

A gyerek anyja sem hallott a Hajnal utcáról. Váncsodon ilyen nincs, mondta.

– Dehogy nincs – mondta a férfi anyja –, én jártam ott, ott lakik a testvérem. Na gye- re, menjünk innen!

– Ikrek – mondta a férfi a gyerekekre, mert kijött egy másik is a házból.

– Hívd csak apádat – mondta a tornácon a parasztasszony –, neki lakik itt az anyja. Mit tudom én.

– Menjünk már! – mondta a férfi anyja.

– Ezt még várjuk meg.

– Ne várjunk semmit, mit tudnak ezek!

Visszamentek a faluközpontba. A férfi megállította a kocsit, kiszállt a postával szemben, a templom előtt. Megnézett itt is egy falutérképet.

– Ezen a térképen sincs Hajnal utca, Ajuszi – mondta az anyjának.

– Mondtad már! Dehogy nincs, nem is tudom, minek nézed mindig azt a térképet.

– Nincs, ha mondom, ez egy másik térkép, falutérkép, utcák, itt a tó, itt állunk most, ezen sincs.

– Viorel pedig megtalálta – mondta a férfi anyja –, éppen itt álltunk meg, ebben a busz-
megállóban, akkor ő vezetet, Viorel. Minek két térkép egy faluban?
– Akkor visszamegyünk Viorelért Váradra, nincs olyan messze.
– Mirella nem engedi el.
– Miért ne engedné?
– Beteg, mindig beteg. Gyenge a dereka, nem szabad ülnie, nem lenne szabad vezetnie.
– De hát mindig vezet.
– Vezet, mert kell nekik a pénz. Egy autószerelő mi a fenét csinálhatna. Nem megyünk
Váradra, majd ha végeztünk.

Mirella a férfi anyja élettársának, Feri bácsinak a lánya. Ma is hálás a férfi anyjának, ami-
ért húsz éven át kitartott az apja mellett. Nagy gond lett volna az erőszakos emberről gon-
doskodni, ezt a gondoz a férfi anyja levette a válláról.

– Én megmondtam neki az első percben – szokta volt mondani a férfi anyja, még Feri
bácsi életében –, én megmondtam neki.

– Mit mondtál meg?
– Hát azt, hogy nem csinálhatja az eszít, amíg nálam lakik. Ha nem tetszik, fel is út, le
is út, felőlem mehet.

– És? Nem csinálta?

– Mit?

– Hát az eszít. Te mondtad.

– Nem, befogta a száját, nem okoskodott.

Feri bácsi addig szólította „fiamnak”, amíg a férfi egyszer, még az elején, határozottan
rá nem szólt.

– Hagyja abba, nem vagyok a maga fia. Volt nekem rendes apám, annak vagyok a fia ma is.

Feri bácsi akkor felhagyott a fiamozással, de a férfi azt a tekintetet, a felakadt szemöl-
dököt nem felejtette el.

– Ne nézd azt a térképet, én jártam ott.

– Nincs Hajnal utca, ha mondom – mondta a férfi az anyjának, aki még mindig a ko-
csiban ült, lehúzott ablak mögött.

Postásnő tolt a postaudvarról kifelé a biciklijét, a férfi megkérdezte.

– Ne kérdezősködj, gyere, menjünk.

A postásnő elbizonytalanodott, többször belenézett a kocsiban ülő öregasszony arcába.

– Váncsodon nincs Hajnal utca – mondta.

– Ugye mondtam, hogy ne kérdezősködjél?!

– Váncsodon vagyunk? – kérdezte a férfi a postást.

– Ne járass engem le – mondta az anyja.

– Persze hogy ott – mondta a postás.

– Na, látod – mondta az anyja.

– És a Hajnal utca?

– Az nincs!

– De van – mondta a férfi anyja a postásnak –, az utca elején és a végén is ki van írva,
kétszer jártam itt, Váncsod, Hajnal utca.

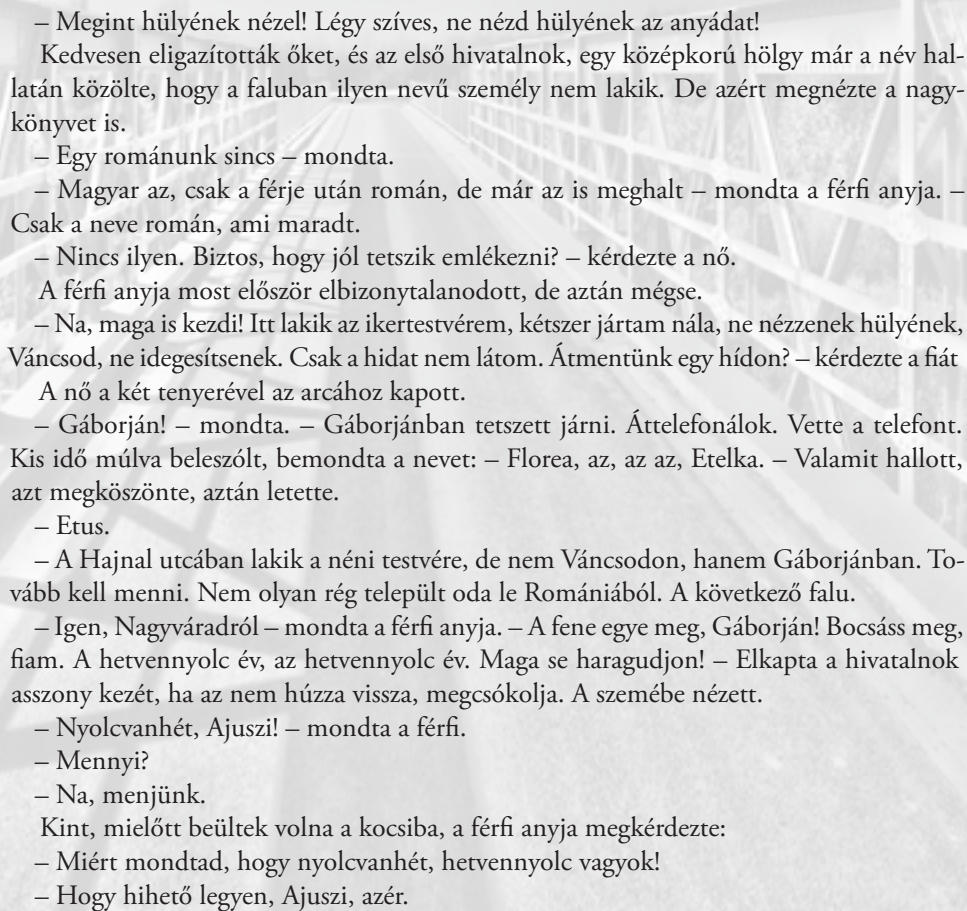
A férfi eldöntötte, ha megtalálják az anyja ikertestvérét, nem hánytorgatja fel neki a ke-
resgélést.

– Jól van, Ajuszi – mondta az anyjának. – Bemegyünk az önkormányzathoz.

– Pénteken egyig – mondta a postásnő –, tessenek csak menni.

– Minek? – kérdezte a férfi anyja, amikor megérkeztek.

– Megnézzük a névjegyzékben, abból kiderül, hogy jó helyen járunk-e.

– Megint hülyének nézel! Légy szíves, ne nézd hülyének az anyádat!
Kedvesen eligazították őket, és az első hivatalnok, egy középkorú hölgy már a név hal-
latán közölte, hogy a faluban ilyen nevű személy nem lakik. De azért megnézte a nagy-
könyvet is.
– Egy románunk sincs – mondta.
– Magyar az, csak a férje után román, de már az is meghalt – mondta a férfi anyja. –
Csak a neve román, ami maradt.
– Nincs ilyen. Biztos, hogy jól tetszik emlékezni? – kérdezte a nő.
A férfi anyja most először elbizonytalanodott, de aztán mégse.
– Na, maga is kezdi! Itt lakik az ikertestvérem, kétszer jártam nála, ne nézzenek hülyének,
Váncsod, ne idegesítsenek. Csak a hidat nem látom. Átmentünk egy hídon? – kérdezte a fiát
A nő a két tenyerével az arcához kapott.
– Gáborján! – mondta. – Gáborjában tetszett jární. Áttelefonálok. Vette a telefont.
Kis idő múlva beleszólt, bementa a nevet: – Florea, az, az az, Etelka. – Valamit hallott,
azt megköszönte, aztán letette.
– Etus.
– A Hajnal utcában lakik a néni testvére, de nem Váncsodon, hanem Gáborjában. To-
vább kell menni. Nem olyan rég települt oda le Romániából. A következő falu.
– Igen, Nagyváradról – mondta a férfi anyja. – A fene egye meg, Gáborján! Bocsáss meg,
fiam. A hetvennyolc év, az hetvennyolc év. Maga se haragudjon! – Elkapta a hivatalnok
asszony kezét, ha az nem húzza vissza, megcsókolja. A szemébe nézett.
– Nyolcvanhét, Ajuszi! – mondta a férfi.
– Mennyi?
– Na, menjünk.
Kint, mielőtt beültek volna a kocsiba, a férfi anyja megkérdezte:
– Miért mondtad, hogy nyolcvanhét, hetvennyolc vagyok!
– Hogy hihető legyen, Ajuszi, azért.

Amikor átmentek a hídon, a férfinak eszébe jutott, hogy nem messze innen, a határ túlsó
oldalán, jó pár évvel ezelőtt, amikor még otthon volt ott, az apjával horgászott az ehhez
közeli partszakaszon, pár kilométerrel délkeletre a Berettyón.

– Jó, hogy beugrott.
– Mi?
– Hát az, hogy át kell menni egy hídon. Ha nem jut eszedbe, még mindig Váncsodon
keresnének a Hajnal utcát.
– Az igaz – mondta az öregasszony.
A híd után jobbra fordultak, aztán balra.
– Apád nem szeretett átjönni, amíg élt, még látogatóba se ebbe az országba. Nem is járt
Magyarországon. Azt mondta, neki ne pökhendiskedjenek a magyarok. Csak a futball-
meccseken tudott magyarnak látszani, az biztos.
– Azt, hogy ne pökhendiskedjenek a magyarok, a testvéredre mondta.
– Janira? Nem. Jani nem pökhendiskedett. De nem szerették egymást. Inkább apád
nem szerette a Janit.
– Etust szerette?
– Apád? Etust se szerette.
Várt.
– Csak a munkáját szerette, meg az intarziát.
Kicsit hallgattak, a férfi figyelte a házsámokat, aztán megállt a kocsival.
Míntha megérkeztek volna.
– És Feri bácsi?
– Mi van vele?
– Ő járt Magyarországon?
– Ő? Sose. Ő se. Csak a háború után, amikor szökní kellett a zsírral, vissza meg a ke-
nyérrel. – Kicsit várt. – Csak én. Én mindig jöttem.

A Berettyó-híd után jobbra kanyarodtak, a széles út mellett, mind a két oldalon virágoskertek, tavaszi virágok meg ősziék. Egy traktor, rozsdás eke, rendsodró, borona kicsorbult tárcsákkal, disznóól fölött galambdúc, csirkék az udvaron, az egyik kerítésen öreg könyökölt.
– Ha itt végeztünk, az ikertestvérednél, nem akarod meglátogatni a bátyádat, a Janit. Ha már itt vagyunk, Ajuszi.

- Közel van?
- Közel.
- Debrecen.
- Debrecen, igen. Nagyon közel.

A férfi anyja szünetet tartott, nézett előre kifelé, messzire. Az út végén legelő, aztán erdő, jobbra elkerítve kicsi tó, víz benne alig.

- Nem. Mit mondjak neki?
- Hát meglátogatod.
- Nincs mit mondanom.
- Rég találkoztatok, mikor?
- Akkor sincs mit mondanom neki. Minek menjek?!

Macskakölykök futottak a járdán szanaszét, nagy hasú anyjuk meglapult a betontörmelékben.

- Etus macskái, helyben vagyunk – mondta a férfi anyja az utolsó ház előtt.
- Itt a cigánysoron?
- Te nem látod, hogy nincs tovább? Itt.
- Nem is mondtad.
- Minek mondtam volna?
- Hát, hogy tudjam.
- Elég, ha most tudod. Nem elég? Etus! Etuuus! – Aztán megint, most türelmetlenül – Etus!

Magas, beesett arcú, csupacsont asszony jelent meg a rövid, tornácós ház bejárati ajtajában. Nem hasonlított a férfi anyjára a férfi anyjának az ikertestvére. Minden ruha fehér volt rajta, a hosszú férfinadrág is, és koszos. Kijött némán a kapuba.

– Hogy nézel ki? – mondta halkán, csak maga elé a férfi anyja, mintha szégyellné a fia előtt.

Megpuszították egymást, a férfi közelebb lépett, Etus őt is megpuszította, kétszer. Aztán sírni kezdett.

– Rozsi! Hogy kerülsz ide?!

– Hát nem megmondtam, hogy jövök? Megmondtam, nem? – Visszament a kocsihoz, kinyitotta a hátsó ajtót, és az ülésről kirámolta a két műanyag zacskót, amibe az üzlet előtt pakoltak. – Nesze – mondta –, rakd el, neked hoztam.

– Nézd meg, gyere, nézd meg, hogy nézek ki. Gyere, gyere! Ide költöztettek a lányok. Ide.

Bementek a lakásba. Földes konyha. Hűtőszekrény balra a bejárat mellett, az ajtó mögött egyetlen vasszögön lógó fogas, üresen. Szemben ágy, előtte asztal, az ágyon és az asztalon ruhahalmazok, rongyok, leszakadt padlásfeljáró alatt létracsonk. Jobbra földes szoba, ágy, szekrények nyitva, itt is ruhák, és rongyok, gyűröttek, koszosak, az utcai ablakon csíkos házipokróc, rajta fejfelé macska épp ugrani készült, ugrik is, aztán, iszkiri, a másik ablakon ki. Egy rádió hangosan szólt.

– Mindjárt lemerül. Még egy nap és lemerül – mondta Etus.

– Töltsd fel, miért nem töltöd fel?

– Kikapcsolták neki az áramot – mondta egy fiatal fiú, aki akkor termelt a bejárati ajtón belül. – Nincs neki gáz se, én szoktam hozni neki, ha van miből.

– Rendes emberek. Tudsz adni neki hatezeröt százat? El is hozza, meg is várhatod. Üljetek le! – Egy székről letolta Etus a színes plédeket, meg a függőnyt karnisostul.

A férfi anyja leszámolt tízezer forintot: – Vegyen egy sört is magának, meg hozzon neki elemet.

– Vehetsz két sört is, Gabi. A felesége főzni szokott, ezek rendesek. De a fia, az egyszer kirabol. Gabi! Ilyent hozzá! – Kibontotta a kistrádiót, megmutatott egy ceruzaelemet.

– Akkor még ötszázat kérek.

– Adjál neki.

A férfi anyja adott. – Mit visznek el, te?

– Mindent elvisznek. Lecsapolják ezek a halastavat is.

Gabi felkapta a tornácról a gázpalackot, rátaposott a drótkerítésre, átugorta, a másik kezével kormányánál fogva felemelte a földről a biciklit, ami mintha mindig ott várt volna rá. Ráakasztotta a palackot, és a bicikli mellett futva hagyta el a szomszéd udvart, eltűnt a sarkon.

– Beszélgessetek – mondta a férfi, az asszonynak a fia. Kiment az utcára.

Szemben lakatlan ház, mellette üres telek, mögötte ásott tó körbekerítve, a közepéig épített, lapos félszigettel, távolabb akácos, derékban megcsonkolt fenyők.

– Menjél csak – kiáltott utána Etus –, az ott a halastó.

Amikor néhány perc múlva visszaérkezett, az anyja meg az ikertestvére ugyanott álltak az ajtóban. Mobiltelefonjával többször lefényképezte őket, búcsúzkodáskor nem engedte, hogy Etus megpuszilja. Beült a kocsiba, a halastó utáni földúton, még a kis erdő előtt megfordult, megállt a kapu előtt, s miután az anyja is beszállt, visszaindult a főút felé, át a hídon, a Berettyó fölött, Gáborját elhagyva, keresztül Váncsodon a határ felé.

A határon pillanatok alatt átjutottak, gyakran jár mostanában erre, nem is emlékszik, mikor nyitotta fel utójára a csomagtartót, csak gurul. Bezzeg azelőtt félnapokat állt sorban, nem egyszer visszafordították a románok még a rendszerváltást követően is.

– A gyomrod, Ajuszi? – kérdezte most a férfi az anyját.

– Mi van veled?

– Nem görcsöl?

– Mi a fenének görcsölne?

– Nem is olyan rég még görcsölt.

– Mikor volt az! Nem is emlékszem! Naponta átjöhetnek, fiam.

– Annak idején, egész úton meg se szólaltál hazafelé jövet. Négy óra út.

– Ki emlékszik!

– Te nem?

– Én nem!

– Én igen – mondta a férfi. – Pisilni se állhattunk meg, azt mondtad, minél előbb otthon akarsz lenni.

A férfi anyja erre már nem válaszolt, a határ után jegyezte meg:

– Na, látod. Ki tudja, hogy volt!

– Menjünk egyenesen a temetőbe – mondta a férfinak az anyja.

– Mirellát nem vesszük fel? Mégiscsak Feri bácsi lánya.

– Minek, ki megy ő egyedül, ha akar.

– Együtt nem szoktatok?

– De szoktunk. Ki megy ő egyedül is, ha látni akarja az apját. Hülyeséget beszélek, de hogy látja. Most itt vagy te, minek jönne? Kocsival megyünk be, én majd fizetem.

– Sétálhatnánk.

– Te csak azt hiszed, a Feri bácsi sírja a temető másik végében van, a Pece-parthoz közel, az apádé meg itt az elején. Először oda megyünk, a Feri bácsihoz.

Keresgélték a sírt, a Feri bácsiét.

– Nem vagyok én ehhez szokva – mondta a férfi anyja. – Gyalog mindig megtalálom, a taxis pedig parcellaszám szerint megy, megnézi a bejáratnál, aztán, mint aki hazamegy, idetalál. Meg ismer is, mindig ugyanazzal jövök, ha lehet, Neluval.

A sírkövesek mellett találták meg a sírt, egy diófa meg egy fiatal fűzfa alatt. Befejezetlen betonkeret mögött háromba osztott sírhely, beesett föld, az egyikén friss virág.

– Tessék, Mirella volt itt.

A férfi anyja négy csokor száraz virágot vásárolt a temető bejárata előtti virágárustól.

– A frissen vágott virágot lopják, mondta. A virágos visszavásárolja bagóért, vagy az embere viszi vissza a sírról. Nem is titkolják. Nem értem, Mirella alig mehetett el, ha ez a virág még itt van. Tudta, hogy Pestről veled egyenesen idejövök, hát ezt üzeni.

– Mit?

– Hogy akkor is eljön, ha én vele nem akarok. Meg azt is, hogy megelőzött. Hát meg.

Apádat először ide temettük, ezt tudtam megvenni neki. Először jövök ki a Feri bácsival a felesége sírjához, akit apád után fél évvel temettek, de annak akkor már több, mint egy éve volt. Feri bácsi javasolta, hogy előbb a feleségéhez menjünk, mert az a temető végében fekszik, és onnan jöjjünk majd vissza az apádhoz. Az uram – a te apád – is ott feküdt, a temető legvégében, minden árkon túl, amíg nem találtam neki helyet a bejáráthoz közel, mondom neki. De találtam, és exhumáltattam, hogy ne csavarogjak hozzá olyan messzire.

Egyre gyanúsabb lett nekem az egész út a Feri bácsival, a Feri bácsi feleségéhez, hiszen amikor még ott feküdt szegény apád, ugyanazt az utat én egyedül, azelőtt, többször megtettem.

Nem hiszed el, apád helyére temették, pontosan az ő azelőtti helyére a Feri bácsi feleségét. Megmutassam? Ide. És akkor a Feri bácsi már az élettársam volt. Vagyis mondhatom azt.

Mondanom se kell, hogy már nem örültem, hogy olyan hamar sikerült sírhelyet találnom apádnak a bejáráthoz közel. Nem volt szerencsés olyan hamar megszabadulni a régitől, akkor most nem ide járnék. Apádat kitelepítettük az eredeti sírhelyéről, a Feri bácsi feleségét be. Honnan tudhattam volna?! Hát tudhattam? Nem tudhattam!

Kijövünk a Feri bácsival először, és látom a sírkövön a felesége nevét az évszámokkal, alatta meg a Feri bácsi nevét a születési évszámmal. Mit mondjak neked, nem hiányzott.

Majd látod, ha ott leszünk apádnál, rávésztetem az apád neve alá én is a magamét meg a születési évszámomat. Nem sikerült olyan betűt találnunk, mint az apádé, kicsit elütnek az enyéme az övétől, de most már mindegy, ez a szokás. Nektek majd csak a második évszámot kell megrendelnetek. Azt úgyis csak ti tudjátok, én nem kísérletezek, az biztos.

A férfi anyja felnevetett.

Eldöntötte, hogy hazafelé megkérdezi az anyját a kocsiban, hogy az apja betegsége alatt is ismerte-e már Feri bácsit.

Már nem volt gyerek, de még otthon lakott. Elektromos műszerésznél dolgozott, ebédre haza szokott ugrani a munkájából, de nem minden ebédre. A káposztás cvekedlit forrón, azonnal a tészta kifőzése után szerette, ne keseredjen meg egészen a pirított káposzta se.

Az előszobában, a fogason rövid bőrkabát lógott, furcsa zajokat hallott a csukott ajtó mögül, jobbról, a nagyszoba felől. Aztán csend, még nagyobb csend, egyre gyanúsabb. Eből a leggyanúsabból valamit azóta is gyakran hallani szokott. Mintha kívárnának a zajosak.

Később, amikor Feri bácsit megismerte, ugyanazt a bőrkabátot látta rajta nem is egyszer, aztán meg az előszoba fogasán, miután Feri bácsi beköltözött, az apja helyére. Ugyanazt a zseb mellett, nyakban, hónaljban kopásosat, ami a fogason lógott, amikor már nem volt gyerek. Gyakran gondolt rá, el is döntötte nem egyszer, hogy szóvá teszi, most megint itt az alkalom, mi lesz, megkérdezi. Feri bácsi is meghalt, az apja is meghalt korábban, itt a temető, látogatóban van, nem olyan egyszerű ez, Ajuszi. A bőrkabát nem kophat tovább.

Visszaültek a kocsiba, átmentek az apja sírjához, oda, ahol nem egyszer járt már a férfi egyedül, meg a gyermekeivel is.

A férfi anyja lakatkulcsot kotort elő a táskájából. A lakat nem nyílt, a férfi is hiába próbálkozott.

– Pedig volt eszembe, hogy hozok egy kis olajt. Vagy zsírt. Nem hoztam. Egye meg a fene. Megint próbálkozott, aztán megint, ki-be húzogatta a kulcsot, feszítette.

– Szokott itt lenni egy balik, azt, ha megkérem, bemászik, leteszi a virágot.

A férfi is próbálkozott. A szemétkupacban talált egy fémdobozt, két oldalról gallyal, szeméttel megtámasztotta, kiegyensúlyozta, ráállt. Egyik lábát két hegyes lándzsa között áttette a kovácsolt vas kerítésen, aztán még se. Feladta.

– Te ne mássz be, összekoszolod magad.

– A törött bokámmal nem megy – mondta a férfi. Fölhúzta bokájáig a farmert.

– Mikor törted össze? Nem is tudok róla. Hát akkor nincs más, behajítom. – Bedobta a száraz csokrokat a sírra. Az egyiket a fekete márványoszlop egyik, a másikat a másik oldalára. – Mehetünk – mondta. – Nem tudok én rólatok semmit.

– Volt már ilyen? – kérdezte a férfi.

– Milyen?

– Hogy bedobtad.

– Nem, mindig itt volt a balik.

– Meg kellett volna keresni.

– Minek, ha nincs itt, akkor nincs, hiába keresed.

Beültek a kocsiba, a férfi azt gondolta, hogy akkor, na, most, majd kifelé.

Hamar elérték a kijáratot, ahol befelé jövet fizettek. Gyászolók jöttek sokan, gyalogosan. Majd kint megkérdezem. A kapu után, a körforgalomban eltévesztette a városba vezető kijáratot, tett még egy kört, aztán még egyet, ezt már csak időhúzásból.

– Eltévedtél?

– Dehogya!

– Akkor mit csinálsz, mit körözöl?

– Semmit. Van időnk. Kedvtelésből. – Majd a városban kérdezem, amikor keresztülmegyünk. De a városban sem kérdezett, lekötötte figyelmét a forgalom.

Nem értette, honnan ennyi ember a járdaszéleken, a kereszteződésekben, a zebrákon, az úttesteken, a piros és a zöld lámpák előtt, a Szent László hídon, majd visszafelé a Decebalon, a szűk tereken, amelyeken a szokásánál gyorsabban keresztülhasított. Futkosnak összevisza az emberek, át a villogó sárgán, a piroson, sok itt a kiszámíthatatlan, sok a bolond, az eső is eleredt. Majd otthon megkérdezi. Nem, otthon nem. Addig. Itt valahol.

– Ne főzzek? Állj meg a piacnál, mit ennél? Főzök valamit.

– Jó, főzzél.

– Eszünk, aztán mehetsz te is. Káposztás cvekedli? Azt szeretted.

– Igen, az jó lesz, még haza is futottam érte gyakran, hogy meleg legyen.

– Forrón szeretted.

– Úgy. Legyen káposztás cvekedli, Ajuszi – mondta a férfi.

– A tésztát mindig előtted főztem ki, megvártalak veled.

Megállt a piacnál, amíg az anyja vásárolt, kedvtelésből tett egy kört, megkerülte a piacot.

■ ■ ■

■ **Kőrössi P. József** (Nagyvárad, 1953): költő, novellista, publicista, könyvkiadó.

Csak így lehetsz ve

Csak így lehetsz ve

Nem koptak a betűk. A fizika minden lehetséges törvényét meghazudtolva kapaszkodtak újdonsült felületükhöz. Pedig már több mint negyedórája pucolták, mindhiába. Most persze mindez nehezebb volt már, mióta becsöngettek. Nem elég, hogy nem szabadott felkelteniük a figyelmet, egyszerre kellett takargatni is, amit közben megszüntetni vágytak. Nem érzékelték, persze, szorított helyzetükben mindezek finom szimbolizmusát.

Laura mindent kipakolt, amit csak módjában állt, füzetet, könyvet (pedig sosem használták a történelemlönyvet, tiszta szerencse volt, hogy aznapra valamiért mégis bepakolta), jegyzetfüzetet, tolltartót. Szandi szemüvegtokját. Nem volt ekkora az elrejtteni kívánt felület, de azzal sem akartak gyanút kelteni, hogy csak azon a részen legyen valami a padon. Mi van, ha félrecsúszik valami. A pillanat töredéke alatt kellett mindenre gondolniuk.

A szünet maradék nyolc perce, miután szembesültek a kialakult helyzettel, nevetségesen kevés időnek bizonyult a stratégia kidolgozására. Amint meglátták (márpedig ennél *lát-hatóbb* dolog nem is volt az osztályteremben), tudták, nincs pazarolni való idejük. Holott fontos megbeszélőnivalójuk lett volna, Laura egy almát is el kívánt volna fogyasztani, talán a matekleckébe is belekezdett volna, hogy ha úgy alakul, legalább annak hiteles bizonyítékát tudja felmutatni, hogy ő ugyan elkezdte, csak sajnálatosan nem értette, nem ment neki, ezért hagyta félbe, s még véletlenül sem azért, mert tegnap fontos kupaktanácsot kellett tartaniuk Szandival, telefonon, majd levélben folytatva, délutántól egészen éjszakába nyúlóan.

Csak így lehetsz ve

Eddig jutottak.

Pedig bevetettek mindent, ami csak rögtönzött eszköztárukban előkerült: először persze a benyálazott zsebkendőt, majd bevezetett (Szandinál volt egy félliteres ásványvíz), aztán higiénés törlőkendőt, pár csepp kölnit, végső el-

keseredésükben pedig (bár az ebből áradó szag a pár csepp kölnivel már leplezhetetlenül egyedi, émelyítően orrfacsaró szagkavalkádót alkotott), körömlakklemosót is. Semmi eredmény, azaz csak ennyi: lejött a *lem*. És még ezen felül három másik sor is volt.

Ez volt (akkortájt) Sziránó – szent meggyőződése szerint – legszebb verse.

Mennyit dolgozott rajta, pedig ekkortájt, lassan már egy éve csak úgy ontotta magából a költeményeket, rövideket és hosszabbakat, rímes, rímtelen, időmértékes, ütemhangsúlyos és szabadverseket felváltva. Előző év elejefelé egyszer, egy közepesen sötét, de a tél végéből már, mint első tavaszi reménysugár, kikandikáló délutánon egyszer csak felszakadt valami. Úgy vélte, s ezen meggyőződését aztán ugyancsak verssé formálta, ez a valami lehetett a lelke, a maga nyers teljességében. Mint egy sokáig növekvő, lassan elgennyedő kelés, homlokon heteken át zavartalan növekvő pattanás, mely fölött az elvékonyodó bőr már a végletekig feszül. S e lelki kelésben nem is egyszerű, hétköznapi genny gyűlt, hanem egyenesen (ebből ismét verssor lett) elgennyedt (a gennyedésnél ezt valamivel költőibbnek találva ő végül így fogalmazott), megposhadt évek. Valamivel több, mint tizennégy áporodott, szorongással és magánnyal átítatott év, melyek végre, nagy nehezen módot találtak rá, hogy kiszökjenek pattanásig feszült szívéből. (A szíven nőtt tehát a poshadt gennylelek – legalábbis az erről írt vers tanúbizonysága szerint.)

Aznap koradélután Sziránó megírta első versét. Másnap délután a másodikat és a harmadikat, estére már négy volt. És ez így ment azóta. Mert ha a szíven kelés nő, és az egyszer kifakad, annak nem lehet se vége, se hossza, a szívkamrában átszakadt gát (harmadik versszak) innentől már a véres lelki genny (harmadik versszak második fele), egy örökkön sodró árvíz erejével pumpálja szét sötét tartalmát (ez volt a verszárlat, de aztán lecserélte). Így örökítette meg első ars poeticáját Sziránó, az addigra már pár hét gyakorlattal saját megítélése szerint rutinosá váló költő, nagyjából (a félkész versek miatt a számozás sosem volt egészen pontos) huszonkettedik-huszonhatodik körüli versében.

Könnyen jöttek a szavak, a képek, a rímek, minden. Könnyen, mert szenvedéseinek végtelensége, s ezek elmondhatóságának végtelen variációi kifogyhatatlannak bizonyultak.

Ez azonban más volt. A *Csak így...* című vershez hetek kellettek, egészen pontosan hat, s mivel e hat hét matematikailag már valóban több volt egyetlen hónapnál, Sziránó úgy szokott kerekíteni, hogy *hónapok*. Alig emlékezett már arra a szélillatú délutánra, amikor hazafelé menet (mikor másképp, hiszen az ihlet mindig akkor jött, mikor a legalkalmatlanabb volt, vécné, zuhany alatt, utcán – bármikor, ha épp nem volt módja valamit azonnal lejegyezni) először befészkelte magát ábrándos gondolataiba a kép. Keresett rá rímeket – nem voltak. Időmértéket is, de az sem illeszkedett sehogy. Aztán már szavai sem voltak, s idővel lassan a kép is mintha szertefoszlott volna. Szabályszerűen érezte (s ez az érzet is aztán egy másik vers felütésévé vált), ahogy szoroson markoló fejéből (ez most nem képzavar, mert költészet! – vitatkozott magával), mint az elpárolgó boldogság, kicsusszannak a legszebb sorok. S bár így is írt naphosszat, rövidebb-hosszabb műveket rázott ki szoroson markoló feje kisujjából (ebből egy második versszak lett), tudta és belülről furdalta, hogy mindez pótcselekvés (innen lett a markolós vers címe: *Pótcselekvések*), hogy nem azt csinálja, amire hivatott. Nem szerette ezeket a mellesleg írt verseit, ridegen elhajította őket (tehát: gondosan letisztázta őket, beléjük javított, majd újra letisztázta őket és *Verssim, [évszám], II.* – című füzetébe, legékeőbb szépíráásával átvezette őket, hogy esténként újraolvassza százszor is egymás után mindet). Korcsok, fércművek, korholta titkon mégis remekműnek remélt írásait.

Aztán egyszer csak, mit ad isten, jött egy szó. Sőt, mindjárt szókapcsolat. Egy egész mondat. Szép, letisztult és mélyen igaz mondat. Olyan, amivel rövidke, mégis mindent

elmondó, a mindenséget magukba foglaló, éteri szépségű verseknek kezdődni, és – keretes szerkezet, ez az! – végződniük is kell. Ahhoz, hogy rövidke, mindenséget magában foglalása dacára is tömör, lezárt művet kapjon, mint több hónappal ezelőtti tapasztalattal a háta mögött, ellentmondást nem tűrő érvénnyel megállapította: nem is lehet több négy sornál. Őt vagy hat sorban már nem lehet valami tömören drámai. Az már locsogás – ahogy ezt az idő tájt írt második ars poeticus költeményében (*A tömörség*), nagyjából negyven sorban ki is fejtette. Tehát már csak két sor hiányzott. De már azokhoz is felderengni látszottak a képek, mint a holdsugár, ahogy a mélyen alvó tavat betakargatja (jegyezte föl egyik jegyzetfüzetébe egy későbbi verse alapanyagául).

Csak így lehetsz velem.
Szemed tükre az égbolt,
Hangod hallom a szélben.
Csak így lehetsz velem.

Laura és Szandi már-már feladták. Közel volt a kapitulálás, a költészet erősebb volt mindennél. A kézfejük már egészen piros volt, nemcsak az intenzív sikálástól, hanem az alkoholos filc ravasz tintájától is, amely bár eddig csak elenyésző mértékben volt hajlandó elhagyni a padot, a tenyerükön, ujjakon, kézfejükön szinte megsokszorozódva rikított.

Mikor beléptek a terembe, szabályosan sóbálvánnyá váltak. Mert azt már megszokták, hogy mikor franciaórán vagy magyaron a másik csoporttal, másik teremben van órájuk, mire visszaérnek, a fiúk rituálisan otthagyják ideiglenes nyomaikat a helyükön. De ezek a nyomok általában könnyen felszámolhatóknak bizonyultak, a padban felejtett szalvéta és nejlonzacskó, a padot beterítő morzsa és radírnyomok alatt díszelgő feliratok („*Barcelona!*” „*Anyád, Real!*” „*Snerczler a fasszopó!*”) akár tollal, akár ceruzával keltek, többnyire könnyen lejöttek. Az esetlegesen rájukmaradt, összegyűrt levelezésrészletek pedig még szórakoztatónak is bizonyultak, ahogy például két váltakozó kézírás azt vitatta meg, hogy a rondábban író egész pontosan mióta vonzódik (mint kiderült, mindketten úgy vélték, hiába) Szilvihez, akinek be merje-e ezt vallani, de inkább nem, nehogy leégesse magát. Ja, az gáz lenne, látta be végül a szebben író.

Ez a felirat, ez a filctollas graffiti, mondhatni barlangrajz, sőt egyenesen bútortetová-lás viszont kétségbeejtő volt. Ezért, ha elkapják őket, teljes joggal kapnak intőt, ha ugyan ennyivel megúszhatják, és nem hívják be a szüleiket rongálásért. És ha nagy nehezen meg is győznének bárkit is, hogy tényleg nem ők voltak, s ha az elkövető be is ismerné a tettét (sőt, ahogy Laura sejtette, még büszkén fel is vállalná, fennen hirdetné, intőjét lobogtatva bizonygatná barátai előtt határtalan romantikus hősiességét), minden csak még rosszabb lenne. Ha egyáltalán lehetséges még ennél is rosszabb. És valami, egy képzelete vásznán egészen Sziránóformát öltő balsejtelem azt súgta neki, hogy még bőven lehet. Hogy mindez a lassan egy éve húzódó, de gyanús, hogy még ennél is korábban, egy szeptemberi napon kezdődő história bizony még csak az előjáték. Valami sokkal kényelmetlenebbnek a nyitánya, mint az első öklendező görcsök egy végtelen gyomorfertőzés hajnalán.

Pedig ekkorra már szó nem volt hajnalról. A kocka ugyanis visszavonhatatlanul el volt vetve. Sziránó nagyjából egy éve ugyanis már nem is titkolt semmit. Nem mintha pár hétnél tovább tagadni tudta volna a vonzalmat, de ettől még minden leplezhetetlen vágyakozás letagadható lett volna, ha nincs a vallomás.

Sziránó először persze, hogy másképp, versben akarta közölni a közlendőt. De már előtte kibukott a szög a zsákból. Pár hónap ismeretség után úgy érezte, mivel Laurával *úgysem lehet semmi*, rossz emlékü korábbi tapasztalataiból okulva ezúttal beszerez végre egy tar-

talék nőt. Valakit, akibe ugyan a dolgok akkori állása szerint nem szerelmes, de végső soron akár. És ha egyszer majd rászánja magát, hogy beszél Laurával, de a lány kikoszarzná, mint nyuszit a kalapból, rántaná elő a tartalék nőt, akit így (Laura híján) már bizonyára tudna is szeretni, lenne is újra csaja, és (ami a legfontosabb) Laura rövid úton meg-, de főleg belátná, mit, azaz kit is szalasztott el. Féltékennyé teszi, de ha ez még nem is sikerülne, legalább az orra alá dörgölhetné, hogy lám, ha neki nem is, hát kell ő másnak. A dolgok meglepően jól haladtak. Egy-két barátjával elment plakátkiállításra nézni, az egy-két barát egyike pedig, bár ez előre nem volt megbeszélve, elhívta egy másik barátját, aki gondolta, elhozza magával a hűgát, s bár maga az inkriminált barát végül nem ért rá, a hűg szerette a plakátokat, így elment a testvére nélkül is. Még a megjelent három fiú közt sem érezte magát túl vonzónak Sziránó (az egyik magasabb volt nála), de legalább közepesen jóképűnek saccolta magát (már a felhozatalhoz képest), mivel a másik barát arcát, mióta legutóbb látta, szabályos tenyészetként lepték el a pattanások. Így Sziránó, mint a négyfős társaságból a közepesen vonzó férfi, úgy közepesen elemében is érezte magát. Beszélgetett egy picit a lánnyal, aki még hetedikes volt, így Sziránó, bár a másik két fiú is *már gimnazista* volt, igyekezett úgy tünni, mint idősebb pasi. Mint *az* idősebb pasi. Mesélt a gimiről, kérdezgette a lányt erről-arról, kedvenc színe, milyen zenét szeret, ilyenek. A lány kedves volt, nevetgélt párszor, ha Sziránó vicceset mondott, néha rámosolygott. Szerencséjére a két barátot valóban érdekelték a plakátok, így Sziránó szabadabban legyeskedhetett. Mire hazaindultak, egy telefonszámmal lett gazdagabb, s életében először néhány bókkal is. Nem volt nehéz kiszarolni őket, elég volt saját testi satnyaságát, rusnyaságát ecsetelnie (ebben pedig óriási gyakorlata volt már), hogy a lány többször is megnyugtassa afelől, hogy szerinte Sziránó *helyes és cuki*, és nincs vele semmi baj. S bár annyira lekötötte a saját visszataszító mivoltán való, ezúttal a szokásosnál is szellemesebben táltal élcelődés, hogy csak a beszélgetés vége felé jutott eszébe, hogy azért legalább viszonzásul neki is ille- ne valamennyit bókolnia, végül, még épp, mielőtt kínessá vált volna a helyzet, odabúgta

Gabinak, hogy milyen szép a szeme, majd látva, hogy a lány épp lesüti a valóban igen szép, vidám szempárt, talán egy árnyalatnyit el is pirul, hozzátette, hogy bár *ő igazán nem azért mondja és nem is azért, hogy félreértse, bár tulajdonképp azt se bánna, de szóval, hogy* Gabinál kevészebb lányt látott életében. Ez után, úgy egy-másfél perccel, lett meg a telefonszám. És aztán a mobilján lévő maradék pénzen egészen éjszakába nyúlóan üzengetett a lánynak, akitől megtudta, hogy bár *van pasija*, mostanában *nem jönnek ki olyan jól*. Továbbá, bátorkodó kérdésére válaszul igen, ha szakítanak, fog neki szólni. Igen, neki elsőként. Pittyeg a mobil, aznap este (éjjel) már vagy tizenkettedszer. *Oké. Neked fogok először*. Mosolygós arcot formáló apró piktogram, mellette egy puszihoz csücsörítő másik. Nagy levegőt vett, itt az idő. *De most csak hülyítesz, vagy én is tetszem neked*, kérdezte sejtve, hogy már csak egy, legfeljebb két üzenetnyi pénz marad így az egyenlegén. Ki kell mondatni vele, különben semmit sem ér, zakatolta a belső hang, mindig ki kell mondatni, különben visszavonható. Persze így is visszavonható, mélézött el picit a belső hang, de akkor már nehezebben. Pláne úgy, ha írásos bizonyíték marad róla. Kár, hogy nem volt közjegyző a szobában, gondolta még, míg bepötyögte a sorsdöntő üzenetet. Ideges volt, kicsit remegetett is a keze, kapkodott.

Pitty-pitty. Pitty-pitty. Megjött a válasz. Feladó: Laura. Ki más, eddig is rá gondolt, míg, hogy is hívják, Gabinak írogatott.

Tudom h tecem neked vagy hát eléggé úgy tünik. most lehet h azt hiszed h beképzelt vagyok, bocs ha tévedtem. de én ezzel nem igazán tudok mit kezdeni. majd holnap tali. L.

A pulzus emelkedése. A mobil leejtése, visszakapcsolása. Üzenet újra és újra elolvasása. Összeszoruló torok, izzadás. Mit tegyen. Megy az idő, minden eltelő perc újabb haláltusa az önbecsülésnek.

Meg kell írnia, hogy ezt másnak írta.

Nem írhatja meg, hogy ezt másnak írta.

Nemcsak, mert úgysem volna hihető, hanem mert még szerelmet sem vallott neki, Laura még vissza sem utasította (azaz, az imént éppen megtette), de ez nem történhet így. Hogy ő, a költő. Sziránó, mi több, egyenesen Cyrano, aki ha egyáltalán ért valamihez ezen a ki-etlen, kopár és reménytelen világon, az a szavakkal való bánás, hogy az ő rejtett érzeményei így tudódjanak ki. Hogy vagy bevallja, amit Laura amúgy se hinne (miért is hinné, fordított esetben ő sem hinné), hogy mindezt nem neki írta, de közben azt is, hogy ettől még azért őt szereti, csak akart még egy vasat a tűzbe, vagy ezt teszi meg szerelmi vallomássá. Ezt a szart. (*Tépnék az égről csillagot s beérem néhány útszéli szóvirággal!*) Hogy vajon neki is tetszik-e Sziránó. Mintha eddig azt feltételezte volna (s pökhendien még nem is lep-lezi), amit még remélni is csak titkon mer, de inkább, már a babona okán még úgy sem, hogy talán egyszer ő is tetszhetne a lánynak. Most képzeljük csak el, és ezzel el is képzel-te. Laura ül otthon, de inkább már fekszik, éjfél múlt húsz perccel, csoda, hogy még nem alszik, ha egyáltalán fel nem ébresztette. És derült égből a ménykű, na akkor kellek, vagy nem, kisanyám. *Sötét van s a homályon át csak tapogatva leng a szó fülébe.* Újabb teherau-tó súlyú percek teltek el. Laura most ülhet, feltehetően fölült az ágyban, várva, hogy mi lesz. És tényleg, mi lesz, Sziránó, kínozza magát. Bocsánatot fog kérni? Megmagyarázza? Letagadja, a tetszést, ami igazából már rég nem csak tetszés? *Ha ily magasról hullna szí-vevre durva szó, megölné!* Ezt írta volna. Vagy azt, hogy *egymást az éjben vágyva sejtteni! Ön a homályban egyebet se lát, csak köpenyem hullámzó vonalát...* Vagy egyszerűen csak az igazat. *Találtam cifra szavakat, de a szívemből még egy sem fakadt.*

Téves, bocs. Kölcsönadtam egy barátomnak a mobilt (persze, az éjszaka közepén, ez aztán hiteles) és ő írt egy lánynak, de a te címre küldte el. Tényleg bocs, ez így baromi ciki. Remé-lem, nem keltettelek föl. Jóéjt és ne haragudj. Sz.

Így kérte Laurát, hogy *engedje, hogy az alkalommal éljünk, kedves szavakkal egymással be-széljünk s ne lássuk egymást!* És hogy *heves felindulásom bocsássa meg!... Beszelnék hidegen, De olyan édes... olyan új nekem...*

De persze, ahogy arra számított, innen már nem volt kiút.

Majd holnap beszélünk, aludj jól. L.

Még meg akarta volna írni, hogy fölösleges, tényleg csak félreértés volt és tényleg ne haragudj. Hogy *eddig... más beszélt belőlem...* De az üzenet nem volt elküldhető. Sziránó kártyáján nem állt ren-delkezésre az üzenet továbbításához elégséges összeg. Egyenle-gét, ha kívánja, feltöltheti az újságárosoknál megvásárolható feltöltőkárty. Elrakta a mobilt. Belátta, egyetlen éjszakája ma-radt mindazt kitervelni, amire egyébként még évei, de mini-mum hónapjai lettek volna. Mozdulatlanul feküdt, üresben járt az agya. Észrevette, hogy még ég a villany. *Megsérteném a bűvös éjszakát, a szent, dicső természetet magát, ha most úgy nyögne számon a remény, mint egy unalmas, cifra költemény, nézzünk a fényes csillagokra fel, s röppentyűinket oltogassuk el!*

Egész éjjel tökölt. *...A zavar... a gyáva remegés, mely nyugtá-zi azt, aki szívembe néz! De a homály mindezt elűzi tőlem...* Te-hát holnap. Valamelyik szünetben meg kell szólítani a lányt. *Először önnel most, csak most beszélek!* A gondolatmenet egy pontján elaludt. Álmában, mint aki csönget egy picit, tovább fogalmazott. Fölriadt, még hajnal sem volt. Nem volt egy hasz-nálható sora sem. Átkozta a sorsot és a hülye ujjait, amiért ön-kéntelenül is Laurának írt. De főleg a kurva ékesszólását, ami-ért, bár egész nap, unos-untalan használta, végig, amíg Gabit fűzte, hogy aztán cserben hagyja pont az akkor még nem is sejtett fontossá-gú sms-nél. Utálta a tetszés szót. Meg hogy hülyíteni valakit. Lassan már azt is, hogy szeretlek. Ezek sodorták bajba és ezek által is lakol majd holnap. Faszak kellett nekem költőnek menni, épp itt tartott. *És bűnnek találom, ha em-*

ber, forrón s híven szerető, szavakkal játszik! Eljön az idő, – és szánom azt, akit nem ostromol e drága perc – mikor a szív komoly szerelmet érez... mélyet és valót, mely bántásnak vesz minden cifra szót! A picsába, gondolta még hozzá, mielőtt végső kétségbeesésében, hullafáradt, elnyűtt szorongásait újra lebirkózta a halálraítéltek mély, váratlan álma.

Aztán persze túlestek rajta. Az utolsó óra után Laura direkt kicsit lassabban pakolt a megszokottnál, mázlija volt, senki sem ment oda hozzá beszélgetni. (Szandi be volt avatva.) A fiú falféher volt. Laura agyán át is suhant, hogy ennek már csak ezért sem lesz jó vége, ha ez itt képes és összeesik neki, mégis mit csinálna. Beszaladjon a tanáriba, hogy csókolom, elnézést, de az osztálytársam összeesett, miközben izé. Nem is gondolta tovább, már ebbe belepirult. Pirulni nem szabad, pirulni nem szabad, mantrázta szótlanul, mert félreérthető. Belepirult a nagy igyekezetbe. Kimentek a folyosóra. Hál' isten, kihalt volt, nem is annyira maga miatt örült ennek (bár korántsem bánta, hogy az elkerülhetetlenül közelgő jelenetnek nem lesz szem- vagy fültanúja), így azonban síri csend is volt. A csempék gúnyos tapintatlansággal visszhangzottak. Megálltak az egyik ablak előtt. Sziránó közölte, hogy bár a tegnapi valóban félreértés volt, de ha már ilyen kényelmetlenül hülyén alakult a helyzet, valamit tulajdonképp tényleg kell neki mondania. Csak nyögné már ki – Laura igyekezett semleges arckifejezést ölteni és legfőképp nem elpirulni. Mármost még jobban.

Sziránónak közben egyik kedvenc műve járt a fejében. Bár lenne ő inkább ott lent, a kis belső udvaron, ahol a tanárok autói parkolnak, ott, ahová ez a folyosói ablak néz, amin kihajolva Laura azt mondhatná: *Kérem, a szóvirág szép!* Mire ő, hogy: *Dobjuk el ma este!* Laura meg incselkedne vele, hogy: *Még nem beszélt így! Tegnap még kereste!* És erre föl kérne bocsánatot a tegnapi, *téves* (jézusom, milyen szó) vallomás miatt, ami helyett most elmondhatná az igazit. És akkor aztán már nem gond, ha *minden, minden, minden ajkamra tódul!*... *Hogy rád dobálom sorba, egész csomóstól és nem kötöm csokorba! Megörülök!... Szeretlek!... Gyönyöröm súlyát nem bírom!... Megfojt az öröm! Szívemben mint apró ezüst harang, függ a neved,* Kovács Laura.

Ebből soványodott, mire ajkára tódult, annyi, hogy hát izé, az ő érzései valójában egészen komolyak. (Kínos csend, gyönyör súlyának, de még apró ezüst harangnak is nyoma sincs. Legfeljebb annyi, hogy néhány más teremben még túlórázva senyvedő szerencsétlenek hetedik órájára becsengettek.) Laura, hát izé, nem tud ezzel nagyon mit kezdeni. Mármost ő most így ezzel. Így az egész. Izé. Faszomba van már a tornaszákom, ki a fasznál van a tornaszákom, hasított kettejük közé egy ismeretlen hang egy emelettel odébról. Sziránónak nem jött ki hang a torkán. Végleg elfogyott a tüdejében kuporgatott, már elég rég vett utolsó adag levegő. Nekifutott másodszer is, már formálta az első hangokat, pedig még mindig nem tudta, mit fog mondani. Mit lehet még egyáltalán? *ÉN, én beszélek és ő hallgat ott!* Nem is akart már ő semmit mondani. Soha többé. Senkinek. De muszáj volt, a beszélgetés, bár már mindketten mindent odaadtak volna érte, még érezhetően nem ért véget. *Küldj rám halált most, ó, isteni jóság!*, vágyta Sziránó és megsejtette, hogy az eddiginél is jobban fog remegni a hangja. (*Érzem, hogy reszketsz lelked mámorában!*)

Küzdeni akar érte. Be akarja bizonyítani, hogy. Itt elcsuklott a hangja. (Megint elfelejtett levegőt venni.) Hogy ő. Hogy ő mennyire. Ő csak egy esélyt kér. Semmi többet. (*E szent percben nem kérek mást, csupán...*) Ezt az egyet ne tagadja meg tőle Laura. Hadd bizonyítsa be.

Laura sarokba volt szorítva. Két szemlesütés és kényszeredett cipőbámulás közben elnézte ezt az élőlényt. Ezt a szerencsétlent, aki itt töri magát. Ezt az egyébként jóra való, kedves fiút. A légynek nem tudna ártani. És a dolgok jelenlegi állása szerint tényleg mindjárt összeesik. Az eddigi kínos, náthaszerűen kényelmetlen érzést fokozatosan felváltotta egy

másik. Elszomorodott. Biztos volt benne, hogy, megint elpirult. (*Szép arcán a szemérem bizonynal búsong...*)

Persze mindazonáltal, ha őszinte akart lenni magához, elképzelni sem tudta, hogy Sziránó mégis milyen esélyt akar most. Milyen esélyt, kérdezte. Rögtön megbánta. Mintha egy hullában forgatna tört. Hát hogy bebizonyítsa. Hogy ő. Hogy Laura lássa, hogy ő mennyire. Sziránó végképp összeomlott, beakadt a lemez. Közbe kellett szólni, különben talán örökre így marad, és még harminc év múlva is valamely pszichiátriai intézet nyugtató hatású pasztellszínekkel dekorált szobájában ismételtetné egyre csak, hogy ő. Hogy ő mennyire. Oké. Felőlem. Persze, tette hozzá egygel melegebb hangon, nem akart gonosz lenni.

Sziránó olyat sóhajtott, mint akinek *meghatározatlan időre* elnapolják az akasztását. Hazamentek.

Laura innentől igyekezett magára erőltetni valamiféle elfogulatlan kíváncsiságot. Mert bár ez az egész már rég rossz volt, igyekezett a jó oldalát nézni. Például, hogy van egy fiú, akinek tetszik. Ragaszkodott a tetszéshez, igyekezett nem gondolni arra (hiszen épp a jó oldalát nézte), hogy Sziránó égre-földre esküszik, hogy ez az ő részéről bizony szerelem, hogy soha ez idáig és már soha eztán nem fog ilyet, de még ehhez hasonló sem érezni senki iránt, és hogy ezt a szíve minden egyes apró sejtjével érzi. Ilyen leveleket küldött neki óra közben, míg Laura hátán rendre a jeges réműletől pattogzottak végig kisebb-nagyobb rianások, főleg ha Sziránó nem a közvetlen közelében ült, és így napról napra ékesszólóbb szerelmesleveleit dobni kényszerült, állandóan kitéve mindkettejüket a végzetes lelepleződésnek.

De valahol a lelke mélyén persze mégis imponált neki, hogy itt van ez az *egyéb-ként* kedves fiú. Nem egy szívtipró, de nem is olyan csúnya, semmi különös. Kicsit mondjuk röhejes, de rosszabb is lehetne, röhögni végül is jó dolog. Általánosban is úgy hírlett, hogy tetszett egy fiúnak. Nem tartozott a különösen népszerű lányok közé, ahogy a barátnői sem, akik így – hozzá hasonlóan – csak részsikereket tudtak felmutatni a pletykahálózati figyelmében. Kiterjesztett nyomozásuk odáig jutott, hogy állítólag van valaki, aki szerint Laura *egész helyes*. De hogy ki, sosem derült ki, még utólag, az osztálytalálkozó alkalmával sem.

Sziránóban viszont (hasonlóan ahhoz, mint amikor megírta első, saját bevallása szerint immáron *komoly* versét) a vallomással is átszakadt a gát. Mint egy térben és időben végtelenre nyúló amőba, behálózott mindent. Több havi (elvben nem, s többnyire a gyakorlatban is csak alig létező) zsebpénzéből megvette Laura kedvenc zenekarának legújabb cédéjét, igyekezett minél közelebb ülni hozzá, ha már a második félévben kényszerűségből (mivel Laura, mint félve megemlítette, szeretett volna legjobb barátnője, Szandi mellé ülni) elült az addig közös padból. Ez utóbbit persze Laura sem bánta teljesen, hiszen inkább legyen közel, mint hogy akár csak egyszer is mellédobja a kitépett kockás füzetlapra írt szerelmeslevelet.

És a megálló.

Történt ugyanis, hogy miután egyik nap Sziránó, talán valami csőtörés miatti utcalezárás okán, talán csak a sétálhatnék végett másik úton ment iskolába, meglátta őt leszállni a reggeli buszról. Ez még persze a vallomás előtt volt. Aztán persze utána is. Mármint a megállóban ácsorgás. Sziránó ugyanis innentől kezdve minden áldott nap arra ment és várt. Várta őt, mint valami kidobott, rühes kutya, aki minden nap hazamegy legalább egyszer, bánattól csordultig telt szemmel bámulni, hátha mégis megcsésné rajta a szív. És Sziránó várt hóban és kánikulában, esőben és fagyban. Várt akkor is, ha Laura nem tudott iskolába menni, várt addig, amíg már biztos lett, hogy a szerelme aznap nem jön, meg még két buszt, hátha mégis. S bár ez utóbbi hétpécsetes titok volt Laura (és mindenki más) előtt:

még akkor is, ha iskolai szünet volt. Felkerekedett, kitalált otthon valami kifogást, hogy lemegy, vesz egy Nemzeti Sportot vagy egy kólát, és nézte a buszt. Elképzelte, ahogy a szerelme leszáll róla. Néha látta is, különböző, rá egy cseppet sem hasonló nőkben, tett is pár bátortalan lépést, mielőtt nagyot sóhajtván magához tért. Ez magasabb. Ez szóke. Nem lehet ő, győzködte magát. Ez szemüveges. Ez bottal jár. Ez egy nyolcvanéves férfi.

Ez volt az utolsó remény. A vers. Ez a legszebb verse, ami, ahogy azt titkon remélte, a legszebb vers a világon. Persze hogy nem egy József Attila vagy Apollinaire, persze hogy nem egy Rostand-monológ vagy Shakespeare-sonett, de még nem is egy Julien Sorel-vallomás. Csak egy négysoros kis szar – a világ legszebb verse. Mert bár kicsi, sárga, de az övé. Hogyan is lehetne *nem* a legszebb vers, ha egyszer a minden egyes betűjét átfűtő érzelem a legszebb, amit csak ember valaha érezhet.

Laura persze, miközben már csuklóig kenődve a vörös filcben, öt-tíz percenként bosszús tehetetlenséggel Sziránó padja felé pillantgatva egyre csak sikálta a feliratot, leginkább a sors drága jó kurva édesanyját tette felelőssé, amiért pont egy költőt kellett, hogy rászabadítson. Persze egy zenész se volna jobb, futott át az agyán, ekkor még nem tudva, hogy Sziránó pár hónapja, karácsonyra épp egy gitárt kapott, és bár még csak öt és fél akkordot ismert (merthogy a hatodikat még nem tudta tökéletesen lefogni), már nagyjából tíz dalt is írt hozzá. Még csak az kéne, hogy mondjuk kémiaóra közben egyszer csak dalra fakadjon. De a festőktől is, ha lehet, óvja meg az ég, már négysornyi verset is alig lehet eltakarítani, most akkor ehhez képest állhatna itt egy komplett freskó is róla. Szobrászt és táncművészt sem, ha lehet, filmrendezőt se. Semmi művészt. Egy jogász, mondjuk, jöhet, méltózt el, immáron matek közben, míg újult erővel sikálni kezdte a harmadik sor (*Hangod hal*) még meglévő részét.

Egyáltalán, lehetőleg senkit, aki úgy tukmálja, egyenesen a pofájába nyomja a szerelmét, mint pár évvel ezután egy elhúzódó házibuli alatt, egy félreeső szobában egy nem teljesen higiénikus faszt, mit ad isten, pont egy jogász. Pedig ő csak smacizni akart és kicsit beszélgetni. De akár teli szájjal, részegen és szomorúan, akár lassan könyékgig piros filcben, kölnis acetonban úszva, ráragadt zsebkeendő és törlőrongydarabkákkal, matekóra közben elég nehéz dolog a másik tudomására hozni, hogy ha már muszáj, legalább egy fokkal léci diszkrétebben. Azért végül ekkor (évek múltán) megoldotta a problémát, ellökte a jogászt. Az megtántorodott, leszűz kurvázta, felhúzta a nadrágját (a sliccét nem), és erőteljes imbolygással nekiment az ajtófélfának. Fasz se fog téged szeretni, hülye picca, ordította még vissza. Laurának, bár nem tudta, miért és honnan rémlik, egyáltalán, pontosan emlékszik-e rá, egy vesszor jutott eszébe. Csak így lehetsz velem, mormolta valahonnan az emlékezete legmélyéről és hirtelen végtelenül elszomorodott.

Nem volt benne biztos, hogy ki miatt. ■ ■ ■

Nyerges Gábor Ádám (1989): író, költő, szerkesztő (*Apokrif*), az ELTE BTK 1945 utáni magyar irodalom programján Phd-hallgató. Legutóbbi kötete: *Sziránó* (FISZ, 2013). Budapesten él. Az itt közölt szöveg részlet *A közellakó* munkacímű, készülő regényéből.

Versus

Van nagyanyám. Két nagyanyám, egyikük sem él, mégis megvannak. Jól megvannak együtt, egymással sose voltak meg ilyen jól. Egyszerre tűnnek föl a pénztárnál, Negro-szagba sétálok bele egy férfi után. A futószalag mellett egy gyűjtődobozban dianás cukor. Egyiküknél Diana van a kredencen, a másiknál Negro a komódon, és nem lehet más. Piros zacskó fekete kéményseprővel, fekete mindene, elég félelmetes. Nagyanyámat kérem, hogy öntse ki az egészet bonbonierbe. Szemenként csomagolt cukrok, furcsa, zsíros papírban, mindegyiken van kéményseprő, de az pici, és nem félelmetes. Kiönti, a zacskót elteszi. Minden zacskót eltesz, lisztes, kristálycukros, aztán a selyempapírt is.

Vékony, kicsi a keze, a haja berakva, így mondja, megyek rakatni. A fémcsavarók egyik végén gumi és egy színes fagömb. Kisebb-nagyobb gömb, attól függ, milyen vastag a csavaró. A fáról lepattog a festék, a gumi kinyúlik, hullámos lesz, az alumínium behorpad. Ellopok egyet, nem lehet vele csúzlizni, nem repül sehogy a golyó.

Föl se merül, hogy kijönne velem a vásárba, a másik nagyanyám kijön. Vesz törökmézet, ha meg nincs kedvem menni, ráígér krumplicukrot és kakast, akkor biztos kimegyek. Vastag a lába, és nagyon puha a bőr a karján. Mint a selyöm, szereti, ha úgy beszélek, mint ő.

Lenézik egymást. Az egyik primitív, a másik puccos dáma. Piros virágos kitűző kontra antik ezüst bross. Szitakötő.

Egyformán szeretnek engem, jobban, mint a másik. Rájuk hasonlítok, mondják, a jó természetem meg a vékony kis kezem. Megkérdezik minden alkalommal, még állok, alig érkeztem meg hozzájuk, mikor voltál amott, ezt kérdezik elsősre. Kétutcányira laknak egymástól, a mi házunk van közepén. Párhuzamosan kell csinálni, kimérni, elmenni ide és oda, különben megsértődnek. Nem találkoznak, mindent tudnak egymásról. Akarnak tudni.

A pischinger-torta pont olyan jó, mint a túrófánk baracklekvárral, nem mondom nekik.

Anyámék elutaznak, hétéves vagyok, Indiába. Egyik nagyanyámnál én maradok, másiknál az öcsém. Nincs átjárkálás, rózsahimlős vagyok, azért. Amikor meggyógyulok, akkor sincs átjárkálás. Két hétig nem látom a másik nagyanyámat. Nincs átjárás. Nem az anyámék hiányoznak, az öcsém meg pláne nem.

Aztán a *mikor voltál amott* után megkérdezik, hogy jól van-e a másik. Még mielőtt megkérdeznék, én hogy vagyok. Néha elejtek egy kis bajt, fáj neki a lába, jött hozzá az orvos a vérnyomás miatt, sajnálják nagyon, jaj, nagyon sajnálják szegényt. Olyankor örülnek. A túlélés a cél, egymás túlélése. Ha nem válaszolok, nem hagynak békén, nem adják fel könnyen, nincs más téma, addig nem lehet másról beszélni. Névnap, születésnap, ott mit kaptál. Ballagás, diploma, ő mit vesz fel. Mit ettetek nála.

Kedvesek a férjeimhez. Nyájaskodnak, kínálnak, mosolyognak, egy kis konyakot itt, pálinkát amott, csak egy kicsikét. Aztán nekiállnak kérdezni. Ugyanaz a sorrend, nála mikor voltatok, így kezdődik. Lesik a férjeimet, milyen arcot vágnak, és hogy rám néznek-e a válasz előtt. Mert nem engem kérdeztek, hanem őt. Ha én válaszolok, újrakezdi a fér-

jekkel, addig, amíg nem mondanak valamit, nem bökkik ki végre, hogy nála mikor voltunk. Fél órája, onnan jövőnk. Legközelebb, amikor megyek, egyedül megyek, odasúgják nekem, különben se hallaná senki, minek sugdolózni, hogy nem jól választottam. Most csak rosszállóan néznek, hogy ott előbb voltunk, de a végére, nehogy elriadjon már megint ez a féty is, nyájaskodás és mosolygás következik. Csomagolnak süteményt meg lekvárt, savanyúságot. Ribizlizselét és darált sós pirospaprikát.

Írok, ahogy nagyanyám írta a leveleit mindig, mindenkinek, elnyúlok, ahogy nagyanyám nyúlt el a díványon, lusta volt nagyanyám szerint, párhuzamosra igazítom a szőnyegrojtokat, ahogy nagyanyám igazította, kényszeres volt nagyanyám szerint, legyintek megsértődés helyett, ahogy nagyanyám legyintett. Egyik szemhéjam jobban megereszkeedik, mint a másik. Ha sokat állok, hasogat a lábam.

Amikor együtt vannak, nem kérdeznak. Egy évben egyszer vannak együtt. Csengegett az angyal, mindenki keresgél, csomagok felirattal, tele van a hall velünk, a.-nak a.-tól, Á.-nak A.-tól, T.-nak k.-tól, R.-nak a.-tól, R.-nak Á.-tól, P.-nak M.-tól, A.-nak a.-tól, a.-nak P.-tól, F.-nek A.-tól. Mamának Mamikától. Velencés kendő. Mamikának Mamától. Velencés kendő. Nem ők vették egymásnak, azt hittük, egyikük úgyse jön el. Nevetnek, már a tölteléket esszük, sárgabarackkompót és birslekvár, nevetnek, egymásra néznek. Nem beszélgetnek, nincs miről. ■ ■ ■

Mindent csak mélyértelműen

„Irodalom: Naplopók foglalatossága.”
Gustave Flaubert: *Közhelyszótár*

Napokig azon rágódtam, hogy mondhat illet nekem, pont nekem, bele az arcomba, mikor tudja, hogy ez az érzékeny pontom. Szinte szuggerált, úgy nézett, még nevetett is közben gúnyosan, vagy miféle nevetés volt az, rosszindulatú, minimum homéroszi. Állítólag erről híres Homérosz, mások szerint nem. Ráadásul ült az a hülye Paul, lentről nézett, még a fáradtságot se vette, hogy felálljon, és rendesen mondja meg. Annyira idétlen, hogy Paulnak nevezte magát, mikor Pali.

Ült, mint egy kihallgató tiszte, és mondta lassan, kíméletlenül, hogy a barnák szenvedélyesebbek, mint a szókék. A medikusok meg hullák mellett alszanak, vágtam vissza, van, aki eszik is belőlük. Nem tudja, hogy jön ez ide, nem érti az összefüggést. Nem érdekes, már mentem is kifelé, a fecskék meg jöttek szembe. Mindig megnyugtattak az állatok, főleg a tavasz hírnökei, soha nem lehet őket másképp hívni. Végigrepülnek a szárazföldeket, a tengert, vajon belenéznek-e, látják-e magukat repülni. Irdatlan a mélység, nincs fenéke. A végtelen képe. Nagy gondolatokat juttat az ember eszébe. Nagyapám szerint tengerparton legyen nálunk messzelátó. A tengert szemlélve mindig jegyezzük meg: Mennyi víz! Nem voltunk se ő, se én még tengeren.

Paul ígérte, hogy elvisz, de jött és jött a munka, át kell vágnom magam rajta, mondta, mint a bozót, olyan, sűrű és áthatolhatatlan. Sokáig hiába próbáltam elrángatni éjjel az íróasztal mellől, azzal, hogy éjfél a munka és a tisztességes örömök határa, amit utá-

na csinál az ember, az erkölcstelen, legalább legyünk erkölcstelenek, hiába, meg se mozdult. A szókék szenvedélyesebbek, mint a barnák, ő ezt tudja, de vagy hagyom dolgozni, vagy elzavar az anyámhoz, ott aztán leshetem az órát, hogy ideje ágyba bújni. Akar venni nekem egy bundát, a gazdagság jele, addig nem nyugszik, nem érdeklí a tenger. Nem érdekeltem már én se, ezért először csapkodtam. Ordibáltam bent a cégnél is, kivizsgálásra küldtek, az orvos azt mondta, idegi alapon van. Mindig ezt kell mondaniuk, ha fogalmuk sincs, mi okozza a gondokat. A beteg megnyugszik, de én nem nyugodtam meg.

Igor, a sales azt hitte, átlát rajtam, hisztéria, az az én bajom. A hisztérikus nő a züllött férfiak álma, összetévesztik a nimfomániával, Igor lihegett utánam. Spontán lábizzadása volt, szólt előre, szerinte az az egészség jele. Nagypám meg krumplit nem evett, mert ő attól kapott lábizzadást. Nem csak ezért bukott Igor Paullal szemben, pedig nagyon kellett volna a hiánypótlás, hanem az örökös melankólia. Hiába jelez emelkedett szellemet és lelki finomságot, nyavalygásból elég volt nekem otthon. Mikor korrektül elé álltam ezzel, megmutatta, hogy tud ő kemény is lenni, majd begyűjt egy néger nőt magának, azok tüzesebbek, mint a fehérek. Ez a mániájuk, jól felhúztam magam, meg tudtam volna ölni, inkább hallgattam egy kis zenét. Erkölcsnemesítő hatása van. Példa: a *Marseillaise*. Egy csomó dolgot juttat az ember eszébe, eszembe is jutott egy csomó.

Többek között Paul, hogy igaza van. Hazamegyek, nem magyarázok, szimplán ágyba hívom, dolgozik vagy nem, nem érdekes, a gyakorlat többet ér, mint az elmélet. Most nem vághatja hozzám, hogy az ösztön pótolja az intelligenciát, kilépek az egészből, ha mégis mondja, kezdettől fogva utáltam, hogy felsőbbrendű. A kedves kis cetliket rendre megkritizálta, kitűztem neki az ajtókeretre. Helyesírás, simított végig a hátamon, felesleges, ha az embernek van stílusa, nemde. Hinni kell benne, akár a matematikában. Meg a hentesbárdban. Rögtön elmeséltem neki, még nem vette el rólam a kezét, a hentesné, aki mindig csinos, és a kapcsolódó sztorit az emberhúsból készült pástétomról. Ne hagyjuk ki a borbély szomszédságát se. Érdeemes megkérdezni tőlük, hogy a pástétomuk vajon nem emberhúsból készült-e.

Az igazság miatt sose aggódjunk, nem érdemes. A biztos dolgok, mint hogy az *Íliász* után mindig az *Odüsszeia* következik, inkább kárunkra vannak, megakasztják a gondolkodást. Ha valami rendesen inog, abban van lehetőség. Paullal is vagy összedől, vagy se. A kozákok gyertyát esznek, a hiúz a tekintetéről ismert állat, eret vágatni pedig tavasszal kell, ilyesféle tapasztalatok gazdagítják az embert, így nem csak arra koncentrálni, amit biztosan tud: a nyúlporékoltet macskából csinálják, és a hideg egészségesebb, mint a meleg.

Paul nem jött elém a kórházba, ezért magam indultam el. Romokat kerestem, ez illet leginkább hozzám, meg különben is, álmodozásra készítetnek, és költőivé varázsolják a tájat. Bár a költészet teljesen felesleges, sőt kiment a divatból, jó, ha megjegyezzük minden alkalommal, amikor vidéken vagyunk, be' szép is a természet! Bent mindig azt mondogatták nekem, pont nekem, bele az arcomba, mikor tudják, ez az érzékeny pontom, hogy az öngyilkosság a gyávaság bizonyítéka, ezért most mászkálok mindenfelé, végigjárom a környéket, az utazó mindig bátor. Benyitok egy ajtón, felém fordulnak, fáradtak, mégis érdekesnek találnak, és nem mulasztják el megjegyezni úgy, hogy én is halljam: Íme, hát megérkezett a bátor utazó. Ilyenkor fogom magam, és ugyan a párnától óva intenek, soha ne használjuk, púpos lesz tőle az ember, gyorsan lefekszem, és a malmokra gondolok útközben. Jó hatást keltenek egy tájképen. ■ ■ ■

(A szöveg eredeti vagy megváltoztatott formában idézeteket tartalmaz Gustave Flaubert-től.)

Tengeri KARNEVÁL

Az alább olvasható jelenetfűzér a *Faust. A tragédia második része* második felvonásának fináléja.

A cselekmény előzőleg három szálon futott: Faust, Mephistopheles és a laboratóriumban előállított Homunculus egy időutazás (közös látomás, varázslat) keretében eljut a pogány görög antikvitásba, ahol szétválnak útjaik. Faust a szép Helénát keresi, akinek szerelmére vágyik, Mephistopheles az antik hagyomány leggroteszkebb szörnyeivel és démonaival enyeleg, Homunculus pedig szeretné elnyerni a testi létezést; ebben a víz élet- és világenderemtő szerepét hirdető bölcs, Thalés siet a segítségére.

Thalés először a Poseidón előtti, archaikus tengeristenség, Néreus segítségét kéri, ő azonban családi rendezvényre, lányai küszöbönálló felvonulására (afféle antik-tengeri szalagavatóra) hivatkozva az átváltozás démonához, Próteushoz küldi őket. Próteus sorozatos átváltozásai – az idős Goethe felfogása szerint – a modern értelemben vett törzsfajlódást jelenítik meg. (Természetesen nem Darwin koncepciójáról van szó, azt Goethe nem ismerhette, de Lamarck fejlődésánál annál inkább.)

Próteus azt tanácsolja Homunculusnak: ha csakugyan részesülni akar a testi létezésben, akkor merüljön le a tengerbe, és járja végig a törzsfajlódást a kezdetektől. Ezt a tengerbe (mint létezésbe) vetettséget teszi véglegessé a Galateával megült nász. Azt persze Próteus nem mondja meg, mi lesz az akció ára: Homunculus szétesik egy rakás világító egysejtűvé.

Az epizód a nagy mű egyik legszínesebb, legötletesebb és (poétikai értelemben is) legváltozatosabb epizódja. Goethe itt valósággal tobzódik a jellemvonások gyors felskiccelésében és az alig rejtetten drasztikus kétértelműségekben. Ugyanakkor az emelkedett poézis derűje és nagyvonalúsága is érződik benne.

Goethe művét – egyszersmind az új magyar *Faust*-fordítást – a pesti Katona József Színház fogja bemutatni Schilling Árpád rendezésében, előreláthatólag a következő évad végén.

Jelen fordítás a „Hamburgi Kiadás” alapján készül, a sorok számozása ezen alapul.

Homunculus

R é s z l e t a F a u s t m á s o d i k r é s z é b ől

és Galatea násza

Az Égei-tenger sziklaöblei.

A Hold a zeniten időzik.

SZIRÉNEK (*köröskörül a szirtekre telepedve, fuvoláz-
nak és énekelnek*)

Bár a rémes éjszakába

8035 Sok thesszál vasorrú bába

Vétkesen levonszolt téged,

Mégis nyugton villantsd éked,

Adj a víznek tükörképet,

Legyen szelíd villanásod,

8040 Mellyel az örvényt felásod,

Amint feltolul a hab!

Vagyunk neked engedelmes:

Hozzánk, Luna, légy kegyelmes!

NÉREISEK ÉS TRITÓNOK

(*emezek megannyi vízi csodalény*)

Legyen a hang erős inger,

8045 Melytől megrezdül a tenger,

S jönnek a vízmélyi lények!

Szököártól megrémültünk,

Csöndes mélységbe merültünk,

De most vonz a kedves ének.

8050 Míg járunk mámoros táncot,

Viselünk sok aranyláncot,

Koronánk ragyogva ível

Boglárral és drágakövel:

Ez a ti zsákmányotok!

8055 Ti csaltátok dallal ide mindet,

Mely itt elsüllyedt, a kincset,

Öbleinkben lakó démonok.

SZIRÉNEK

Tudjuk, hogy a tengervízben

Örvend a hal, nem egy ízben,

8060 Bánat nélkül éldegél.

De most, amint nézünk rátok,

Hogy több vagytok, mutassátok,

Halak seregeinél.

NÉREISEK ÉS TRITÓNOK

Sátorfánkat föl se szedtük,

8065 De már tudomásul vettük:

Fiúk, lányok, szaladunk!

Világot kell járni főképp,

Hogy bizonyítsuk kellőképp:
Halaknál többek vagyunk!

(Mennek tovább.)

SZIRÉNEK

8070 Elhúznak! Arrafelé,
Ahol van Samothraké,
Jó széllel tovallengenek.
Intézni mit bírnak
Honában a sok Kabírnak?
8075 Ők fura istenek!
Ők magukat újra meg újra nemzik,
S hogy épp micsodák, nem elemzik.

Magaslatodon maradj,
Kedves Luna, el ne hagyj,
8080 Hogy az éj tovább időzzön,
S a Nap minket el ne űzzön!

THALÉS *(a parton, Homunculushoz)*

Öreg Néreushoz elvezetnélek.
Közel a barlangja, de attól félek,
Túl makacs. Ez vele az egy gond:
8085 Undok és besavanyodott öreg csont.
Az emberfaj bármit akar most:
Nem hatja meg az öreg harcost.
Viszont ismeri a jövőt,
Emiatt mindenki tiszteli őt.
8090 S ha ember neki tiszteletet ad,
Meglehet, hogy szerencsét hoz rá.

HOMUNCULUS

Szerintem kopogjunk be hozzá!
Nem rúgja szét lombikomat...

NÉREUS

Emberi szó, amely fülembé hangzik?

8095 Szívem legmélyéig haragszik!
Az istenek nyomába tör e fajta,
De csak önmaga látszik rajta.
Mindig is lett volna mód, hogy nyughassak,
De azt akartam, hogy utat mutassak,
8100 S ha nézem, ki mit művel, attól félek:
Legjobbaknál is a falnak beszélnek!

THALÉS

Tengeri Agg! Rajtad függ a tekintet!
Te vagy a bölcs! Ne hajts el minket!
Nézd e lángot: bár ember-forma fattya,

8105 Adj tanácsot neki, és megfogadja.

NÉREUS

Tanács? Mit ér? Ki-ki magát fújja!
Az okos szó megfagy a rideg fülben.
Bár a tett magát megbosszulja,
A nép marad, mint volt, önelégülten.

8110 Már Parisnak is mondtam, hogy megbánja,
Ha azt a külföldi nőt megkívánja.
Ott állt vakmerően a görög parton.
Én mondtam neki a jövőt kirtartón:
Felcsapó lángok, vérpatak,

8115 Üszkös gerendák, lent gyilkos hadak:
Trója végnapja, ahogy írja költő,
Amit évezredektől örökölt ő.
De a Vén szavára Paris füttyöl.
Úgy tesz, ahogy akar, s Trója ledül.

8120 Órjás hullá, volt kínja sok:
Rájárnak mind a pindusi sasok.
És Ulysses! Nem megmondtam előre,
Mint lesz Kírké csele s a Kyklóps tőre?
Hogy ne habozzon, és ügyeljen a sok társra,
8125 S mi mindent még! És lett bármi hatása?
Míg sok hányódás után, sokat késve,
Jó partra lökte őt kegyes hullám verése.

THALÉS

Ilyen magatartás a bölcslet sérti,
De a jó ember újra megkísérti.

8130 Többet nyom mérlegében egy gramm hála,
Mint hálátlanságból egy mázsa.
Nagy kérésünk van, hátha nem hiú:
Létre szeretne jönni a fiú.

NÉREUS

Ne rondíts bele ritka jókedvembe!

8135 Mást iktattam mai tervembe:
Ma idejönnek a Dóreisek,
Összes lányom: ezért örvendezek!
Nem szül sem Olympos, sem más talaj
Olyan lányt, aki táncban ily szilaj.

8140 Itt ugrálnak bájosan nemsokára
Vízisárkányról Neptunus lovára,
Elemeket bájosan egyesítve,
Még a tajtékot is fel-felröpítve.
Galateát, aki legszebb tenger-lakója,

8145 Hozza Venus színes kagylóhintója:
Hogy Venus nincs köztünk, azóta főként
Paphosban őt tisztelik istennőként.
A szép kislány így birtokolja régen
A szentélyt s a trónkocsit örökségben.

8150 Tűnés! Ez az apai szív órája!
Ilyenkor gyűlölet, szitok nem járja!
Próteus mondja meg – ő végzi ezt a munkát –,
Hogyan jöjjünk létre és változzunk át.

(A tenger felé távozik.)

THALÉS

E lépéssel csak ott maradsz, ahol vagy.

8155 Ha látod Próteust, rögtön elolvad,
S ha szól, mondani olyasmit akar,
Ami csak megdöbrent és megzavar.
De ha neked ilyesmi kéne juszt is,
Hát próbáljuk ki Próteust is!

(Távoznak.)

SZIRÉNEK *(fönt a sziklákon)*

8160 Ki száguld amott messze,
Hogy a habot repessze?
Mintha a szélbe volna
Feszítve fehér vitorla,

Szinte bevilágítják
 8165 Fényes tengeri nimfák.
 Másszunk le a szirttetőről:
 Halljuk, szavuk mit öröl!
 NÉREISEK ÉS TRITÓNOK
 Amit tenyerünk fektet,
 Hoz majd örömet nektek.
 8170 Az órjásteknőc héja
 Örökérvényű célja
 Megannyi ős istenség:
 Himnuszt zengeni tessék!
 SZIRÉNEK
 Kis termetűek,
 8175 Nagy erejűek,
 Hajótöröttnek mentség,
 Sok tisztelt ős istenség.
 NÉREISEK ÉS TRITÓNOK
 A Kabírokat hozzuk,
 Hogy ünnepünket így megalapozzuk,
 8180 Mert ahol a Kabírság tesz-vesz,
 Ott Neptunus is kegyes lesz.
 SZIRÉNEK
 Ti vagytok a nyerők, na jó.
 Ha süllyed egy hajó,
 Erőitek győzelme végett
 8185 Kimentitek a legénységet.
 NÉREISEK ÉS TRITÓNOK
 Itt van a három Öklömnny,
 A negyedik nem akart jönni.
 Azt mondta, ő a Mély-Kabír:
 Híg-Kabírok helyett is gondolkodni bír.
 SZIRÉNEK
 8190 Istenek tehetik,
 Hogy egymást megvetik.
 Te mindegyiket tiszteld,
 A bajt előre észleld.
 NÉREISEK ÉS TRITÓNOK
 Ők heten vannak igazából.
 SZIRÉNEK
 8195 A hiányzó három hol csápol?
 NÉREISEK ÉS TRITÓNOK
 Hogy rágódhassatok a válaszon,
 Érdeklődjete az Olymposon.
 Hátha lesz ott egy nyolcadik,
 Akire senki sem gondol pedig.
 8200 Már várnak ránk merészen,
 De még nincsenek készen.
 Vágyakkal teljes éhezők!
 E különleges népség,
 Bárhova jusson, továbblép még:
 8205 Elérhetetlenig nem érkezők.
 SZIRÉNEK
 Az Elérhetetlen a kánon!
 Akárhon ülsz a trónon,
 A Napon vagy a Holdon,

Én tisztelem és áldom!
 NÉREISEK ÉS TRITÓNOK
 8210 Vigasságunk elbír sokat:
 Hírnevünk erre kész és hívogat.
 SZIRÉNEK
 Az antik hősök
 Hírnévben nem erősök.
 A hírnevet máshonnan kapjad!
 8215 Ők elhozták az Arany Gyapjat,
 Ti a Kabírokat!
 (Kórusban ismétlik.)
 Ők elhozták az Arany Gyapjat,
 Mi
 a Kabírokat!
 Ti
 HOMUNCULUS
 Úgy látom, e három szemölcs
 8220 Közönséges cserép.
 Ha fejfel megy nekik a bölcs,
 Makacs feje nem ép.
 THALÉS
 Ez az, ami sokaknak sokat érne:
 A rozsdától becses az érme.
 PRÓTEUS (*láthatatlanul*)
 8225 Ilyet szeret a vén hazudozó!
 Minél furább, annál többet hozó!
 THALÉS
 Hol vagy Próteusz?
 PRÓTEUS (*hasbeszélő módjára, hol közletről, hol messziről*)
 Itt! Meg itt!
 THALÉS
 Nem látom!
 Régi trükködet megbocsátom,
 De most a barátsággal visszaélsz.
 8230 Tudom, nem ott vagy, ahonnan beszélsz.
 PRÓTEUS (*a messzeségből*)
 Na szevasz!
 THALÉS (*Homunculushoz, súgva*)
 Itt van! Fényed sokat ér!
 Ő kíváncsi, mint egy sügér,
 S játékot bármilyen alakban űz,
 Idecsalogatja a tűz.
 HOMUNCULUS
 8235 Lehet fényesebb a közeg,
 De csínján: el ne törjön az üveg!
 PRÓTEUS (*óriásteknőc alakjában*)
 Ki az, aki ilyen bájos fényt áraszt?
 THALÉS (*Homunculust eltakarva*)
 Na jó! Ha van kedved megnézni már azt,
 Csak vedd szemügyre, én nem bánom,
 8240 De ha kérhetlek: emberként, két lábon!
 Kedvünkben járjon, ki látni akarja,
 Ami általunk eltakarva!
 PRÓTEUS (*nemes alakban*)
 Bölcs trükkökön jár az eszed!

THALÉS

Az alakváltást most is élvezed!

(Előtárja Homunculust.)

PRÓTEUS *(meglepődve)*

8245 Világító törpe? Nem semmi!

THALÉS

Segíts! Szeretne létrejönni! Lenni!

Előadta nekem a drága,

Hogy csak félig jött a világra.

Megvan benne a szellemi tehetség,

8250 De testileg nem teljes egység.

Ami súlyt ad neki, ez az üvegcsé;

Szeretné, ha lenne igazi teste.

PRÓTEUS

Ez egy igazi Szűzanya-Fia:

Már van, bár még nem kell *fennállnia*.

THALÉS *(súgva)*

8255 Más téren is érheti kritika:

Attól tartok, hogy hermafrodita.

PRÓTEUS

Szerintem ez inkább előny:

Így játéktere lesz mindkét mezőny.

(Homunculushoz)

Ha így van, jó lesz igyekezned:

8260 A végtelen tengerben van a kezdet!

Ott kicsiben kezdi a lény,

Örül minden elnyelt parálynak,

Aztán nagyra növeszt a szövevényt,

És fejlett formát vehetsz fel, aránylag.

HOMUNCULUS

8265 Itt a levegő mily lágy testet ölt!

Milyen jó illat! Mennyi pára-zöld!

PRÓTEUS

Meghiszem, azt, édes fiúcskám!

És bent még sokkal hangulatosabb!

Itt, hol a partsáv keskeny jócskán,

8270 A pára még illatosabb.

Nézz csak előre, messze: lásd

A közelítő vonulást!

Gyerünk!

THALÉS

Én megyek!

HOMUNCULUS

Nagyszerű!

Háromfőnyi szellemrevű!

(Rhodosi Telkhinek jönnek halfarkú paripákon és tengeri sárkányokon, Neptunus háromágú szigonyát a magasba emelve.)

TELKHINEK KÓRUSA

8275 Neptúnus szigonyát mi kezünk kalapálta:

Ettől lesz rohanó viharoknak elállta.

Mennydörgő Jupiter ha a felleget ontja,

Nem reccsen bele Neptúnusnak a csontja.

És ha a légben ijesztőn clikk a villám,

8280 Lentről kétszeresen fröccsen fel a hullám.

Ám ami ég és víz közt úszna, lebegne:

Hab töri, víz veri, és veti mélyületekre.

Neptún mára megadta nekünk a jogart:

Így seregünk vigadozva a part fele tart.

SZIRÉNEK

8285 Nektek, Hélios-fiaknak,

Kikre áldón sugaraz Nap,

Üdvhozó legyen az óra,

Mely malaszttal int a Holdra!

TELKHINEK

Istennő, sugaras karikán aki ülsz,

8290 Bátyádról daloló himnusznak örülsz.

Rhódos örömszigetét figyeled nyugalommal:

Zendül a Napnak amott örökösen örömdal.

Hogyha a Nap, felügetve az égre, világol,

Ránk veti pillantását, és szeme lángol.

8295 Városok és hegyek és kék tengeri hab:

Tetszik az istennek mind, fényt ami kap.

Nem ködös itt az idő, de ha felleg az égen,

Fújnak a szellők: nincs beborulva egészen.

Akkor a Felsőg oszti magát alakokra:

8300 Órjás vagy fiatalka fiú, az a szobra.

Elsőként mi kezünknek a műve alatt van

Isten-erő s hatalom szép ember-alakban.

PRÓTEUS

Hadd kérkedjenek, hadd daloljanak!

Az életadó, szent napsugarak

8305 Előtt a holt mű bagatell.

Sarjaszt, létrehoz, ő, a Fönti;

Ez a népség meg ércbe önti,

És azt hiszi, megtette, ami kell.

E pöffeszkedésnek mi haszna?

8310 Az istenszobrok nagyok voltak,

De földrengéstől leomoltak:

Réges-rég be vannak olvasztva.

A szárazföldi élet – ez nem újság –,

Bárhogy van is, mindig csak nyomorúság.

8315 Az életnek inkább használ a hullám.

Az örök víztömegbe hullván,

Delfin-Próteus téged odavisz.

(Átváltozik.)

Ott aztán boldog lehetsz bezegg!

Gyere gyorsan, hátamra veszlek,

8320 És házastársad lesz a víz.

THALÉS

Az lesz rád nézve a szerencsés,

Ha előlről kezdődik a teremtés!

A gyors változás benned él!

Ott majd igazgat örök norma,

8325 Külsőd lehet ezernyi forma.

Arra még ráérsz, hogy ember legyél!

(Homunculus felszáll a Delfin-Próteusra.)

PRÓTEUS

Jöjj, szellemként, folyékony messzeségbe,
Amelynek se hossza, se vége.
Itt aztán lesz mozgástered.

8330 Csak felsőbb osztályba ne törekedjél,
Mert ha egyszer emberré lettél,
Akkor végképp *annyi* neked.

THALÉS

Ahogy vesszük. Mi van, ha az a cél,
Hogy korszakod jeles fia legyél?

PRÓTEUS (*Thalészhoz*)

8335 Persze! Ha olyan, mint te vagy!
Az ilyenek emlékezete nagy;
Ezer halvány szellem közt ezer éve
Mindig csak téged veszek észre!

SZIRÉNEK (*a sziklákön*)

Milyen gyűrű-forma felhő,
8340 Mely körülveszi a Holdat?
Galambraj, vágyat lehellő,
Lebbenő szárny, fehér tollak!
Paphos küldte ezt nekünk,
Jön turbékoló csapatja.

8345 Így teljes az ünnepünk:
Tiszta, szép gyönyör áthatja!

NÉREUS (*Thalészhez lépve*)

Bár egy éjszakai vándor
Szerint optikai tünemény,
Mi, szellemek, most és máskor
8350 Tudjuk, mi a helyes vélemény:
Ezek galambok, kísérik
Kislányom kagylófogatját!
Őket bárhol örömmel fogadják,
Ősidők óra dicsérik.

THALÉS

Én is azt tartom helyesnek,
8355 Miben a bölcs tetszését leli,
És ha a csodákat, mik megesnek
Szent dolgokként tiszteli.

PSYLLUSOK ÉS MARSUSOK (*tengeri bikákön, tengeri borjakon, tengeri kosokon lovagolva*)

Ciprus barlangjaiba bújva,
8360 Hol Neptunus nem tombol,
Se földrengés nem rombol,
Örök szellőktől körbefújva,
Magunkat ősidőkbe visszavisszük,
Önérzetünkben jól érezzük,

8365 Míg Venus kocsiját őrizzük,
És visszük, ha az éjszaka dúdol,
Míg hullám tarajos koszorút tol,
Nem látva az újkori tanúktól,
Visszük a bájos trónörökösnot.

8370 A mi szívünk fürge, de elszánt:
Nem féljük a Sast, se a Szárnyas Oroszlánt,
Se a Keresztet, se a Holdat,
Odafönt az égen trónoltat,

Ki örök-változó,

8375 Magát emésztő, fogyva távozó,
Országgra és városra vést hozó.
Népünk, mint régen, változatlanul
A drága királyi nővel itt vonul.

SZIRÉNEK

Nem sietve, nem habozva,
8380 A kocsinál szorosán,
Párosával sorakozva,
Kígyózón, hullámosan,
Néreisek, vízbálványok,
Erős, vad női brigád:

8385 Hozzatok, ti Dóris-lányok,
Anyja képmását, Galateát!
Arcán istenekhez méltó
Fennkölt halhatatlanság
S földi nőként színét váltó

8390 Ellenállhatatlanság.

DÓREISEK (*alakzatban elvonulnak Néreus előtt, mindnyájan delfinhátón*)

Luna, tőled legyen fényünk,
Hadd derítsük fel az éjt!
Velünk van a vőlegényünk,
Atyánk ad rá engedélyt.

(*Néreushoz*)

8395 Fiúk, kiket megmentettünk
Bősz hullám foga közül,
Sásra, moszatra fektettünk,
Ahol testük áthevül,
Ők ezt csókkal, mely özönnyel,

8400 Fogják nekünk megköszönni.
Kegyeskedj őket üdvözölni!

NÉREUS

Jól jár, akin kétszeres nyereség ül:
Irgalmat gyakorol, és kielégül.

DÓREISEK

Ha tettünket így helyesled,
8405 S hogy az ifjú kéjbe hull,
Hadd ölelhesse a feslett
Hablányt halhatatlanul!

NÉREUS

Örüljete a jó fogásnak,
Mely férjet vízből partra húz,
8410 De olyat nem adhatok másnak,
Mit nem adhat meg, csak Zeus.
A hullám, mely titeket ringat,
A szerelemben sem állhatatos:
Mihelyt a testi vágy lelankad,
8415 Minden férfit a partra mos.

DÓREISEK

Titeket, srácok, kedvelünk,
Útjaink mégis elválnak:
Az örök hűség, az kéne nekünk,
De az istenek közénk állnak.

IFJÚ VÍZIHULLÁK

8420 Ha kényeztettek egy darabig,
Örül a hajóslegény;
Sose volt ilyen jó, vagy csak alig,
S különbre nincs is igény.

(Galatea a kagylóhintón közeledik.)

NÉREUS

Kislányom!

GALATEA

Jó apám! Meg vagyok hatva!

8425 Delfinek, álljatok! Egy pillanatra!

NÉREUS

Mennek tovább, mennek tovább már,
A hullámokon nagy ívben körözve.
Nem hat a bánat a sok közönyösre,
Vihetnének engem is ámbár!

8430 Ám egyetlen pillantás elegendő:

Ennyit megér az egész egy esztendő.

THALÉS

Üdv! Üdv! Üdvből egész özőn!

Mennyire átjár az öröm,

Amint a szépet, igazat tekintem!

8435 A vízből keletkezett minden!

A víz által marad fenn bármi!

Tőled kell, Óceán, életet várni!

Ha te felhőt nem gomolygatnál,

Bővizű patakot nem locsolgatnál,

8440 Folyót kanyargóssá nem imbolygatnál,

Sós vízbe édesvizet nem folytatnál,

Mivé lenne a hegy, a síkság, ez a föld?

Te vagy, aki életet beletölt!

VISSZHANG (az összes csoport kórusa)

Te vagy, kiből friss élet özőnölt!

NÉREUS

8445 Visszamennek kanyarogva,

Felém pillantást se dobva,

Alakzatban, láncolatban,

Ünnepélyes hangulatban.

Rajuk már a láthatár alatt van.

8450 De Galatea kagylóhintója

Magát még látókörombe tolja.

Átragyog, mint égi csillag,

A sokaságon!

Átragyog rajta drága lányom.

8455 Bár messze van, kagylója csillog.

Hiába távolodik el,

Szememben fénylő és közel.

HOMUNCULUS

E pára-tümeményben,

Mit megvilágít fényem,

8460 Felragyog új hazám!

PRÓTEUS

Az élet-tümeményben,

Ha létrejössz egészen,

Ragyogsz csak igazán!

NÉREUS

Mily titok izzik amott, a csoport közepében,

8465 Mely szememet lepi meg csodaképpen?

Tűz lobog ott, lányom szekerénél, mely csu-

pa nedves...

Felragyog... aztán pislákol... csuda kedves! –

Mintha a Szerelem tüzébe volna vetve!

THALÉS

Ez Homunculusunk, Próteustól vezetve! –

8470 Mindez a vágyteli kívánás tünete,

Nyögni panaszteli tűznek nincs szünete.

Széttörök, ím, az üveg ripityára a kagylón,

Fellobog, elterül ő most, habra hanyatlón.

SZIRÉNEK

Mily tűzcsoda által van beborítva a felszín,

8475 Hogy ringjon a víz tükrén hunyorogva ezer szín?

Nézz oda: két ölelő test izzik a vízben, az éjben!

Tűz veszi őket inogva körül: ki-ki égjen;

Fénylik, elindul a vízen, amely most fényt

kieresztett:

Így uralogjon Erős, vele így uralogjon a kezdet!

8480 Éljen a tenger! Éljen a hab,

Melybe a szent tűz vágyva harap!

Éljen a víz! Éljen a tűz!

Éljen a nász, mely összefűz!

MINDANNYIAN

Éljen a lebegő levegő!

8485 Éljen a föld, az eltemető!

Hurrá, ünnepelve légy

Összes elem, mind a négy!

Márton László fordítása

Jegyzetek

8036. *Levonszolt téged:* a Szirének a Holdhoz beszélnek. Az antik hagyomány szerint a thessaliai boszorkányok képesek voltak levarázsolni a földre a Holdat.

8047. *Szökőár:* egy korábbi jelenet-

ben földrengés volt, amely a tenger medrét is megrázta.

8054. *Ti zsákmányotok:* mármint a Sziréneké, akik énekükkel zátonyra futtatják a hajókat. Az elsüllyedt rakományból

kiemelt ékszereket a tengeri nimfák viselik.

8071. és 8074. *Samothraké:* közeli sziget, a *Kabírok* kultuszhelye. Ezek ősi istenségek voltak, a hagyomány szerint a bajba

- jutott hajósok segítői. Alakjuk és számuk bizonytalan volt.
8082. *Néurus*: ősi tengeristen, a Néreidák apja. Goethénél amolyan felvilágosodás előtti iskolamester.
8093. *Lombikom*: a Homunculus abban a laboratóriumi üveggömbben tartózkodik, amelyben Wagner – az ördög segítségével – előállította. A lombikon kívül életképtelen.
8116. *Költő*: Homéros (aki nem írja le Trója posztulását, csak jövődölés olvasható róla az *Iliás*-ban) és Vergilius.
8121. *Pindusi sasok*: nagy utat kellett (volna) megtenniük a trójai hullák kedvéért, Pindus ugyanis Görögország északi részén húzódó hegység. Goethe játékos leleménye.
8136. *Dóreisek*: Néurus kedvenc lányai, akiket Dóris nimfával nemzett. Goethénél nem azonosak a Néreisekkel, a régebbi szerzők azonosaknak tekintik őket.
8170. *Órjásteknőc*: az eredetiben „Chelone”. Ennek páncéljában hozzák a Néreisek és a Tritónok a Kabírokat.
8188. *Mély-Kabír*: fordítói lelemény. Az eredetiben „der Rechte”, szó szerint „az igazi”, de ma már úgy is lehet érteni, hogy „a jobboldali”.
8215. *Ők*: az Argonauták. A hízegés (nyalás) értelme: az, hogy az Argonauták, sok veszéllyel dacolva, elhozták Kolkhisból az Arany Gyapjat, semmi ahhoz képest, hogy a Tritónok elhoztak a hét (vagy nyolc) Kabír közül hármat.
8220. *Közönséges cserép*: a Kabírok alakjával cserépkorsókat díszítettek.
8253. *Szűzanya-Fia*: az eredetiben „Jungfernsohn”. Utalás arra, hogy a Homunculus a laboratóriumban parthenogenezissel (szűznemzéssel) keletkezett. Ugyanakkor igen durva blaszfémia, amennyiben Jézusra tett utalásnak olvassuk.
8260. *Tengerben van a kezdet*: ez Thalés tanítása, vagyis itt Próteus Thalésnak hízeleg, illetve röviden összefoglalja Lamarck tanítását az alkalmazkodás révén zajló fejlődésről.
8275. sköv. *Telkhinek*: Rhodos őslakói, ősi kovácsistenek. A következő 28 sorban Goethe a „Pegnitz-pásztorok” néven ismert nürnbergi barokk költőket, Harsdörffert és Klajt parodizálja.
8283. *Megadta nekünk a jogart*: vagyis Neptunus a tengeri revű időtartamára kölcsönadta a Telkineknek az általuk kovácsolt háromágú szigonyt. Goethe tréfája.
8285. *Hélios-fiak*: Rhodos, a Telkhinek lakóhelye a napistennek volt szentelve. A tengeri felvonulás viszont éjszaka zajlik, a Hold védnöksége alatt.
8299. sköv. *Osztja magát alakokra*: Héliost többféle alakban volt szokás ábrázolni. *Órjás*: a híres rhodoszi kolosszus. *Elősként*: a hagyomány szerint a Telkhinek találták fel a szoboröntést.
8343. *Paphos*: Aphrodité szentélye Ciprus szigetén. A galambok Aphrodité szent madarai, akiket – Goethénél – Galatea ugyanúgy örökölt tőle, mint a kagylóhintót. A galambraj felbukkanása tehát Galatea jövetelét jelzi.
8358. *Psyllusok és Marsusok*: mitikus ősnépek, egyes régi írók szerint Ciprus őslakói, kígyóíztelők és -bűvölők.
8371. sköv.: Ciprus története, ahogy az őslakók két sorban összefoglalják. *Sas*: Bizánc. *Szárnyas Oroszlán*: Velence. *Hold*: az Oszmán Birodalom. Ciprus egymást váltó urai.
8466. *Tűz lobog*: Homunculus, aki Galateával készül egyesülni.

Johann Wolfgang von Goethe (Frankfurt am Main, 1749. augusztus 28. – Weimar, 1832. március 22.): német író, költő, grafikus, művészettörténész, természettudós, jogász és politikus.

Grádéi hajnalok

Zalán Tiborral

– negyven és ötven közt –

Zalán Tibor hatvanéves 2014. augusztus 27-én. Költő, író, drámaíró, dalszövegíró, pedagógus, dramaturg. Legújabb kötetei: *Fáradt Kaden-ciák* (vers, 2012); *Holdfénytől megvakult kutya*; (vers, 2013); *Papír-város* (letarolva, három, regény, 2013). Az életinterjú-részlet a pálya nyugodtabb, érettebb, szakaszáról kérdezi Zalánt: arról, „hogyan látszanak a távolból a kezdeti minták, Mesterek, pályatársak, akikkel együtt húzott csizmát?”

'94-'04 – „kölcstöntéglák”, „elszakadás”, „barátok”, „harcostársak”

OZ: 1994-ben negyvenéves vagy. Ha leülsz egy nyugodt koradélutánon, végigné-zed a – gondolom – külön polcon sorakozó könyveidet, se gyerekek, se asszony, se más némben, semmi zavaró tényező a tájban, és azt mondd, egyesével megvizsgálom az épü-lő kastély alapanyagát a *Földfogyatkozástól* az 1992-es *Kívülig*, és Zalán-esszét írsz Za-lán építőanyagairól a születésnapodra megjelenő *Áttűnések* című válogatott versek elé. Negyvenévesen vagy már olyan bátor, hogy elismerd, beismerd, elfogadd, kitől, kik-től, mely klasszikus, félig klasszikus, kortárs magyar és nem magyar költőktől, íróktól tanultál? Felsorolhattad volna már '94-ben a sok-sok forrást, eret és patakot, amiből a negyvenéves Zalán áll? És most? Pilinszky a kezdetek kezdetén – nyilvánvaló, és to-vább, kik hatnak rád máig tetten érhetően?

ZT: Az első buktató, hogy nincsen olyan külön polcom, amelyen a könyveimet so-rakoztatom, de még abban sem vagyok biztos, hogy megvan az összes könyvem, már-mint, hogy jómagam birtokolom-e a teljes életművem, materiálishan. Anyámnak egy ideig megvolt minden megjelenésem, de néha-néha, egy-egy fellépésre kölcsönkértem tőle egyiket-másikat, amelyiket otthon nem találtam, azután meg elfelejtettem vissza-adni neki őket. Később aztán azok is elkallódtak valahol, vagy lehet, a dolgozósobám költői rendtelenségében veszteglenek az ikszedik könyv-kézirat-folyóiratkupac alatt. Amúgy, nem nagyon szeretem használni, sőt, hallani se nagyon, hogy valakire, aki már

kialakította a maga összetéveszthetetlen világát, azt mondják, hatott valaki. Sokkal pontosabbnak vélem, hogy adott korszakában x vagy y világa érdekelte az illetőt. Az emberre csak fiatal, „szivacs-költő” korában hatnak mások. Értem ezen azt, hogy az induló költő befogadástana a szivacshoz hasonlít. Mindent magába szív, hogy mindent feldolgozzon és a magáévá emésszen. Később már nem tanul az ember, hanem fölismer, fölismeri, hogy egy-egy élethelyzet kísértetiesen emlékeztet, néha a megismétlődés borzongásával azonos ez, egy, már (mással) megtörtént (más) élethelyzetre. Egy átélés egy már (más által is) átélt érzéssel. Egy megoldás egy már (más által) használt, kitalált megoldással. Nem tanulásról van szó tehát, hanem arról, hogy az alkotó fejlődése során óhatatlanul találkozik más (többnyire már nem élő) alkotók műveiben megjelenő olyan mozzanatokkal, megformálásokkal, sokszor az illetők attitűdjeit is idesorolhatjuk, melyekkel szembesítenie kell a saját élmény- és formavilágát. És ezek a találkozások akár az egybeesésekig is lehetnek hasonlóak. Akitől tanultam koraiifjúságomban, az Ady Endre volt. Utána sokáig hosszú csönd. Pilinszky volt a második, egyben az utolsó, akitől még tanulva tanultam. Majd következett Nagy László és Juhász Ferenc, ők már csak hatottak rám. Azután megint hosszabb csönd. Egy véletlen találkozás során szintén erős hatást gyakoroltak rám az avantgárd mozgalmak, a párizsi *Magyar Műhely* és az *Arkánium* körei. Az *Új Symposion* esetében már sem hatásról, sem tanulásról nem beszélhetünk, együtt estünk bele ugyanis ugyanabba az időcsapdába, ahol egyformán vergődünk. Mikor kitől kölcsönöztem építőanyagot, mert éppen hasonló belső-külső építmény létrehozására volt szükségem az adott pillanatban? Nagyon hosszú névsor következhetne itt Janus Pannoniustól Géczy Jánosig, Balassi Bálinttól Baka Istvánig, Csokonai Vitéz Mihálytól Sziveri Jánosig, Batsányi Jánostól Barak Lászlóig, Petőfi Sándortól Lászlóffy Aladárig, vagy Puskindtól Ginsbergig, Lermontovtól Blagáig, Keats-tól Dylan Thomasig, Shakespeare-től Lorcaig... Na, meguntam ezt az összevissza felsorolást, itt abba is hagyom. Azt viszont nem hagyhatom megjegyzés nélkül, hogy az utóbbi évtizedben nagyon sok kapcsolódási pontom van a kései József Attilával, jóllehet, korban akár már az apja is lehetnék. Az átvételek, utalások, allúziók, idézések az én koromban – és ennyi költészettel eltöltött (vagy elfecsérelt) év után – már nem a tanulás vagy kölcsönzés gesztusát fedik le. Különben is, a posztmodern szakított az idézet vagy átvétel feltüntetetségével, mindenki mindene mindenkié, tehát végképp nem hatást kell feltételeznünk, amikor felfedezünk egy sort, töredéket, akár bekezdést másoktól egyik-másik műben, hanem az okát kell megkeresnünk az odakerülésnek, és a működésüket kell megvizsgálnunk az új nyelvi közegükben.

OZ: A Fordulat Éve és 55 között született magyar irodalmárok közös nemzedéki élménye a mielőbbi, megsürgetett elszakadás. Tudtommal egyetlen pályatárs fejében meg nem fordult, hogy hagyományörzésből átvegye apjától a szerszámot, a faluban maradjon. Mire mi végzünk a rendszerint nem túl távoli középiskolában, némelyest konszolidálódik a rendszer, ötvenhat latrináján kéreg, a szétrajzó gyerekek hagynak csapot-papot, mennek a vágyaik után. Ami ugyanakkor gyökértelenséget és hazátlanságot jelent még országon belül is. Nem tudjuk, nem fogjuk fel, szabadok vagyunk, mint a réten futkosó csikó. Elkezdődik a mesterek, barátságok, életre szóló szövetségkötések ideje. A ki- és elszabadulás első három-öt évében alig indulok haza, írok levelet, hogy minden rendben, bármikor hazaugrok, ha szükség lenne rám, de nem ugrok, tulajdonképpen egyedül hagyom a szüleimet. Máig szégyellem magam emiatt. Te hogyan oldottad meg, hogy mindent meg kell nézni, fel kell falni, közben-közben haza is kellene jutni néha?

ZT: Való igaz, sem apám kubikos taligáját nem akartam tovább tologatni, sem anyám helyére nem akartam beállni a futószalag mellé nyerstéglát elszedni a téglagyárba. Tanulni akartam, jóllehet, ennek a tanulási akarásnak nem volt iránya, mindegy volt, hogy mit, mi felé visz az, amit tanulok, csak tanulni, és nem beleragadni abba az életbe, ami őket sem vitte sokkal előbbre az életükben, mondhatni, sehova. Én Nagykovácsra kerültem, mert ott volt jó a gimnázium a környékünkön. És az is igaz, hogy az új környezet, új életforma nagyon alkalmas volt arra, hogy az embert akár el is szakítsa a felnövő közegtől. Tizennégy évesen kerültem el Abonyból, a szülői házból, és azóta is

csak látogatóba megyek haza. Volt ebben a kényszerű elszakadásban kezdetekben egyfajta szabadságmámor, világhabzsolás, megvolt benne az önállóság méltósága és bátorsága és felelőtlensége, melyhez, természetesen, csatlakozott az otthonhagyottakhoz fűződő kötelék lazulása, a mind jobban redukálódó hazafelé figyelés. Szerencsére, szüleim akkor még elég mozgékonyak voltak – különösen az anyám –, gyakran meglátogattak Nagykovácsán, később Szegeden, és nem hagyták, hogy elkeveredjem a nagyvilágban nélkülük, vagy az ő kontrolljuk nélkül. Egyszerűen nem engedték meg maguknak, hogy ne tudjanak rólam. Nekem tehát nem kellett hazamennem rendszeresen, ha látni akartam őket, vagy gondoskodni szándékoztam róluk, ők kerestek meg, és ők gondoskodtak rólam. Ez aztán úgy változott mostanra, amikor apám már nem él, anyám pedig a szíve és a lába miatt nem szívesen vonatozik föl Pestre, hogy én érzem szükségét a gyakori látogatásnak. Nincsenek tehát bennem lelkifurdalások vagy önmarcangolások amiatt, hogy idestova ötven éve elszakadtam tőlük fizikailag, mert a kapcsolattartás rendszeres és megszokás nélküli volt ez idő alatt; a telefonok, mobiltelefonok időszakában pedig lehetőség nyílik napi kapcsolatteremtésre az édesanyámmal és Attilával, a nevelt fiammal.

OZ: Kezdetben vala vers, a teremtés víziója, öröme. Aztán vala az igény, hogy a versel kezdeni kellene valamit. Viszont nem vala kapcsolatrendszer, nincsenek ismerősök a folyóiratok asztalainál, helyette néhány hasonló korú fiatal költő a szegedi egyetemen, talán létezik amatőr irodalmi kör a városban is, az egyetemen (megjegyzem, ezek a körök a kezdők súlyos keresztjei), akikkel tapasztalatot, információt cseréltek. De még mindig nem vala semmi, csak a születő versek. Hogyan kezdődik?

(Egy közbevetett kérdés: honnan tudja a költő, hogy jó vers motoz benne, honnan tudja, hogy jó vers született? Én, az olvasó, tudom, mi a jó vers. A jó vers elgázol. De a költő hogyan definiálná a „jó vers” fogalmát? Léteznek kötelező formai, gondolati, elemei? Mindig érdekelt volna, soha nem jutottam el odáig, hogy megkérdőzzek egy érintettet.)

ZT: Soha nem voltam alkotókörök tagja. Kerültem az irodalmi köröket is. Össztesztően éreztem meg talán, hogy nem vagyok közéjük való. Mindig az volt velük az alapbajom, hogy a társaság leggyengébb teljesítményéhez igazítják a többiekkel szembeni elvárásokat. Magyarán, ezekben a körökben mindenki zseni, és valójában az egymással szembeni kritika nem működik, mert nem működhet. Vagy, csak magányos alkotó voltam már akkor is, ahogy az is maradtam életem további szakaszaiban, hiába szerkesztettem, illetve hiába kocsmaztam néha huszadmagammal Pesten. Nem voltak szerkesztői asztalok, nem voltak kapcsolatok a szerkesztőségekben indulásomkor, de én azért figyeltem a megjelent folyóiratszámokat, számon tartottam azokat, akik fölbukkantak az ismeretlenségből, óhatatlanul is hozzájuk mértem a magam teljesítményét, és igyekeztem tartani velük a lépést, vagy, ha lehetett, meg is előzni őket, mármint teljesítményben. Tapasztalataimat, ahogy kétségeimet is, elsősorban Bakával és Géczivel tudtam megosztani. Géczy empatikusabban viszonyult a felmerülő problémáimhoz Bakánál, akinek szinte mindig kész válaszai voltak, amelyek elsősorban a saját maga számára kialakított etikai vagy esztétikai kódexben voltak lefektetve. Ezért is vitatkoztam kevesebbet Bakával Géczinél, utóbbi hajlékonyabb volt, és hajlamos a belátásra, előző törvényként kezelte a véleményét, és nem nagyon engedte meg annak a megkérdőjelezését, vagy netán elutasítását. Akkor még, és ez nagyon jó kohónak bizonyult, voltak nagy esztétikai vitáink hármásban, illetve elsősorban csak azok voltak a kezdeti időkben, amikor még sem hiúsági, sem féltékenységi kérdések nem keveredtek a beszélgetéseink tartalmába. Bakának és nekem oroszos volt a műveltségem, Géczy hozta a természettudományos világgépét – jól megfértünk egymással, jól megegyeztek bennünk a homlokegyenest mást és mást kimondó, jelentő tapasztalatok. Mert Baka nem bírta az italt, inni is csak ritkán itunk ilyenkor, ami azt is jelentette, hogy mi beszélünk a legszenvedélyesebb regiszterekben is, nem pedig a bor beszélt föl belőlünk. A kezdetekről kérdeztél. Nálam ugye a *Tiszatáj*-jal kezdődött, Iliával. De a további lépéseimben nem volt a segítségemre, korrektül úgy gondolta, hogy mindenki harcolja ki az

ő protezsálása nélkül a maga helyét az irodalomban. Ismeretlenül, ha jól emlékszem, kézírással (!) küldtem el három verset Simon Zoltán szerkesztőnek az *Alföld*hez, nem volt mindig írógépem. Ő postafordultával válaszolt, hogy lehozza a verseket a lapban. A harmadik helyre már azzal a megerősítéssel tudtam küldeni a verseimet, talán a *Forrás* volt, hogy megjelentem már a *Tiszatájban* és az *Alföldben* is. Ezek voltak a referenciák, a lapok, amelyek el- és befogadtak. Nem vagyok szerkesztőségjáró ember, annak ellenére, hogy sokat ültem szerkesztőként szerkesztőségi szobákban, az anyagaimat még akkor is postán küldöm, ha a kezébe nyomhatnám a szerkesztőnek, így vagyok például Alexával vagy Bokányival, az *Életünk* szerkesztőivel, vagy Elek Tiborral, a *Bárka* főszerkesztőjével, akikkel gyakran találkozom, utóbbival egy színházépületben dolgozom, de eszem ágában sincs a táskámban lévő, nekik szánt szöveget átadni borozás közben. Másnap-harmadnap elszédelgek a postára, és feladom a szerkesztőségi címükre, vagy küldöm ímélnben. Nem is tudom, mikor voltam utoljára folyóirat-szerkesztőségben, talán évekkkel ezelőtt a Kortárs-díj átadáskor a *Kortársban*. Pedig számtalanszor jártam a *Papírváros* előkészítési szakaszában egy ajtóval mellettük, a Kortárs Kiadóban – valahogy nem volt kedvem, késztetésem átmenni hozzájuk, pedig szeretem őket, hívtak-hívnak, régen is találkoztunk... Nem tudom, miért van ez így. (Persze, közben eszembe jut, hogy az *Életünk* szerkesztőségében két éve találkoztam fiatal alkotókkal, és hogy a Békéscsabai Jókai Színházban időnként a *Bárka* szerkesztőségében iszom a kávé... De ezek nem szerkesztőségi, sokkal inkább baráti látogatások, megkeresések...)

A mellékkérdésre? A jó vers fogalmát nyilván a költőnek a legnehezebb definiálnia. Nálam akkor jó a vers, ha helyén van benne minden, értem ezen a szavak, a központozás, a tördelés, a felütés és a lezárás pontosságát – tehát formailag és közlemény szempontjából összeáll valami különlegesen fontos rend. Mivel én a verset a szavak sajátos összerendezettségeként tartom számon, és azok közé tartozom, akik a versben nem vélnék tartalmat felfedezni, számomra a legfontosabb, hogy a szavak különös összerendezettsége valamilyen addig nem létező rendet képezzenek meg egyfajta üzenetben. Hogy sikerült-e jó verset írnom, vagy sem, az mindig akkor dől el, amikor a vers zárását megírtam. Onnantól kezdve én is csak olvasója vagyok a saját művemnek. És ha az, amit olvasok – immár ismeretlen szerző műveként – megérint, sőt, ha átgázol rajtam, ahogy te mondod, akkor rendben van a szöveg. Ha hiátusok, befogadási lyukak maradnak bennem (szándékosan nem beszélek megértési zavarokról), akkor újra kell gondolni az egész struktúrát, „át kell építeni” a mutatványt. Ez néha csak egy névelő eltávolítását vagy beírását jelenti, szerencsésebb esetekben persze, máskor a vers teljes fel- és átforgatását, esetleg a teljes megsemmisítését is eredményezheti.

OZ: Tehát eljutsz Iliához. Ilia az Isten egy fiatal, ellentmondásból élő költő számára, aki többnyire azt mondja csípőből (ha nem mondja, gondolja) a mondat felénél, hogy nem! Ilia Mihály szerepe milyen szerep? A profi szakemberé? A jóindulatú atyai kormányosé? A szerkesztőé, aki megjelenti a verset?

ZT: Ilia szerepe abszolút főszerep, legalábbis néhány nemzedék életében. És nem csak a miénkre gondolok. Osvát mellett a huszadik század legtehetségesebb és legjobb szerkesztője, akinek a tévedhetetlen ízléséhez sokféle szerkesztői bátorság kapcsolódik. Mert bátorság kell az elfogadáshoz éppúgy, mint az elutasításhoz, az anyagok egymás mellé helyezéséhez, a politikai tartalmak befogadásához, avagy elhárításához. Akire Ilia azt mondta, hogy költő, vagy író, vagy drámaíró egy vers vagy egy novella vagy egy dramolett után, az minden bizonnyal költő és író és drámaíró lett. Persze, egy mű után soha nem nyilatkozott, óvatos volt az ítéleteiben, szerette megalapozni azokat. Ha isten nem is, de mindenképpen a mérték volt számunkra, akinek meg akartunk felelni, biztosan tudtuk, hogy meg is kell felelnünk, mert akkor járunk jó úton, valamifajta kiteljesedés felé. Egyszerre volt hűvös profi, szakember, és jóindulatú atyai barát. Értem ezen, hogy ítéletei megalapozottak voltak és pontosak, ugyanakkor igyekezett az általa támogatott pályakezdő egyetemista költők magánéletét is kormányozni, de csakis a maga finom, tapintatos távolságtartásával. Tudta, hogy az élet és az irodalom sajátosan támogatják vagy pusztítják egymást, próbálta kialakítani bennünk az élhető és túlélhető

arányokat. Jókat nevetett nem mindig szalonképesen előadott kalandjainkon (szemérmes ember volt, soha nem káromkodott, de még csak ejnyebejnézni sem hallottam), tudta, hova (irodalomhoz hova) kapcsolni a legvadabb történeteket. Érdekes, hogy szerkesztőként nem az volt a legfontosabb a számunkra, hogy megjelenteti a verseinket (nekem összesen két versemet volt módja megjelentetni, utána rögtön le is köszönt a főszerkesztőségről), hanem hogy foglalkozik a költészetünkkel. Egy elismeréssel vagy egy elutasítással tanácsot adott, figyelmeztetett, megerősített, elbizonytalanított. Soha nem mondta, hogy így, de azt igen, hogy így talán ne! És ez fontos. Tudott nagyon kemény is lenni. Emlékszem, amikor a Kormos Istvánnak elküldött első kötetem elkalódott a postán, és nekem, még az írógépek világában vagyunk, nem volt másolatom a kéziratról, lévén utáltam az átütőpapír fehér porát, Ilia csak nevetve legyintett a sópánkodásomra: örüljön neki, majd összeír egy újabb kötetet, és abban egy vers többet fog érni, mint az összes elveszett verse. És tudja, miért? A trauma miatt, amit a kötet elvesztése kiváltott magában. A trauma jó táptalaja a költészetnek. Ilyeneket mondott. És magázott, hiába jelentem meg nála versekkel a lapban. Amikor magánemberként a lakásán borozgattunk, akkor mindig fölajánlotta a tegeződést. Aminek én zavartan és nagyon örültem. A valahány ilyen találkozás utáni másnapon az egyetem folyosóján, engem jóval megelőzve, lejónapozott, amit egy idő után úgy-ahogy megszoktam. Csak végzésem után rendeződött ez a tegezés-magázás ügy, aminek valójában nem volt jelentősége. Ilia centrum volt, mágnes, ami körül különös alakban elrendeződtek a fémporgácsdarabkák. Hihetetlen széles körű levelezése – mely valóban nem ismerte és fogadta el a határokat és a táborokat – befogja szinte a teljes huszadik századi magyar nyelvű irodalmat. Egy egész filológus-hadnak ad megélhetést akár életfogytiglan is majd, ha kiadja a kezéből a megőrzött, roppant értékes és tartalmas dokumentumokat.

OZ: Baka Istvánt gyorsan lezavartuk egy előző körben, Ilia bonyolultabb feladat, hiszen Baka korban sokkal közelebb áll hozzád. Amit Ilia tanácsol, gyakorlati okokból is „hasznos” megfogadni. De Baka Pista szakembersége ellenére szinte kortárs és versenytárs, akit az irodalom kiszámíthatatlan természete hosszan lent tart Szeged nagy költőjeként savanyodni, pedig aligha a Város Nagy Költője rang a szíve vágya. Te viszont, a tanítvány, kirepülsz, foglalsz el egy másik terepet, nyergelsz át a városi válogatottból a nagyválogatottba. Mit jelent ez a viszonyokban?

ZT: Nagyon nehéz a mi viszonyunkat Bakával pontosan földeríteni, még ennyi idő eltelte után is. Van néhány biztos támpont a kettőnk kapcsolatában. Nagy várakozással és a rangosabb, idősebb és tapasztaltabb költőnek kijáró tisztelettel néztem az érkezése elé. Berendezkedése Szegeden – családi problémáktól terhelten – végig előttünk (itt bekapcsoltam Géczit is) zajlott, sokat jártunk össze, ha kellett, segítettünk egymásnak és egymáson, és azt kell mondjam, valóban mély baráti viszony alakult ki közöttünk. Persze, az zavaró volt, hogy Baka egyre sűrűbben és hűvösebben emlegette, hogy mi nem vagyunk egy nemzedék hárman, Géczivel mi inkább Nagy Gazsihoz és Pintér Lajoshoz tartozunk, amivel folyamatosan azt kívánta jelezni, hogy bizonyos határokat ne lépjünk át sem barátságban, sem költészetben. Még szegedi időszakunkban jelentkeztek a legsúlyosabb, akár a barátságunkat is próbára tevő személyi kérdések. Jelesen, ki Szeged legnagyobb költője, Baka-e, Gécz-e, vagy én. Ezt ő fogalmazta meg egy estem után, amikor mélyen megsértődött azon, hogy őt nem hívták meg arra a helyre még soha verset felolvasni, ahonnan egy borosüveggel a hónom alatt egyenesen hozzájuk villamosoztam. Annyian voltak, hogy még a fogason is lógtak. Ezt én mondtam, meg gondolatlanul, de nem igazságtartalom nélkül. Egyre jobban ment a szekér akkoriban, ő pedig valamiért épp akkor nem volt divatos (remélem, a kettő nem függ össze), nem sikerült megnyernie a szegedi közönséget, értsük ezen elsősorban az egyetemi fiatal-ságot. Márpedig rendnek kellett lenni, a rend pedig azonos kellett legyen a hierarchia pontos tudatosításával és megtartásával. „Te akarsz Szeged legnagyobb költője lenni?” – tette fel mindenfajta kertelés nélkül a kérdést, és nem engedte, hogy addig felbontsam a bort, amíg szavamat nem adtam arra, hogy nem én akarok Szeged legnagyobb költője lenni. Most már látom, mennyire gyerekes és nevetséges ez, most már látnám

(bár itt ülne még velem szemben egy pohár vodka mögött!), mekkora nagy gyerek volt ez a szakállas, gyakran marcona kis ember, megérteném, hogy mennyire vágyott a szeretetre, elismerésre, hogy mennyire fontos volt neki siker, hír és rang. Negyed annyira sem, mint nekem. De akkor csak a bántást és a rajtam való erőszakot tudtam érezni ezekből a gesztusaiból. Egy idő után már esztétikai szinten sem voltak megbeszélhivőink, mert én elindultam az avantgárd megújítható formáinak a keresése felé, ő pedig zsigerből utálta az avantgárdot. Különös, hogy a barátságunk maradt meg, nem a költői empátiánk egymás távolodó világával. Találkozásaink megritkultak, levelet gyakorlatilag nem váltottunk. Gécczel még inkább megmaradt a viszonya, talán annak köszönhetően is, hogy János Baka fiának a keresztapja volt. Az utolsó nagy videóinterjú, mely Kiss Róbert rendező fiókjában vesztegel még mindig bemutatlanul (szöveges változata megjelent a *Tiszatájban*), én készítettem vele Szekszárdon, ahol, talán a halál érzett közelsége miatt, megbékéltünk egymással, és megbocsátottuk egymásnak, amit megbocsátani tudtunk, és megbocsátanunk kellett. Amikor a temetésén beszéltem, már ugyanahhoz a drága, tiszta és ártatlan emberhez, baráthoz beszéltem, akit megismertem annak idején, amikor véznán és fiatalon, karjait szerteszét lóbálva kissé rövid ujjú zakójában megérkezett Szegedre.

OZ: Kormos Istvánnal, az első kötet szerkesztőddel milyen a kapcsolatod? Ő az a irodalmi ember, akiről csak jót, csak és kizárólag jót hallani. Hogy valakinek ne legyen egyetlen árva ellensége, aki szidja az adott költő-szerkesztőt, tündérmesei szinten ebben a szakmában. Ti ketten hogyan? Hagyott nyomot?

ZT: Kormossal gyakorlatilag kétszer találkoztunk. Igazából csak azt tudom mondani róla, hogy sármos férfi volt, szép rekedtre ivott-bagózott hanggal (bár arra nem emlékszem tisztán, hogy cigarettázott-e, de biztosra veszem, hogy igen), fehér ingében kellően beágyazódva legendás történetekbe. Ilyeneket tudnék mondani, hogy alacsonyabb volt, mint amire számítottam, és jó lett volna, ha nem hal meg akkor, amikor én épp fél évig Moszkvában vesztegeltem. Lehettünk volna barátok talán, ahogy nem lettünk soha. Igazából alig beszélünk mi egymással, jó a köteted, monda, kiadom, és rögtön utána: menjünk le a Hungáriába és igyunk meg valamit! Erre emlékszem, és hogy nagyon büszke voltam arra, amit mond. De hogy mit beszélünk lefelé a liftben, vagy a Hungária márványasztala mellett, arról ma már fogalmam sincs. Költő volt, jó ízléssel megáldott szerkesztő, olyan alkotó, aki éveket, évtizedeket tudott hallgatni, és utána úgy tudott megszólalni, hogy senki sem kérhette rajta számon az elhallgatás évtizedeit. Én nem ismertem Kormos Istvánt. Én már csak a Kormos István-mítoszt ismertem.

OZ: Amikor első petárdáid, rakétáid, sikereid láthatóvá válnak, egy barát, akivel valóban együtt húztál csizmát katonaként, együtt reformáltatok meg Szeged irodalmi életét, ugyanakkor robbantja az évtized fordulójának leglátványosabb, lehangosabb és legszofisztikáltabb botrányát a *Vadnarancsokkal*. Minden és mindenki elhomályosul mögötte (te is). Géczy Jánosnak hívják. A kor ugyan rosszul kezeli a botrányok kirobbantóit, lett légyen akár irodalmi is, első vagy második lépésként ráküldi a III/III-at, de attól a név és a kötet megmarad. Az most mindegy, hogy Géczyt, karaktere annyira nem botránykezelésre teremtődött, úgy megviseli a dolog, hogy szép lassan behúzza a spalettákat, kiiktatja a további hasonló lehetőséget. Az a kérdés, te mit gondolsz ekkor, amikor hasítotok az irodalom egén, két ragyogó MIG Szegedről a napsütésben?

ZT: Igazából irigyeltem Géczyt. Nem a *Vadnarancsok* sikerét vagy botrányát, megvoltak akkortájt nekem is a magam sikerei és botrányai ahhoz, hogy ilyesmire ne legyek irigy. Azt irigyeltem, hogy egy olyan műfajban tudott érvényes – és tényleg tabukat felszaggató – szövegeket közölni, ami sohasem volt az övé, amit úgy hívunk talán, hogy szocioesszé. Szurkoltam neki, hogy bírja a nyomást, ami azért rendesen volt rajta a megjelenés után, hogy ne gyávuljon el, és reménykedtem abban, ami neki is szándéka volt, hogy folytatni fogja, hogy tudja majd folytatni azt, amit ilyen roppant erudícióval elkezdett. Nem így történt. Meggyőződésem, hogy minden botránya és látványos jelenései ellenére a *Vadnarancsok* nem futotta ki magát. Ez nem Géczy bűne,

a kor hívatásos tűzserész-irodalmárai nagyon értettek ahhoz, hogyan kell semlegesíteni az olyan bombákat, mint a *Vadnarancsok*. Ekkortájt engem az *Arctalan nemzedék* és fogadtatása foglalkoztatott, írtam a hosszú avantgárd szabadverseimet, a *Hintaló után az Ének Pohárért* és az *Ének hajnali Napért* címűeket, a *Megfigyelések és szabad leírások a visszavonulás díszletei között* avantgárd versciklust – tehát, botrányok és sok építkezés, akkoriban ezeken gondolkodtam, ezek kötötték le az időmet és az energiáimat.

OZ: Közben rajtad is ott a belbiztonság szeme. Mit érzékeltél akkoriban belőle? És ha – ahogy feltételezem – semmit vagy nem sokat, ha mégis, az ember megvonta a vállát, azt hitte, hogy nem számít, meglepődöttél-e, amikor kikérted, ha kikérted, a Hivataltól az aktáidat, és amikor olvastad a neveket, monogramokat, kikövetkeztetted, hogy melyik esetet melyik barátod jelentette?

ZT: Nem kértem ki az aktáimat a Hivaltól, nem is fogom, nem olvastam neveket és monogramokat, nem következtettem ki, melyik esetet melyik barátom jelentette, ha jelentenie kellett, vagy jelenteni akarta. Tudod, én úgy vagyok ezzel, hogy mocskos egy világban élünk, amelyből egyikünk sem tudott bemocskolódás nélkül kikeveredni. Aki szarba nyúl, annak szaros lesz a keze. Szartam a megfigyelőkre, a belbiztonságra, hogy a saját kontextusomban maradjak, tudtam, hogy léteznek, és nem voltak illúzióim arról, hogy ők is tudnak a létezéséről, akár minden lépéséről, ott vannak az estjeimen, ott a kocsmaasztalaimnál, talán az ágyamba nem bújtak bele, akkor legalábbis nem, amikor én voltam benne. Nem érzem úgy, hogy bárkit is el kéne számoltatnom, bárkivel is le kéne számolnom, bárkin is számon kellene kérnem bármit is. Nem tudhatjuk, abban a fojtogató, orosz kölnivel szétlocsolt időben pedig főleg nem tudhattuk, hogy ki miért mit csinál, kit mivel lehet megszarolni, kinek sikerül megúsznia, és ki ragad benne, ki tördeli könnyezve a kezét az éjszakában, és ki tördeli kacagva a szeretője mohó kis ujjacskáit ugyanabban az éjszakában. Magyarán, nem akarom tudni, és ez semmiképpen sem struccpolitika, hogy kik és mit jelentettek rólam, hogy a környezetemben ki volt bent, és ki volt kint, hogy ki sörözött velem szeretetből és ki kötelességből, hogy ki kereste a barátságomat, mert érdekeltem mint ember, és ki volt, aki utasításra keresett meg, és hálózott be a megjátszott szeretetével, sok fizetett sörével. Ez az egész ügy számomra egy nagy matróládába van belegyömöszölve és légmentesen lezárva (Szindbád hazatért). Ezzel azt akarom mondani, hogy a hetvenes-nyolcvanas évek nagy időszaka volt az én kis életemnek, a vándorló szabadságnak az a nagy évada, ami még ma is légszomjjal tölt el, ha rá gondolok, és nem akarom elrontani a visszafelé tudással. Két dolog, ami számomra ma is fontos azokból az időkől. Az egyik, hogy életem legboldogabb éveit, évtizedeit élhettem akkor úgy, ahogy máskor máshogy nem tudtam volna megélni. A másik, hogy bármi és bárhogy is történt, élve és az életet bírva, törések, repedezések nélkül éltem túl azokat az időket, így teljesen mindegy is már, mi csúnyaságokat írtak titkos tintákkal titkos pecsétes papírokra lélekben kettéhasadt titkos emberek rólam, vagy másokról.

OZ: A csomag utolsó előtti kérdését kihagytam volna, de nem tehetem. Ha már barátságok, szövetségek, kapcsolódik, mint a rózsatüske. Miért van az, hogy szinte mindenki alkoholista ebből a generációból, de minimum súlyosan érintett? Se előtte, se utána nem volt generálisan jellemző, hogy gyakorlatilag minden alkotó befordult a piába. Miért?

ZT: Ezt a kérdést talán egy szociológusnak vagy egy pszichiáternek kellene feltenned. De lehetnék akár nyegle is: a mi időnkben még nem lehetett bármelyik utcasarkon füvet vagy más anyagot szerezni, nekünk még csak a rossz pálinkák és a kocsisbörök jutottak. De nem leszek nyegle. Egyszerűen nem érzékelem a kérdés igazságtartalmát. Való igaz, hogy ennek a generációnak is vannak nagy piásai, sőt, piás halottjai is, sőt, időnként én is közéjük sorolom magamat. Máskor meg nem. De ez nem generációs vagy nemzedéki-generációs kérdés. A piába befordulás nyilván az életbe fordulás ellehetetlenülését sugallja. Rossz időben volt a mi generációnk topon, sok minden elvonta a figyelmünket az irodalomról, sokféle közzerepet fel kellett vállalnunk (utó-

lag látható, a legtöbbet fölöslegesen). Ugyanakkor volt azoknak az időknek valamilyen furcsa keserűdes illatuk, a kocsmaszal nekünk szent volt, mint a templomi oltár, inni nem virtus volt, hanem napi penzum, az írás mellett, szerződés és pecsét a szerződésen. Ez a generáció a maga idejében – mert már az is bizonyos, hogy mára a generáció legtöbb képviselője alól kifutott az idő – az alkoholizálást egyfajta kikerülhetetlen életformának tekintette. Ha akarod, elszórakoztattuk magunkat. Akkor még nem voltak hetente fesztiválok, nem volt minden nap valaminek a napja, és minden éjszaka valaminek az éjszakája. Bandákban jártunk, kerestük az apró klubokat és bámultuk a nagy csajokat, ittuk az olcsó piákat, talán csak azért, hogy elviseljünk magunkat, vagy hogy elviseljünk egymást, vagy hogy elviseljünk azt a tehetetlenséget, amit ránk szabott a kor, amit szintén elviselni kellett volna valahogy. Aztán meg – úgy maradtunk. A rendszerváltozás után újabb traumákat kellett átélnünk, mármint azoknak, akik nem akarták az új idők felkínálta konjunkturális lehetőségeket meglökölni, vagy a múltbéli hősies talpon maradás ellenértékét bezsebelni, pártokban lebzselni, újraásott árkok valamelyik oldalán gyalázkodni, múltat és a szemközt állókat köpködni... Sokan elmagányosodtunk abban az értelemben, hogy kivonultunk a társadalmi szerepvállalásokból, az irodalmi kis/nagy hancúrokból, nem írtuk alá a hűségnyilatkozatokat, hanem csak úgy ellébecolunk az ügyeskedők, eszmeárusok és örök illuzionisták árnyékában. Könnyen a bor vagy a whisky felé kap ilyenkor a kéz – de hát ennek a kérdésnek a megválaszolására, mint jeleztem neked a válaszom elején, én nem vagyok teljesen kompetens.

OZ: A siker képes szétszedni a hevenyészett barátságokat, amikor az egyiknek jut, a másiknak nem. Közben pedig soha nem világos, hogy a sikeres ember másként éli meg magát a sikert, mint a sikertelen. Ha a sikeres tudná, hogy ő most egy sikerfickó, leülne a szoba közepén, szemébe fésülné a haját, és úgy maradna, abban az állapotban, mert az jó. Az irodalom különös szakma. Nem úgy megy, mint a tervezőmérnöké, aki a palota felépültével látja a művét, learatja a termést. Az író munka közben szétszedi a feszültség, a tehetetlenség, a keserűség, a tehetségtelenség és a tehetetlenség érzete egy percen belül, hiába ér vérprofi korba, mindig a legparádésabbat akarja, jobbat, sokkal jobbat, mint az előző volt. Ha néha kósza siker, az évekkel korábbi állapot visszatükröződése, amit süthet az adott, új feladattal megvert korban. Lehet, túl egyszerűen teszem fel a kérdést, de mert látom, végignézttem – volt szerencsém – most aktuálisan, és folyamatában is követtem, amit csináltál az elmúlt harmincöt évben, tehát: érezted valaha úgy, hogy siker, vivát, de jó! Szerintem soha. Még mindig a hegy derekánál tartasz?

ZT: Soha nem voltam elégedett magammal, bár arra mindig szükségem volt, hogy érezzem, jó az, amit csinálok. Legalábbis, az én megítélésem szerint jó. Hogy ez a (mágn)jő azután mennyit ér a sok más jó között, azt már nem nekem kell megmondanom. Pályámat a sziszifuszi küzdelem jellemzi leginkább: mire úgy érezném, hogy fent vagyok a kővel – ami az életem és az alkotásom nagy együttes gubanca talán –, máris lent találom magam a kiindulási pontomnál, de néha még mélyebbre is kerülök, az alá. A siker csalfa asszony, fogalmazza meg a közmondás vagy a költő, én is emberből vagyok, és én is be tudok dőlni a sikereimnek. De a siker nagyon kegyetlen szerető. Nehezen adja meg magát, és könnyedén áll tovább, amikor már azt hiszed, hogy birtoklod. Hullámszik a pályám, ha visszanezdek, néha elámulok, hogy milyen magasra vitt föl valamilyen hullám, máskor visszahőkölök, hogy hogyan tudtam olyan mélyről, ahová kerültem, visszakapaszkodni oda, ahol most vagyok. De hol vagyok én most? Ezt jó lenne tudni! Nem a siker nézőpontjából. Mert a siker napi áruvédjegy, néha nem több, mint a televíziós vetélkedők hamis neon-fénytörése. Siker. Rossz, ha nincs, de kezdj el kételkedni, ha van. Így vagyok én valahogy ezzel. Valahogy – sehogy.

Zalán Tibor (Szolnok, 1954): költő, író, dramaturg, pedagógus, egyetemi tanár.

Onagy Zoltán (Budapest, 1952): író, szerkesztő. Utolsó kötetei: *Cerinka* (2010); *Zsámboki szerető* (2011); *Páros játék A-val* (2012). Esztergomban él.

A MAGÁNY POLITIKÁJA

Hamvas Béla: *A magyar Hüperion*

„Üvölteni akartam, és néma lettem;
a vallásom egy illat volt.”

(Pasolini: *Korom vallása*,
Csehy Zoltán fordítása)

Fgy könyv elolvasása után még sokáig élnek bennem azok a gondolatok, képek, mondatritmusok, amelyek megfógtak. Ahogy múlik az idő, kopni kezdenek a fejemben, míg olyanokká nem lesznek, mint egy régi, foszló papírtekerics maradványai. Egy valami azonban mélyebb nyomott hagy: a művek atmoszférája. Ez az atmoszféra nem elsősorban a szavak jelentésétől, hanem megírásuk lendületétől, a szenvedély fokozatától függ. Az újraolvasás során sohasem ugyanazzal a könyvvel találkozom, átalakult az elvárasi horizontom, s olyan részletek erősödnek fel, melyeket korábban tán észre sem vettem. Ám a könyv atmoszférája nem lett más: az intenzitása lett sűrűbb, töményebb.

Hamvas Béla *A magyar Hüperion*¹ című művéből második újraolvasásra is sötét, mégis meleg hangulat árad. Máskor meg ködös, nyálkás hideg terjedt szét, mely már a következő oldalon egy erős fényjelenség hatására felszívódott. Majd ez a fény kilobbant a klausztofóbia szorításától. Nehéz Hamvasról írni: úgy tűnik, egyszerűek a gondolatai, könnyen olvashatóak a mondatai, néha pedig az, hogy csuklóból megkérdőjelezhetőek az állításai. Ám, ha a szerző mondatait a maguk rétegzettségében próbálom felfejteni, akkor akadályokba, zsákutcákba, hirtelen magaslátokba, hasadékokba ütközöm, s elfog a szorongás, mintha valami fenséges zenei térpolifónia venne körül, melyet képtelenség megragadni, csak elveszni lehet benne. Elveszni a magány dinamikájában. Mert amikor elviselhetlenné válik a bizonytalanság, amikor minden közösséget fenntartó tényező felbomlik,

akkor Hamvas elbeszélője a magányt választja. Sem család, sem barátság, sem állam – mindegyikből hiányzik a másikra, a Te-re való odafigyelés, emiatt lehetetlen és hamis az alapja. A közösségnek ezt a meghatározását Hamvas többek között a magyar felvilágosodás és a magyar irodalmi nyelv úttörőjének, Bessenyei Györgynek a politikai és filozófiai nézeteire alapozza. Hamvas a magyar irodalomtörténetből egyedül a visszavonult, betiltott Bessenyeit érzi közel magához. Ám míg Bessenyeinél a közboldogulás a felvilágosodás eszméinek nyomán a többségi nemzet nyelvén népszerűsített tudományok művelése által, addig Hamvasnál ez az önistenülés magányos útján valósítható meg. Továbbá közel áll Hamvas gondolkodásához Bessenyei rendi hierarchián alapuló felvilágosodás-felfogása. Hamvasnál ez nem keresztény tétel, de nem is racionalista vagy materialista filozófia. A személyiség divinizációjának gondolata a reflektált görögség-szemléletéből fakad, melyet *A magyar Hüperion*ban többek között Hérakleitosz, Plátón, Hölderlin, Nietzsche és Heidegger műveiből alkot meg (erről bővebben Szántó F. István értekezik *A hüperioni hang* című tanulmánykötetében). Ham-

vas „álomnépek” nevezi a görögöket, olyan vágyképnek, amelybe kétezer éven át – vele együtt – mindenki belevetítette saját utópiáit. Mégis Hamvas számára ez a görögség-idea az önismeret keretét is jelenti, ahol az isteni én a daimón, aki vagy ami mintegy felülről szemléli az egyén sorsát. Ez a gondolat fogalmazódik meg Julius Ceasarral összefüggésben: „Gyakran csodálom Caesart, aki sohasem beszél önmagáról első személyben. Megírja, mit tett Galliában és a polgárháború alatt, és mindig úgy ír magáról, mint egy idegenről. Nézi a sorsot, amelyben él. Megrendül a rejtély fölött, ami benne életre kelt, s alig érinti a daimónt, akit magában hord. A daimón nem ő. Ezért nem mondja, hogy én. Ő az, aki néz, s aki a sorsot megírja. Ő a másik daimón. A hadvezetés és az államférfi és a hódító más lény.” (*Második rész, Második levél, 93.*)

Nehezen tudnám meghatározni *A magyar Hüperion* műfaját, ugyanis korántsem egyszerű beazonosítani az elbeszélő identitását. Megkockázatom a *levélregény* megnevezést. Ez egyrészt a mottók szerzőinek kora (André Chénier, Friedrich Hölderlin, John Keats), valamint Bessenyei, vagyis a klasszicizmus, a preromantika és a romantika időszakának is az egyik kedvelt irodalmi műfaja volt (az antik minta nyomán). Másrészt érdemes figyelembe venni, hogy a választott műfaj, a levél feltételez egy párbeszédet: a másikhoz való viszonyt. Hamvas levelei azonban a másik választát nélkülözik. Ez a *levélregény* így a monológ helyzetében mutatja meg az elbeszélőt, s mint ilyen a kommunikációs hiány, a másiktól (szerelem, barátság, állam) való elidegenedés egzisztencialista problémáját veti fel. Mégis ki a levelek megszólítottja? Konfesszionális jellegű munka ez, ám nem teljes egészében: „Amit most elmondok, ellenkezője mindannak, amit valaha is vallomásnak neveztek. Nem lehet itt szó bűnökről és bevallásról, nem akar itt senki ezzel a könyvvel semmiféle bíró elé lépni.” (*Második rész, Második levél, 93.*) A „bíró” egyben az olvasót is jelentheti, s mivel Hamvas elégedetlen az akkori és addigi magyar irodalmi és szellemi horizonttal, annak sem akar megfelelni. Ez per se azt is eredményezi, hogy kicsúszik a kanonizált beszédmódok horizontjából. Talán ezért sem véletlen, hogy Hamvas életműve igazából sehol sem helyezhető el maradéktalanul. Erre a szerző is reflektál: „Majd megtalálok, hogy amit írtam, hová illik, és különben is, mi baj lesz abból, ha nem illik sehova?” (*Második rész, Tizenegyedik levél, 116.*)

Visszatérve a *levélregény* megnevezéshez, azért is tartom működőképesnek a „regény” meghatározást, mert beidéződik Hamvas életrajzában néhány mozzanata, másrészt Bessenyei *Tariménesének* használatával, valamint a görög titán hős, a Hüperion szerepeltetésével felerősödik a fikciós szál is, az általános kérdé-

sekről való elmélkedésekkel pedig a mű esszéisztikus oldala tűnik ki. Darabos Pál így írja körül: „Ez a műforma egyszerre lehet lírai és objektív, szubjektív és elbeszélői próza, tanulmány és esszé, vagy akár profécia is; csak egy nem lehet, ez pedig az úgynevezett »kis én« vallomása a maga apró-cseprő, jelentéktelen mindennapi ügyeiről. [...] a daimónja által megragadott személyiség számadása életéről.”² *A magyar Hüperion* elbeszélője egyszerre referenciális és képzelt, vagy talán pontosabb lenne a hamvasi imagináció fogalmat használni rá. A *levélregény* az elbeszélő transzcendens lényét próbálja az imagináció középpontjába helyezni. Ám ez az imagináció nem lesz steril, minduntalan belekeveredik az esetlen egoizmus is, a nagyvási hóbort, a sértettség retorikája, amire a szerző is utal. Ugyanakkor Hamvasnál a narcizmus vállalása nem pusztán Nietzsche *Ecce homóját* idézi. A hibátlan látzata mesterkéltné: „Hiba az, ami más számára kényelmetlen és illúzió rontó. Hiba majdnem annyi, mint bűn. Bűnt elkövetni a művészetben hiba. Viszatasztító és kiábrándító. Ez az, ami egy műben a váratlanság, a kiegyenlítetttség hiánya és a veszély. Mert csak az esik jól, ami azt a látszatot kelti, hogy nincs itt semmi baj, és nincsenek szakadékok.” (*Második rész, Tizenhetedik levél, 135.*) A mű kilép a szépirodalom kereteiből, s inkább a vallásos-misztikus irodalom jellegzetességeit tükrözi. Ugyanakkor, mint azt jeleztem, valójában egyik kánonba sem lehet belegyömöszölni. Valahol mindig kilóg a lóláb. Ez a lóláb pedig szétrúg mindent, ami a közelébe kerül. És ezen a ponton problematikus néhány helyen az elbeszélői hangnem: a probléma számára mindig a másik, legyen az a szerelem, a közösség vagy absztrakt módon a haza vagy az állam én-je. Paradox, hogy Hamvas elbeszélője nem reflektálja kellőképpen, hogy míg a Te sokszor, ha utalás formájában is, de konkrét személyekre vonatkozik (s ezek legtöbbször referenciálisak: a szerző szerelmi csalódásai, a *Sziget-kör* szereplői, különösen Kerényi Károly), addig az én legtöbbször a megfoghatatlanság kódéba burkolódik. A másik daimónját nem látja, a másik mindig pusztán csak „én”. Ennek elemzése viszont már átcsapna a pszichológia területére, Hamvast pedig az akkori tudományos diszciplínák közül a pozitívista filológia mellett a pszichoanalitikus pszichológia idegesítette talán a legjobban. Hamvasnak írás közben nem volt elég a racionális magyarázat, az esztétika tökéletesség-illúziója, az egésztest akarta, a maga rútságával, tökéletlenségével egyetemben: „Sohasem volt bátorságom ahhoz, hogy magamon változtassak – így jobb: javítsak. Sohasem leltem örömet a faricskálásban, nem kerestem körmönfont szavakat, nem verejtékeztem a hatás eszközei fölött. A hiba, ami megmaradt, annak maradt, ami volt: a mű hasadékának, veszélyének, szándékosságának, göröngyösségének. Tele

Hamvas Béla Szentendrén az 1960-as években

van mérgekkel, tüskékkel, horgokkal, amik az ember húsát feltépi, és gennyező sebeket vágnak. Nem kényelmes utazás ilyen művet olvasni. [...] Az ember nem normális lény, egy mű még kevésbé az. [...] Nem óhajtja a civilizáltságának látszatát kelteni. Az elemek nem jártak iskolába, nem polgárok és főként nem keresztények. És nem is óhajtják elhiteni, hogy szerzőjük elsőrendű honpolgár és felebarát. [...] Ostoba vagy. Nem rokokó parkban sétálsz, hanem ember-hegységben, úttalan szirtek között. Igazán mondom, semmi sem megbízható itt –, sőt éppen ellenkezőleg.” (*Második rész, Tizenhetedik levél*, 136.) Így azonban *A magyar Hüperion* elbeszélője helyenként óhatatlanul az önigazolás és a kivetítés önismétlő monológjait tárja eléink. Olykor ez a gögös kiválasztottság-tudat jegyében fogalmazódik meg: „Nyugodt vagyok, nem hazudtam. Hogy nem sikerült semmi, annak egy oka van: minden ember, akit ismerek, a lélekgyárban készült az északi sarkon, egyedül engem csinált az öreg kertész délen. Még meglátod a következményeit.” (*Második rész, Tizedik levél*, 115.) Azaz, hogy Hamvas tisztában van a művében domináns nézőpont hübriszével is: „Úgy látszik, mindaz, amit mondok, utólagos igazolás. Mintha megépíteném védelmét annak, amit tettem, vagy még inkább annak, amit nem tettem. Sőt annak, amit szerettem volna, de nem tudtam megtenni. Mintha sikertelenségeimet magyaráznám.” (*Második rész, Hetedik levél*,

104.) Ám a levélregény hőse mégsem változtat hozzáállásán, talán ez a titáni, vagyis a rebbeles hüperioni magatartás benne. A keresztény kontextusban a titáni magatartás a lázadó Luciferet juttatja eszünkbe: ahogyan Lucifer a fényt, úgy Hamvas Hüperionja, Héliosoz fiaként, az isteneket hozza a magyar „halküoni” tájra: „Isteneim névtelen hatalmak, olyan nagyok, hogy minden név szűk nekik, még nagyon újak és erősek. Elhoztam őket, senkinek sem kellett, hát élek velük én. Hogy ezzel a föld életében fordulat állott be? Nem tudom. A magasság fia vagyok, és istenhordozó. A többi nem az én dolgom.” (*Első rész, Huszonnyolcadik levél*, 85.) Kérdés, hogy mennyiben lesz ez megkérdőjelezhetetlen heroizmus, s mennyire pusztán annak vágya, illetve hogy milyen pontokon keveredik a kettő. Akárhogy is, Hamvas nem akarta tökéletesre csiszolni a monológjait. Anélkül, hogy mentegteném a narcisztikus vonásait, fontos, hogy szembe ment azzal, hogy mások esztétikai és ideológiai elvárásainak megfelelően. Nem vette fel a rizspárkát a tapsért. Kevés ilyen író ismerek.

Amennyiben levélregényként olvassuk *A magyar Hüperiont*, a referenciális vonatkozásoktól függetlenül eltekinthetünk Hamvas személyiségétől. Az elbeszélő én az immaginárius része, nem azonosítható teljesen a szerzői énnel. Talán éppen ez a feszültség, lezárhatatlan én-probléma teszi nagyon is izgalmassá Hamvas művét. A daimón ugyan elkülönül a szubjek-

tum önkonstrukciójától, ám mégsem teljesen, a kettő története bizonyos pontokon összeér. Éppen emiatt sem mindegy, mi keletkezik az írás során: „S így lett, hogy a mű nem az írás és az ember külön. Mind a kettő együtt. A mű hatott az emberre, s az ember a műre. Ahogy egyszer a spanyol közmondást idéztem: az ember a mű gyermeke. És viszont: a mű az emberé. Az állandó kölcsönhatás alatt a kettő eggyé válik, az ember a művekkel készített mű, a művek műve, és a mű az emberibb ember, az emberibb isten.” (*Második rész, Tizenkilencedik levél*, 141.) Engem mindig is vonzott az, ahogyan Hamvas össze próbálta kötni az életét az irodalmi alkotással, a szellemi megismeréseit a hétköznapijaival. Az írás ilyen értelemben lesz számára etika is egyben. Nem azt állítom, hogy minden egyes alkalommal ez sikerült volna neki, de nem is ez a legfontosabb, hanem a törekvés irányultsága. Hamvas abból a szituációból írt, amit szigorúan vállalt önmagával és másokkal szemben: a felvállalással számolni a saját gyengeségeivel, kimaradni a hivatalos történetekből, a hivatalos kánonokból, beleírni az általa hitt és elgondolt transzcendens etika kánonjába. Úgy tűnik, Hamvas ebben töretlen volt. Nem mereven töretlen, hanem törekenyen szilárd (pl. a naplóból kiderül, mennyire szenvedett a munkahelyi körülményei miatt). *A magyar Hüperion*ból is kiolvasható ez a gondolatiság. Hamvas számára az etika nem pusztán absztrakció, hanem itt és most érvényes. Már csak emiatt sem tartozott azok közé az írástudók közé, akik mesterien becsomagolt művirágként képzeltek el az erkölcsöt. Hamvas nem volt csak író, nem volt csak filozófus. Ez a magatartás skatulyákat szétfeszítő, felszabadító erővel hat.

A magyar Hüperion levelei a válasz hiányában a fragmentum hatását keltik. A fragmentum több szempontból is érvényes lehet az egész hamvasi életműre. Azt is mondhatjuk, a szerző életműve fragmentált egységekből áll. Ám ez a fragmentum nem a rész-egész hiányszerkezetét mutatja, hanem azt, hogy önmagában teljes és egész, ahogyan azt a korai német romantikusok elképzelték. A másik fontos tényező a korai német romantika töredék-elvében, hogy a felvilágosodás rendszerelvű gondolkodásával szemben az intuitív, villanásszerű megismerést állítják, amelyben elfér az ellentmondás is. A töredékben pedig az itt és most elve érvényesül, az, hogy milyen a gondolat, az érzelem, az indulat, egyszóval a költészet kisugárzása ereje a megfogalmazott egységben. Ilyen értelemben *A magyar Hüperion* levelei, noha összefüggnek, önállóan is megálló darabok. Az egész mű öntörvényűsége a fragmentum önállóságával is összefüggésbe hozható. Az ebből fakadó elbeszélői magány viszont nem azonos az elidegenedett szubjektum magányával. Szántó F. István *A hüperioni hang* című munkájában Hamvas könyvét többek kö-

zött Nietzsche *Zarathustrájához* hasonlítja, vagyis nem egy alternatíva nélküli tagadásként értelmezi. Az alternatíva pedig mindkét szerzőnél a magány heroikus vállalása. Ez a magány a műre is érvényes lett, melynek első része 1936-ban, a második feltehetően 1943-ban íródott, a szerző életében viszont csak néhány levél látott napvilágot. A későbbi betiltásának köszönhetően jóval később, a rendszerváltás után jelenhetett meg a teljes anyag könyv alakban. Ilyen szempontból Hamvas műve a belső emigráció levélregényeként is felfogható. Ugyanakkor a levélregény elbeszélője a magány steril szituációjával sem tud teljesen azonosulni: „Nem tudok magányban élni, ezért ott kellett hagynom azt a világot, ahol mindenki csak Én.” (*Első rész, Huszonnegyedik levél*, 75.) Az elbeszélő a világtól elfordulva az istenhez, saját daimónjához vágyakozik. Ám ebben sem tud teljesen kielégülni: „Szeretném, ha jönnének emberek utánam, akiknek az utat előkészítettem az idill felé, a heroikus idill felé, s most már könnyű feladatuk lesz, csak meg kell tartani az irányt, elég sokat kell fürödni és énekelni és táncolni, és főképpen: nevetni.” (*Második rész, Tizenhatodik levél*, 132.) Ez a hangütés és elgondolás Nietzsche *Zarathustrájára* emlékeztet, főleg a nevetés hangsúlyozásával. Mindebből azonban kitűnik, hogy Hamvas elbeszélője tisztában van a szituációval, amit magának választott, mégis a mások fölötti ítélkezéseivel pillanatokra elveszíti a legfontosabbat: a humorérzékét, az öniróniát. Viszont ennek ilyen leplezetlen felmutatásával Hamvas mégiscsak azzal hiteles, hogy nem kívánja a saját tévedését a racionális álreflexió látszata mögé rejteni.

Nem véletlen az sem, hogy kiket választ Hamvas a kétrészes könyv mottójául: mind Cheniér, mind Hölderlin, mind Keats figurájában, műveiben megtaláljuk azt a lázadó, a transzcendenciát megkísérlő, a társadalmi lapátolásból kieső, magányos titán pozícióját. Mindhárom költőnek a görög kultúra kiemelten fontos a saját létszemléletük, sorsértelmezésük szempontjából. Érzékeny, mégis harcos személyiségek voltak. *A magyar Hüperion* természet-világa leginkább Keats és Hölderlin idealizált, idilli, aranykort idéző természet-elgondolásával rokon. Hozzátenném még azt, hogy a természet nála az idilli hedonizmus világa. Az ember zavarja meg ezt az idillt, aranykort. Ahogyan a mottó szerzőinél, úgy Hamvas természet-ideája is nélkülözi a morális kategóriákkal értelmezhetetlen, ösztönös brutalitás megjelenítését. Ez más munkáiban, többek között Jacob Böhme lételfogásának beemelésével kerül a horizontjába. Érdekes, hogy Hamvas az eredeti nyelvű mottókban kisebb hibákat ejt, mintha fejből idézett volna. Kár lenne ezt utólag kijavítva közölni, mert engem az is érdekel, Hamvas hogyan emlékezett a művekre, miben tévedett (ezért is rendkívül káros, hogy

az életmű sorozatszerkesztője legutóbb mindenféle kísérő jegyzet nélkül belenyúlt a nemrég kiadott naplókba, levelekbe, illetve hogy javítva akarja közölni a szerző Böhme-fordítását³). A második rész Hölderlin *Das Rhein (A Rajna)* című költeményét idézi az egyik mottóban, mely többek között a sors, illetve a hüperioni titáni magatartás problémáját járja körül. E költemény szerint az ember hiába lázad, hiába akar isten lenni, legfeljebb isteni lehet – akkor, ha általa nyilvánul meg a transzcendens létező. Ez pedig összecseng azzal, amit Hamvas Hérakleitosz nyomán a daimónjáról állít, s ami beavatás-jellegű lesz *A magyar Hüperion*ban is. Hölderlin költeménye szerint az istenek leginkább a hozzájuk közel állókat sújtják balszerencsével. A boldogság és a szerencse fogalma azonban relatív, miként a mottó is jelzi, Keresztury Dezső szövegű fordításában: „Mert súlyos teher a balsors, / de súlyosabb még a szerencse.” Ez a gondolat végigvonul Hamvas művében is: a saját sors vállalása nehéz feladat, ám a könnyebbik út a lélek és a létezés számára súlyosabb következményekkel jár. Hamvas emiatt vállalja az istenek által legyőzött titán, Hüperion magányát, ami egyben a sikeréről, a karierről való lemondást is jelenti és jelentette később a szerző életében: „Hüperion titán. Ugyanolyan erős, mint az istenek, csak sötét. Lázadó? Különös dolog ez a lázadással. Az, igen, mert le van győzve. Tudod, hogy van sebem. Minden mondatom ezt mutatja, vagy ezt takarja. De ezt magammal hoztam valahogyan örök sorsomból. Nem ember győzött le, nem kor, nem körülmények, nem ellenfelek. Ez a sötét és nehéz, ez az én sorsom, egy az istenek előtt való időből. Fordítsd le mindazt, amit hallottál: mellőzést, elhallgatást, félreértést, közönyt, ami valaha is irányomban megnyilatkozott, fordítsd le sorsnyelvre, s meg fogod látni, hogy micsoda. Itt vagyok én, félelmetesen tündöklő Éjarcú Hüperion, a Sötétség Napja, az Ősi Csend és a Végtelen Hallgatás, ott állok én, a Fekete Ragyogás, mint a fényuralom örök veszélye, legyőzve. De legyőzhetetlenül. Elvesznek tőlem mindent, amit csak lehet. Hasztalan. Vagyok. Úgy vagyok, mint a határtalan éjszaka, és végül mindent elborítok. Elveszett szerelem, barátság, közösség, nép, királyság, gondolat, mindaz, ami valakit boldoggá tehet. De Hüperion létének anyaga nem a boldogság. [...] Daimón Hüperion! Amíg király akartam lenni, vagy bölcs, vagy pap, vagy gondolkozó, emberi sorsra áhítoztam, és míg fájt, hogy mindenütt megbuktam, nem érthettem semmit.” (*Második rész, Huszonegyedik levél*, 160–161.) Ezt a titáni magatartást idézi meg Hamvas az első rész mottóival, Chénier *La Jeune Poésie (Az ifjú Költészet)* című bukolikus versének idézett mondatával, miszerint az allegorizált Ifjú Költészet a titánokat leigázó istenekkel lakomázik. Ehhez kapcsolódik Keats programatikusan, a klasszicista for-

makultúrával és a racionális világszemlélettel leszámoló *Sleep and poetry [Alvás/Álom és költészet]* című poémarészlete: a költő a szakralitás, a gyönyör templomának őrzőjeként manifesztálódik. Hamvas ezt az őrzőt, az istenek és emberek között közvetítő archetípust tartja követendőnek a költői egzisztencia számára. A három mottó szerzője közül Hamvas mint ha Hölderlint idézné föl a legtöbbször, egyrészt már a levélregény címével, másrészt a hölderlini magán mítosz használatával, illetve különböző idézetekkel, parafrázisokkal. Szántó F. István szerint: „Festészeti metaforikával élve, Hamvas Hölderlin művének nem egyszerűen a lehető leghívebb másolását szorgalmazza, s maga se csupán erre törekszik, hanem mintegy a kész remekműre viszi-festi rá a sajátját. S hogy még nehezebb legyen a két »réteg« egymástól való elkülönítése, Hamvas azokkal az anyagokkal és motívumokkal dolgozik, amelyek az eredetét is jellemezték.”⁴ Úgy is fogalmazhatunk, Hamvast ugyanaz érdeкли, ami Hölderlint: a saját sorsát tudatosan vállaló hüperioni daimón archetípusa.

Ezzel a daimóni magatartással áll szemben a civilizált, funkcionizált ember-típus, aki *sorstalan*. Marx az ipari termelésben látta a modern ember elidegenedésének egyik okát. A totalitáriánus állam éppen ezért válik képessé arra, hogy a népi társaság során sohasem az egyént, hanem a halálüzemekben feldolgozásra csupaszított masszát lássa. Az üzemszerűen működő koncentrációs táborokban emiatt is vált könnyen elvégezhető feladattá „az ember használata” (Aleksandar Tišma). A gépiesített halálüzem elidegeníti a lelkiismeretet: így a legkisebb lelki megrázkódtatás nélkül, gombnyomásra lehet népi társaságot elkövetni. Kertész Imre a marxi (és Albert Camus-i) elmélet analógiájára megpróbálja definiálni a sorsától megfosztott, „funkcionális embert”: „mindent elvenni az embertől, ami benne örök, megmásíthatatlan, ami benne a *törvény*, hogy annak láthassák, amivé tenni akarják: a totalitásnak kiszolgáltatott, szubsztanciátlan lény, funkcionális emberre.”⁵ Kertész felől nézve nincs különbség aközött, hogy a „funkcionális ember” a koncentrációs táborban vagy a diktatúrában végzi el a rá szabott feladatát, egyik esetben sem az ember, hanem a funkciója számít a gépezetben. Hamvas életműve is különböző funkcionális értelmezések, néhány esetben politikai kisajátítások része lett. Tábor Ádámnak van egy kiváló cikke arról, hogy milyen „rossz társaságban” szerepeltetik Hamvast: „A Hamvast kiemelten tisztelő legközelebbi író- és művészbarátaink között egyaránt akad konzervatív-fideszes, szabadelvű és újbaldali szemléletű. Spiró György pedig épp e lap hasábjain írta le, hogy a Karnevál a legjobb magyar regény. Nyilván a jobbikosok között is szép számmal vannak Hamvas-rajongók – ám már a protojobbikos sajtóban több glossza nehezményez-

te, hogy sajnos »még Hamvas is baloldali volt«. Pedig nem volt az: csupán egy orosz társaságot kerülő szellem és ember.⁶

Hamvas pártpolitikai kilúgozásának egyik legfrissebb példája a szélsőséges nézeteiről ismert, a Jobbik párt alapítványa (Gyapardó Magyarországért Alapítvány) által indított, Hamvas művét torzán idéző, a *Magyar Hüperion* nevű, háromhavonta megjelenő folyóirat. Első száma 2013-ban jelent meg, a főszerkesztő előszava szerint: „Egyrészt publikációs lehetőséget kíván nyújtani a magyar értelmiség mindazon tagjainak, akik a jobboldaliság ideáját és nemzeti elkötelezettségüket nyíltan felvállalják. Összefogni, összefoglalni és bemutatni akarja a jobboldali beállítottságú nemzeti értelmiség alkotásait, kutatási eredményeit, színvonalasan kidolgozott gondolatait. Másrészt lefektetni kívánja egy jellegzetesen magyar szellemi út alapjait. Ezt részben azon elképzelések mentén teszi, amelyekről – némileg homályos és irodalmi módon – Hamvas Béla írt *A magyar Hüperion* című könyvében. Olyan magyar útról van szó, amely figyelembe veszi, tiszteli és képviseli a magyarság keresztény és kereszténység előtti hagyományait, de nem zárja magát azok keretei közé.”⁷ Az index.hu már közölt egy kritikai elemzést a lap megjelenéséről és a benne közölt cikkekről.⁸ Ám az elemzés elmulasztja, hogy Hamvas művének szövegkörnyezetében értelmezze a lap irányultságát, s annak összeegyeztethetlenségét Hamvas szellemi örökségével.

A magyar Hüperion nemzet-karakterológiája szempontjából meglepő, hogy a szélsőséges nemzeti eszmékhez vonzódó politikai párt „elitje” ebben a műben találja meg a maga mintáját. Ugyanis miután Hamvas felszámolja a közösség mindenféle látszatát, odáig jut, hogy bírálja a nemzet és a haza fogalmával való visszaélést: „És e földön az életet az dönti el, hogy ki fedi el a Te hiányából fakadó közönyt, és ki az, aki feltárja. Mert a haza az a nagy és szent hazugság, ami az egészet elfedi. Igen, ők a haza nagy fiai. Haza csak ott fontos, ahol nincsen közösség, a nemzet csak ott lobog, ahol eltakarják, hogy nemzetről szó sem lehet, nincsen sem haza, sem nemzet, sem nép. Ez a nagy áltatás, amiben részt kell venni, különben feleszmélnének egyedüllétükre. És mi lenne akkor? Mi lenne akkor, ha felébrednének arra, hogy hazátlanok és néptelenek és nemzettelenek vagyunk. Ami közösnek látszik, az a közösségtelenség eltagadásából keletkezett nagy szólamok özöne. Így kell magát áthidalnia, hogy ha már nincs, legyen meg annak legalább látszata. Csak közösségben lehet élni, és ha nincs, a közöny fölé nemzetet és népet és hazát kell hazudni. Ez a szellem jelentősége itt; az irodalomé, a művészeté. Ezért van jelentősége csak a hazának, a közös áltatásnak, amiben mindenki megegyezik,

hogy van, mert nincs. Ezért olyan borzasztóan fontos a nemzet becsülete és a hazaszeretet, amivel mindig ki lehetett állni és szavalni, ez az, ami még felejtetni tud.” (*Első rész, Huszonkettedik levél, 70–71.*) Hamvas más írásaiban nem tagadja meg a nemzet fogalmát ilyen radikálisan, ám elsősorban azt a „nemzeti érzést” tartja fontosnak, mely a másik nemzet tiszteletét is magában foglalja (*Politika helyett misztika*), a magyarság-képe ebből a szempontból azonban legtöbbször lesújtó. *A magyar Hüperion* a Horthy-korszak kellős közepén születik, vagyis abban az időszakban, amikor a nemzet és a haza fogalma a másikkal szembeni sovinizmusban teljesedik ki (ennek az agy mosásnak végül a Szálasi-korszak féktelen brutalitása lesz a betetőzése és következménye). Ebben az időszakban vezetik be, pontosabban a '20-as évekhez képest radikalizálják Magyarországon az emberjogi korlátozásokat, a romákkal szembeni üldözéseket (Szálasi hatalomátvételéig kevésbé szervezetteren) és a zsidótörvényeket. A náci német uralommal lelkesen lepaktáló kormányzó bűnössége vitathatatlan az emberi jogokat durván sértő törvények, továbbá a kamenyec-podolszkiji deportálás kérdésében. Később több embert mentett meg azzal, hogy a tengelyhatalmak külső nyomására leállította az emberekkel zsúfolt, halálgyárakba zakatoló marhavagonokat, ez azonban nem teszi viszonylagossá az előző bűncselekményeket.

Térjünk azonban e rövid kitérő után vissza Hamvas gondolataira a nemzetről és a hazáról: minden közösség alapja az én és a Te viszonya, ennek hiánya a közösség látszata. A Horthy-korszak szégyenletes kisebbségpolitikája, a romákkal szembeni és az antiszemita intézkedések éppen a másik, a Te kirekesztésén alapulnak, többek között erre épül a Trianon utáni Magyarország nemzet- és hazakonstrukciója. *A magyar Hüperion* magyarságkritikája sok esetben Ady nemzetbírálatait idézi, valamint a messianizmus szempontjából is párhuzamok vannak. Elég csak Ady *Krónikás ének 1918-ból* című költeményére gondolnunk, illetve *A szétszóródás előtt* bátor, pengeéles soraira az első világháború idején:

Hát népét Hadúr is szétszórja:
Szigoruabb istenek ezt így szokták,
Miként egy régi, bánatos, erdélyi
Prédikátor írásba rötta
Keresvén zsidókkal atyafiságunk.

Jöttünk rossz erkölccsel rossz helyre,
Volt utonállók új utbanállóknak
S míg úrfajtánk egymást s a népet falta,
Tunya álmainkat jég verte
S még a Templomot se építettük föl.

Helyünkön meg nem tudtunk állni
S ide kerültünk, ez kezdeti átkunk.
Ma már nem mienk paráznás vérünk sem,
Jöhet a helyünkre akármi:
Megöltük és kibűnöztük magunkat.

És mi nem leszünk majd szétszórva
Árvult, de mégis győzedelmes fajta:
Minket korszakok tűz-dühe nem edzett
S fölolvastt a világ kohója
S elveszünk, mert elvesztettük magunkat.

1914. január

A magyar Hüperionban hasonló gondolat cseng vissza: „Nem volt pillanat, és a magyarság mindig elveszett. Elveszett minden sors a közösségtelenségben, kialudt és megfulladt.” (*Első rész, Huszonegyedik levél, 68.*) Mégis Hamvas több ponton bírálja Ady munkásságát, személyiségét, elsősorban azért, mert a saját züllöttségét költői erénynek állította be. Adynál a züllött személyiség is egy lesz a néppel, Hamvas esetében viszont a személyiségen túli daimón, illetve az én és a Te nyílt viszonya kell, hogy a nép sorsát meghatározza, nem a partikuláris személyiségé, s ha ez semmilyen szinten nem valósul meg, a nép is elveszett. Ez az Ady-kritika viszont ott túloz, hogy nem veszi figyelembe azokat a műveket, ahol – mint pl. az idézett *A szétszórás előtt*ben – Ady nem a bohém költő pózában, vagyis a romlott személyiség hangján, hanem a próféta szerepében nyilvánul meg (a vers általam nem idézett, bibliai mottója is ezt támasztja alá), s a háborús kakaskodás közepette könyörtelenül ostromozza a saját vesztébe rohanó nemzetet. Ebben a versben a közösségi hang nem kíméli a lírai alany bűneit sem. Egy kérdésben viszont érdemes felfigyelni Hamvas irodalomtörténeti kritikájára: milyen mintákat állít fel az ideológiai manipulációktól nem mentes irodalomtörténet? Olyat, ahol az én és a Te viszonyának minősége nem számít, hanem ezzel szemben a nemzeti vagy más eszme (nép)képviselete lesz fontosabb, s a zseni pózait kritikátlan ováció kíséri. Hamvas egy írásában a Bessenyei utáni irodalmi időszakot már egyöntetűen pártpolitikai jellegűnek tartja: „Az írói személyeket és irodalmi műveket a politikai áramlatok tartották; amíg az áramlat élt, addig a mű is hatott; mihelyt megbukott, a mű is elveszett, és csupán kortörténeti érdekesség lett. Az irodalmi műnek más célja volt, nem az, hogy az igazat megmondja. Szolgált. Irányt, pártot, elvet, politikai személyt.” (*Politika helyett misztika, 246.*) Természetesen egyéni, elszigetelt ellenpéldát mindig lehet találni, Hamvas elsősorban az irodalomtörténet-írás manipulatív konstrukcióira hívja fel a figyelmet. Az irodalomtörténet-kritikájára azonban Hamvas idejében nem le-

hetett nyíltan reagálni. Erre majd csak a rendszerváltás után kerül sor, mindmáig kétséges eredményekkel. Hamvas elgondolásának is vannak korlátai, ami miatt pl. Ady egész életművét elveti, leegyszerűsíti az által elgondolt etika kritériumára. Ám ez abból is fakad, hogy Hamvas nem volt hajlandó engedni az esztétika és a zseni csábításának: hogy azt az egyéniségtől, a közösség viszonyaitól függetlenül értelmezzük. Innen tekintve nem csoda, hogy Hamvas megtette azt, amit saját korában valóban kevesen az értelmiségiek közül. Számára a zseni sem jelentett sokat, ha egy picit is engedett a hatalom obszcenitásának az irodalomtörténeti elismerésért, karrierért cserébe. Ugyanakkor ezzel az a gond, hogy Hamvas nem lát árnyalatokat (pl. az általa bírált Weöres gyáratat dicsőítő gyerekverse s Déry Tibor pártpolitikai függősége között igen nagy a különbség): nála minden vagy fekete, vagy fehér. Vajon az egész életműveket érvénytelennek kell tekintenünk attól, hogy a szerzők koketáltak a hatalommal vagy nem voltak erkölcsi lovagok? Számos olyan szerzőt lehet említeni, akik politikai és magánéleti szempontból igazi szörnyetegek voltak, pl. Céline, Milorad Pavić, Kosztolányi Dezső, Balassi Bálint, továbbá a Hamvas által is nagyra tartott Heidegger, Knut Hamsun, mégis nagy műveket írtak. Attól még valaki lehet jó asztalos, hogy kirekesztő eszmékhez vonzódik vagy szoknyavadász tolvaj. S miután az irodalmi alkotás ugyanúgy mesterség, ott is érvényes ez az elv. Kérdés azonban, hogy a szerzők politikai ideológiája valóban érintetlenül hagyja-e a műveket? A gond ott kezdődik, amikor a művek alapján automatikusan kiépül a szerző kultusza. Így lesz az íróból a pártpolitikai stricik kurvája: ha tejelnek, extrákkal is szolgál. Amikor pedig felelősségre vonják, a félelemtől hűgyszagú esztétikára hivatkozik. Az esztétika nem menti föl a kangörccsöt előidéző orált, a morál pedig nem teheti vonzóvá a silány pártműveket. Árnyalatok és különbségek pedig vannak. Különben is, aligha van visszataszítóbb a hit higiénikus lovagjainál. Kierkegaard sem ette gumikesztyűs kézzel a szalonnát.

Hamvas kijelentéseit nem tekintem mások számára kötelező parancsolatoknak. Nála azonban nem az „ők” és a „mi”, hanem „ők” és az „én” feszül egymással szembe. Közhelyesen fogalmazva: Hamvas kánonja Hamvas önmegvalósításának feltétele, s leginkább Hamvas gondolkodásáról, ízléséről tanúskodik, kevésbé a sokszor túlzóan elmarasztalt szerzőkről, művekről. Ehhez ne lett volna joga? Melyik magyar író, irodalomtörténet működött másként? Melyikük hibátlan? Montaigne egy helyütt azt írja, hogy csak azokat a könyveket olvassa, amelyektől jól érzi magát. Hamvas hasonló gondolkodói autonómiát élvez, ahonnan megfogalmazódott a korban ritka irodalomtörténet ideológia-kritikája is.

Amikor a pártalapon szerveződő *Magyar Hüperion*ban a jobboldaliság skatulyájába tuszkolják Hamvas életművét, akkor felmerül a kérdés, egyáltalán a szerkesztők és a pártvezetők (ami szinte ugyanaz) beleolvastak Hamvas levélregényébe? Vagy pusztán a Hüperion előtti jelző számított, illetve a tény, hogy Hamvas a kommunizmus idején betiltották? Korábban is volt rá példa, hogy politikai kényszerzubbonyban szerették volna látni Hamvas, s mivel ez nem működött, fanyalgás lett a vége: „A *Scientia sacra* legcsodálatosabb könyve »A király és a nép«, főleg a »A kocsihajtó« fejezet. Mondjuk úgy, hogy a jobboldali tradicionalitás szempontjából alig behozhatóan paradigmaticus súlyú és érvényű ez a könyv. A legtisztább tradicionális jobboldaliságot tükrözi. [...] Ugyanakkor ezt hogy egyeztessük össze Hamvas azon kijelentésével, hogy ő tulajdonképpen rokonszenvezett a tanácsköztársasággal. [...] Valaki vagy a »Király és a nép« című részletét írja a *Scientia sacra*nak, vagy a kommunizmus híve, de a kettő együtt elfogadhatatlan. Hamvas írásainak különben is egy nagy baja, hogy mérhetetlen szuggesztivitással és rendíthetetlen szigorral kimond valamit. A következő könyvében egy ezzel kibékíthetetlen dolgot ugyanolyan rendíthetetlenül és szuggesztíven mond ki. Utána kimond valamit ugyanígy, ami ellentmond a kettőnek. Ezért követhetetlen.”⁹ A hitleri nemzetiszocializmus eszmerendszerével kokettáló szerző¹⁰ itt abba a hibába esik, mint a legtöbb Hamvas elutasító olvasó: kifogásolják a szerző rendíthetetlen szigorát, majd ugyanolyan rendíthetetlen szigorral bánnak az életművel. Ebből is kitűnik, hogy a tradicionalizmus szellemi irányzatának alapvetően két ágazata bontakozott ki Magyarországon: az egyik a politikai demagógián alapuló, ultrajobbos László Andrásé, a másik pedig a tradicionalizmust is kritikusan fogadó Hamvasé. Ez a kritika eredményezi azt, hogy Hamvas sokszor reflektáltan ellentmondásos, nem lehet rá sem politi-

kai, sem életvezetési tanácsadást alapozni, emiatt ennek követelése szűklátókörűségre vall. Hamvas életműve saját korszakának magányos állócsillaga. Követője nincs, mert nem is lehet. *A magyar Hüperion* világosan megfogalmazza ezt az alapállást: „Teljesen kívül állok. Nem fog elérni soha senki. Ezért ha lesz bármi, háború, forradalom, úgynevezett megújulás, reám nem hivatkozhat majd. Nem vagyok semmiféle irány senkinek, nincs bennem jelszó, mert nincsen csalás.” (*Második rész, Huszonkettedik levél, 152.*)

Hiába részegülnek meg egyesek az ellentmondást nem tűrő, kinyilatkoztató hangnemtől, nem lehet azt egyértelműen állítani, hogy Hamvas ilyen vagy olyan ideológia híve és gyártója lett volna. A szerző mindenféle rendszert provokáló attitűdjé pedig zavarba ejtően hat. Az akut pártfüggőségben szenvedők épp ezért sohasem tudnának megfogalmazni egy ilyen atmoszférájú Hamvas-mondatot: „Olyan előkelő voltam, mint egy mosoly.” (*Második rész, Harmadik levél, 95.*)

Hamvas *A magyar Hüperion*ban több ízben is szatirikusan gúnyolja a csűrhehizlaló népevezéretet. Ha nem tesszük szóvá, hogy bizonyos politikai kuruzslók a szerző szellemi örökségét azzal ellentétes célokra kívánják felhasználni, akkor a passzív kívülállásunkkal a megszólalástól való félelmet gerjesztjük, s a szélsőséges megnyilvánulások cinkosai leszünk. Nem engedhetjük meg, hogy az aktuális Hamvas-diskurzus egy politikai párt zsákmánya legyen. Jelenleg azonban ezt a torzító olvasási módszert kapja örökül a fiatal generáció. Hallgatni? Csak nehogy késő legyen, amikor már szólni valóban kockázatos, s legfeljebb a népirtások kukkolói lehetünk a technikailag bravúrosan működő képernyők előtt. ■ ■ ■

Orcsik Roland: költő, kritikus, szerkesztő. Legutóbbi kötete: *Mahler letöltve* (Kalligram, 2010). Szegeden él.

JEGYZETEK

- 1 Hamvas Béla művei 15. Medio Kiadó, Szentendre, é. n.
- 2 Darabos Pál: *Hamvas Béla. Egy életmű fiziognómiája*. Farkas Lőrinc Imre Könyvkiadó, Bp., 1997, 330.
- 3 Erről bővebben: „*Lehet koncentráltan élni?*”, Weiner Sennyei Tibor beszélgetése Dül Antallal. <http://www.irodalmijelen.hu/05242013-1041/lehet-koncentraltan-elni-beszeltetes-dul-antallal-hamvas-naplok-megjelenese-alkalmab-0>.
- 4 Szántó F. István: *A hüperioni hang*. Kortárs, Bp., 2007, 182.

- 5 Kértész Imre: *Gályanapló*. Magvető, Bp., 1992, 26.
- 6 Tábor Ádám: *Hamvas – orosz társaságban*. Népszabadság 2010. március 6.
- 7 <http://www.tradicio.org/kvintesszencia/magyarhyperion1.html>.
- 8 Tóth Gergely: *Ontológiai hackerek a Jobbik uszályából*. http://index.hu/belfold/2013/07/13/ontologiai_ertelemben_vett_hackerek_a_jobbik_uszalyabol/.
- 9 László András: *Hamvas Béla és a tradicionalitás*. In: Ambrus Lajos (szerk.): *Krisis és karnevál*.

Hamvas Béla emlékezete. Nap Kiadó, Bp., 2009, 203.

- 10 „Ezek szintén nagyon veszélyesek, ugyanis míg általában a nemzetiszocializmussal – amely mindig jobb, mint az elnevezése – együtt tudunk működni, a rot-braun irányzatokkal nem tudunk együttműködni, és azt nem is vagyunk hajlandók megkísérelni.” *Néhány szó az ultrajobboldaliságról*. <http://www.pannonfront.hu/29/laszlointerju.htm>. A szerző emitt pedig mártírként említi Szálasi Ferencet: <http://www.pannonfront.hu/34/07laszlo2.htm>.

„A VÁRAKOZÁS AZ ANYAG TENGELYE”

*A test elérhetetlensége
Borbély Szilárd A Testhez című kötetében*

Dolgozatom Borbély Szilárd *A Testhez*¹ című verseskötetének elemzését tűzte ki célul. Igyekszem rámutatni a kötetben megjelenő testfelfogás momentumaira, az ezt kifejező narratívára, továbbá feltárni azokat a kohéziós erőket, amelyek a versciklus egyes költeményeit összefogják, egészként működtetik.

Borbély Szilárd költészetében a téma nem új keletű: a 2004-ben megjelent, *Szekvenciák* alcímmel jelölt *Halotti Pompa*² verseiben szintén a test, a lélek, az (erőszakos) halál és a szenvedés problematikáját járta körül. A két kötet közti kapcsolat tagadhatatlan, viszont a vélemények megoszlanak azt illetően, milyen mértékben tekinthető *A Testhez* a *Halotti pompa* folytatásaként.

Bár a dolgozatnak nem célja a költő egész életművében felbukkanó testfelfogás feltárása, hiszen a vizsgálódás *A Testhez* című kötetre korlátozódik, viszont érdekesnek és hasznosnak bizonyulhat a kötetek fontosabb érintkezési pontjainak megemlítése.

A két kötet testfelfogása nem tér el radikálisan egymástól, mindkettő az emberi lét talán legsúlyosabb kérdéseivel foglalkozik. Az alcímek is egybehangzóak, középkori vallásos-irodalmi műfajokra utalnak: *Szekvenciák* és *Ódák & Legendák*³. Viszont Borbély versnyelve mégis vitathatatlanul kortárs, a két különböző minőség, a premodern és a későmodern/posztmodern összehangolására törekszik mindkét említett

mű esetében. Krupp József szavaival, a költő megkísérelti „...megteremteni azt a személytelen lírai beszédmódot, mely a verseket valódi gondolati események terévé teszi”.⁴

A lírai beszédmód és a poszthumán

Ami miatt *A Testhez* mégsem tekinthető egyszerűen a 2004-es kötet megismétlésének Krupp szerint, az egyrészt a legendák női elbeszélőinek látásmódja és történetei, amelyek által a születés és a halál egyidejűsége, érintkezése, egymásra rétegzettségé autentikussá válik, másrészt a költészetében megjelenő „poszthumán” gondolatának fókuszba kerülése, amely a csupán sérülékeny és ingerelhető testtel azonosított, megalázott, bántalmazott, megcsönkített emberi lényt jelenti.

A poszthumán fogalma szerves része a szövegek „mélyének”, de expliciten két helyen jelenik meg: a 34. *A poszthumánhoz* (107) című ódában és a kötet záró 59. *A Testhez. 59. 1. Woman once a bird* (168–169) versben, amely a kötet elején látható Joe-Peter Witkin-fénykép címét viseli: „A szélvészben még / megkapaszkodik, előredől / egy angyal. A történelem határán / nem léphet át, mert poszthumán.”⁵

„...a megalázott test marad / a fotókódba zárva / a női test halott Anya: / az angyal poszthumánja.”⁶

Krusovszky Dénes Andrei Pleșu munkáját idézi tanulmányában, amelyben kiemelt helyen tárgyalja a poszthumán fogalmát. A versből idézett sorokban feltűnik az angyal szó – Pleșu értelmezésében az angyalok játsszák az összekötő szerepet „...itt és a távol vagy az én és a másik...”⁷, Isten és ember közt. Sőt, egyedül ők képesek arra, hogy a modernitásban hidat képezzenek az objektum és az őt vizsgáló szubjektum között.⁸ Borbély Szilárd lírájának angyala azonban erre nem képes. A test áthatolhatatlan, az isteni ige és a történelem nem juthat el hozzá, ugyanakkor a korporális tapasztalat is elbeszélhetetlen, a poszthumán nem alkalmas ennek közvetítésére.

A legendák

A legendáknak nevezett prózaversek narratív szövegek, amelyek retrospektív nézőpontból kísérik meg átadni a női beszélők történeteit. A női sorsokat végigkísérte a halál, a szenvedés, a magány, a megalázottság és az elhagyottság. Tematikailag három csoportba oszthatóak (nem maradéktalanul), háromféle különböző léthelyzet „igazságát” próbálják megosztani velünk – sikertelenül.

Az egyik fogalom, amely köré bizonyos szövegek szerveződnek, az abortusz, vetélés, illetve csecsemőhalál. A másik kulcsfogalom a holokauszt. Ebben a két esetben a nők egyes szám első személyű narratívát működtetnek, ők az elbeszélés szubjektumai.

A szentek életével foglalkozó versek tényleges legendák parafrázisai. Olyan történetekről van szó, amelyekben ráismerhetünk Szent Margit, Szent Ferenc, Szent Borbála, Teréz anya életére. Jakab Villő-Hanga szerint a test fizikai fájdalomtól való félelem megszűnése teszi lehetővé hitük megőrzését.⁹ A hiány, az üresség pozitív attribútumként jelenik meg, ahová Isten, a Lélek beköltözhet (27. *A Vonaton*. 27.8. [Az Üresség], 93): „Amikor lelki szárazságáról volt szó, többször / elismételte: *Milyen csodálatos ajándék Istentől, / hogy felajánlhatom Neki ürességemet, amit / érzek. Anyyira örülök, hogy Neki adhattam / ezt a belső és rejtett ajándékot...*”¹⁰

Néhány prózavers azonban így is „kibújik” az ilyen irányú kategorizáció alól. Jó példa erre a Zsanett-ügyet feldolgozó 36. *A tízezer* (110–111), amely a nő „vallomása” arról, hogyan erőszakolták meg az őt igazoltató rendőrök: „...kitalálta a hogy természetben is lehet tudni a / dolgokat ezt követően történt a erőszak része ... a Péter beült mellém a akkor közölte velem hogy a / hazakísérnek és hogy a tízezer amit felaján-

lottam a nem / elegendő még egy tízessel meg kelle- ne toldani a és hogy / a mennyiben a ezt nem teszem akkor a életem a legrosszabb / dolga fog velem történni a és akkor is hogyha a eljár a szám.”¹¹

A prózaversek, amelyek a holokausztról és a saját test feletti uralom elvesztéséről szólnak – hiszen lényegében a nem kívánt terhesség, a spontán vetélés és az élehetetlen körülmények is a fogalom alá tartoznak –, két értelemben is „vallomások”. Egyrészt a nők szenvedésüket, önmaguk és a társadalom előtt egyaránt szégyellt tetteiket mesélik el. Másrészt pedig ez a retrospektív narratíva a bírósági tárgyalásokon elhangzó tanúvallomások nyelvezetére emlékeztet. A női sorsok „énjei” tárgyilagosan fogalmaznak, adatok halmazává és tényekké fokozzák le az eseményeket, azok kronologikus rendjében beszélik el az esetet, mint ahogy a feljebb idézett szövegből is kitűnik.¹²

A 36. *A tízezer*-ből idézett sorok a kötet versnyelvének egy másik fontos aspektusát is megvilágítják: a nyelvrontást. A prózaversekben előforduló rontások mértéke és mibenléte változó, az idézett szövegben a névelők gyakori diszfunkcionális beékelődése miatt a közlés szakadozottá, széttördeltté válik. Ezt a legendát mintegy előrevetíti a 9. *A Névelőhöz* (34–35) címet viselő óda, jelezve az összeolvashatóság lehetőségét: „Te semmiség, te pár betű, / a név előtti lét vagy. / A gondolat előtt vagy az / a nem tudom, csak sejtem. / A tér előtt alakja / vagy, a mindig elfelejtem.”¹³

A prózaversek narrációjával Barna Péter *Nőnarráció, szolecizmus, prózaversnyelv, transzshumán* című tanulmánya foglalkozik, amelyben a szerző felhívja a figyelmet az irányított narrációra, a dialógus jól felismerhető jegyeire a versekben, a befogadó viszont, akihez beszél az éppen aktuális történet alanya, rejtve marad: „Ekkor került / az injekció a matyóhímezés asztra, amiről már / beszéltem.”¹⁴ (4. *A matyóhímezés*, 19–21) „Nemrég levelet írtam magam összeszedve / a meg nem születetthez. Itt van, nézd. Ide készítettem.”¹⁵ (6. *A szüzesség*, 24–26) „Leroskadtam egy székre. Zokogtam. / Segíthetek? – Te jöttél oda. És akkor elmondtam, / hogy volt egy kisfiam, akit megöltem.”¹⁶ (30. *A probléma*, 96–99).

Ezzel szemben Serestély Zalán, aki tanulmányában *A Testhez* című kötet alcímében megjelenő műfaji megjelöléseket tüzetesebben is vizsgálja, meghatározza a legenda és az óda megkötéseit, mindemellett kitér arra is, hogy a nők, akikről szólnak a történetek, s akik egyben az elbeszélések szubjektumai, kihez szólnak, kinek címezik vallomásuk.¹⁷ „A legendaműfaj meghatározó egysége a sír felett történő csodák lajstroma (miracula). Ez Borbély legendáiban a halott csecsemők fizikai- vagy emlékteste felett történő anyai reveláció.”¹⁸ Véleményem szerint az ódai és legendai kritérium részbeni feloldásával és egymásra rétegzésével a költő lehetővé teszi a két műfaj bizonyos felülete-

ken való érintkezését, a forma és tartalom egymásra íródását. Viszont az ok, ami miatt csupán egymásra íródásról beszélhetünk, tökéletes egybeolvadásról nem, a testi lét sérülékenységében, ingerlékenységében, társadalmi normák általi megzabolázhatatlan mivoltában keresendő, valamint abban, hogy a legendákban szereplő nők egyszerre saját testük által és a (patriarchális) társadalom által megalázott, magukra hagyott teremtmények. Ezt mondja el a 6. *A szüzesség* (24–26) című prózavers női narrátora is: „Hosszú hajam volt és hosszú / combom. Feküdtem a műtőasztalon, a szégyentől lobogott / az arcom. Huszonegy éves voltam. És elveszettnek / éreztem magam. Jöttek-mentek köröttem fehérköpenyes / férfiak. »Egész szép a combja.« Egy másik: »És a haja.« / Meg hogy: »Egész jó nő úgy egybe.« A megaláztatás része / volt ez. »Lazítson, mert sose lesz gyereke« – mondta / a műtőorvos. Ez a mondat soká visszhangzott bennem.”¹⁹

A nők sorstragédiáit, az elszenvedett megaláztatást, kiszolgáltatottságot és gyászt nemzedékeken átívelő, determinált léthelyzetnek tünteti fel néhány vers szubjektuma. Reprezentatív példaként tekinthetjük a 47. *A lavór* (135–137) című legenda kezdősorait: „Az én történetembe benne van az összes / anyáim szenvedése. Az asszonysors mindig / ugyanaz – anyám azt mondta. A megölt / gyerekek ott sírnak az álmainkban, mert / nem tudjuk megszoptatni őket.”²⁰ A vetélés, az abortusz és az elhagyottság szörnyűségét elensúlyozza a szubjektum rezignált elfogadása: sorsának érzi a nőikkel kapcsolatos kegyetlenséget. Vád nélküli hang szólal meg.

Barna Péter a kötet nyelvének erősségét abban látja, hogy a gondolati mondanivaló nemcsak a jelentés, a szemantika síkján jelenik meg, hanem a szövegek retorikai-grammatikai szerkesztettségének szintjén is kifejezésre jut. „A sorok ritmusának és a gondolatmenet folyamatos megtörésének, a vontatott beszédmód érzékeltetésének célja, hogy szimbolizálja és imitálja a meggyalázott, erőszakot elszenvedő narrátor szenvedéseit, a vallomás során fel-feltörő sírás, zokogás, elfojtás, elhallgatás, a szakadozott beszéd szívszorító, keserű hanghatásait.”²¹

Széplaky Gerda azonban egy elvontabb nézőpontból közelíti meg a nyelvrontás mibenlétét és funkcióját. Testük áldozataként tekint a nőkre, akik mintegy fölé próbálnak helyezkedni saját élettörténetüknek, eltávolítani a szenvedést a nyelv, a logosz rendjének segítségével. Így válnak a versek inkább prózává. Viszont a test uralhatatlan, megfoghatatlan és kiismerhetetlen a nyelv által, nem lehet megfogalmazni, így ahol a testre való emlékezés, a szenvedés visszaidézése, újramondása bekövetkezik, a nyelv formái, a sorok és a szöveg szintaxisa felbomlik, rések és szakadások keletkeznek a struktúrákban.²² Ennek megvalósulását láttuk a 36. *A tízezerben*. A személyragok és a határo-

zott névelők hiánya a 23. *A szemetekosár* (77–81) című prózaversben a beszéd állandó megakadását, befejezetlenségét és a személyre vonatkozathatóság akadályozott mivoltát tárja elénk: „Huszönöt éves volta, épp feleannyi, mint most. Csak / úgy történtek velem dolgok. Nem én irányította / életem, és azt hitte, ez így normális. Férjhez mente. / Dolgozta. Mellette Közgázt végezte.”²³

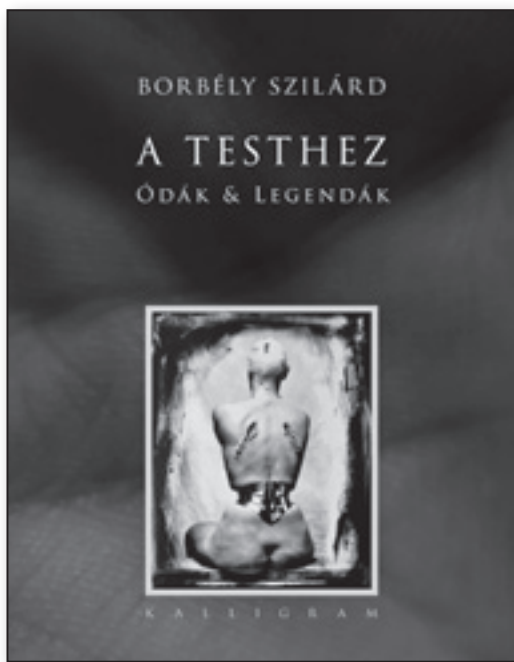
Széplaky Gerda szerint Borbély célja nem a nyelv háttérben gépiesen működő logikai és szimbolikus folyamatok megcáfolása, hanem az azokra való reflektálás a nyelvi rontás segítségével: úgy tűnik, hogy a nyelv mechanikus működése az egyetlen olyan eszköz, amely képes lehet az identitás szétesését megakadályozni.²⁴

Az ódák

A kötetegészen belül a lét- és testfilozófiai kérdéseket boncolgató ódák váltják a prózaverseket, s ez a változás, a két műfaj egymásmellettsége által kiváltott feszültség biztosítja a ciklus pulzálását.

Széplaky Gerda hangsúlyozza a test elemi jelentőségét – a test minden emberi tevékenység alapja, elsődleges és legfőbb feltétele többek közt magának a nyelvnek is. Ennek ellenére a test sosem ragadható meg, nem elérhető a nyelv számára. Az eleven, lélegző emberi test rögzíthetetlen: minden tárgyiasítására tett kísérlet mozdulatlaná, merevvé, halottá dermeszti. Borbély Szilárd ódái azonban nem az embert mint egészt, nem az egész testet akarják megfogalmazni, hiszen mintha a költő tisztában lenne ennek lehetetlenségével: a testről szóló versek széttörözött testet mutatnak, pixelszerűen felnagyított pillanatokat és testrészeket, sokszor ellentmondásos, érthetetlen, kusza kapcsolatokat.²⁵ Széplaky a kötet első, a 1. *A kesztyűbábhöz* (9–12) című költeményét említi példaként: „Lásd, ilyen a Rész: / a mozdulat között / az ujjak, akár az itt, / a most szétválóak, // amelyek újra össze- / futnak.”²⁶ Ebben a versben megfogalmazottak szerint az egészsleges tapasztalat illúzió, az ember lét testi jellege mint funkcionális, mechanikus „gépezet” fogalmazódik meg – széthulló jelek halmaza –, csupán csak egy ellentétes kötőszóval kezdődő félmondat utal különbözőségére: „De élet / járja át.”²⁷

Az ódákban megszólaló hang képviseli az identitását nem találó, a testtel nem azonosuló én elveszettségét, sőt a testbe való „belevezettségét”. Nem tehet szert önazonosságra, a testet pedig – a test természetéből adódóan – nem beszélheti el. „Ennek a hangnak tulajdonképpen nincs is más »funkciója«, mint a diszkurzivitás ellenében felmutatni a *nyelv test álta-*

li jelölődését, illetve a test nyelv általi jelölődését – magát a jelölődés gyakorlatát.”²⁸ Ha összevetjük az 1.1. *A Simulás* (9–10), 3. *A Burkolathoz* (15–18) és az 5. *Az Alakhoz* (22–23) című költemények sorait, elének tárul a felszín és a mélység különböző tartalma, amelyeket a „Burkolat” választ el egymástól: „Ó Burkolat, te látható / kötése vagy magadnak, / a Tér, amely magába zár, / a tojáshej-anyagnak // a Teste vagy, a Görbület, / amely feltörhetetlen, / a habszivacs közé rakott / elrejtett ismeretlen // beltartalom...”²⁹ Ez a kiragadott rész jelzi a test megismerhetetlenségét, megfajthetlenségét, megfogalmazhatatlanságát.

A mélység és felszín analógiájára, állítja Széplaky, határozódik meg a kötetben a nyelv általi kifejeződés és a test jelölődése is. A testmely nyelvbe foglalásának lehetetlensége, a „Burkolat” áthatolhatatlansága magával vonja a hús-vér, élő test akadályként való funkcionálását, amely meggátolja a jelek felszínre jutását. A jelek ezáltal elbeszélhetetlenné, artikulálhatatlanná válnak. Önmaga vésődik a testbe, a test írja magát, a test önmaga anyagán valósítja meg a jelölődést. A lírai én hangja tehát csupán a burkolatot, az alak felszínét érintheti, az erről leváló jelek bírnak olyan jelentéssel, amely nyelvbe foglalható.³⁰ Itt megjegyezném, hogy a 3. *A Burkolathoz* értelmezhető úgy is, mint az anyai test képe. A „Görbület”, a has alakjának „elváltozása” a legfőbb – kívülről látható – jele az állapotosságnak. A „Burkolat” fogalma ez esetben az anyát, az anya testét jelölné: „...de benned mégis ott lapul / az ígérete annak, // hogy több vagy Te, mint hordozó, / amelyet majd ledobnak, / mondván, hogy semmi vagy, burok, / midőn kicsomagolnak, // s az újra feldolgozandó / papírgyűjtőbe tesznek, / hol összehajtvá fekszel míg / majd újra megszeretnek.”³¹

Ez a részlet jelentheti a nők magárahagyottságát és elszigeteltségét, szenvedésük előrevetítését, amely majd a legendákban fogalmazódik meg. Mintha vigasztalni próbálná a női szubjektumokat, lényegüket hangsúlyozni a gyermektelenségük, tragédiájuk ellenére is, ugyanakkor utal a sors, a determináltság szerepére, valamint a magzat által hordozott megváltás ígéreterére is.

A női test kiszolgáltatottsága a kötet több ódájában jelenik meg. A leghangsúlyosabban talán ebben a részletben: „...a bűnös vágyak teste: nő / a férfiagyak tárgya / a csonkolás, a kínztatás / és a kitépelt szárnya // hogy ne repülhessen tova / a torzó csak a vágya / a test, amelyre hús tapad / a hideg, fémcs vázra // a megalázott test marad / a fotókódba zárva / a női test halott Anya: / az angyal posztumánja.”³² (59. *A Testhez* 59.1. *Woman once a bird*, 168–169)

A kötet utolsó versét felfoghatjuk úgy is, mint a patriarchális társadalom nézőpontját³³. Úgy tekint a nőre, mint olyan tárgyra, melyre a (sokszor brutális) szexuális vágy irányul, és melynek egyedül a reprodukcióban ellátott funkciója bír értékkel. Ugyanerre a minőségre utalt a 3. *A Burkolathoz* (15–18) idézett részében említett „újrafeldolgozás” és „újramegszeretés”, a reprodukciós kudarc utáni „újrafelhasználás”, a női test újbóli megtermékenyítése.

Ez az értelmezés véleményem szerint nem zárja ki az előbb elmondottakat, ellenkezőleg, tovább tágítja a vers felfejthetőségének határait. A lírai én pedig, mint feljebb említettük, csupán a test burkolatára „tapadt” jelek érzékelését tudja nyelvbe foglalni. Ilyen jel lehet a mellbimbó és a bőrkeményedés, amelyek a léleknek felszínre került jelei: „A hámszövet, a bőrlemez / érzékeit elveszti / És elhalt részeket keres / és szentelen kimetszi // És bőrkeményedéseket / növeszt a lélek orvul / Szemölcsöket és tyúkszemet / ahol a bőrbe fordul.”³⁴ (42. *A bőrkeményedéshez*, 124–125) A fenti idézet elárul még valamit a jelek természetéről: halott szövetről van szó, amely egyszerre része és nem része az élő szervezetnek, a test még magában hordja, viszont funkcióját veszti, lassan lehámlik, idegen objektummá, elbeszélhetővé válik. Széplaky Gerda szerint ezeken a kis „réseken” kíván bejutni a lírai én a testmelybe, a testmely eseményei pedig kijutni a felszínre. Természetesen mindkét esetben sikertelenül.³⁵

A halott test és az élő test teljesen más minőségeket jelenítenek meg. A halott test mozdulatlansága, dermedtsége az élet hiánya miatt alakul ki, a test csak így, életteleniségében jeleníthető meg. A halál brutalitása, az a radikális történés, amely által a test élettelenből élettelené lesz, fogalmazódik meg a legendákban, azonban az ódák reflektálnak erre, meglepő párhuzamot vonnak az élet vége és kezdete közt: „Részvételen brutalitás, valami / lelketlen állatias a születésben a test. / A vérben, a szövetekben, a mindig // nedvedző, bűzlő, áradó testben. / A nyálkában, a veríték-

ben, az ordítás embertelen / hentesmunka rituáléjában van // az élet és halál közvetíthetetlen / pillanata, az Isten borzalmas jelenléttelen / születése és rettene a halál // pillanatában.”³⁶ (8.2. *A Megfosztás*, 30–31) A terhesség következtében a test „feléled”, megtapasztalja önnön határait, az életteliség és a megmerevedettség kettősségét, amelyet a férfi számára kizárólag a halál tapasztalata adhat meg.³⁷ A terhes nő testében összeér a folytonosság és a végesség.

A legendákban szereplő anyák nem „érintkeznek” gyermekükkel, hanem magukban hordják, egy még nem látható, de *valós* élő test hordozói, s ez pedig merőben eltér minden más tapasztalattól: egyedi, *testi* kötődés van anya és magzat közt. „Ebben a borbélyi elgondolásban a világnak nem a Logosz a legfőbb jelölője (a végső instanciája), de nem is a Fallosz ... A legfőbb jelölő *az anya teste*, amely olyan befogadó térként (*khóra*) értelmeződik, melyet valóságosan tölt ki (avagy be) *a Magzat teste*.”³⁸

A keresztény hitvilág egy új, merőben eltérő megfogalmazása valósul meg a kötet lapjain. A 3. *A Burkolathoz* (15–18) című költemény harmadik részében fogalmazódik meg a magzati lét és Jézus Krisztus első párhuzama: „A csomagolástechnika / az újkor tudománya, / hol annyiféle kis doboz, / s mindegyikben egy nyelv mozog, / vár útra bocsátásra / és mindegyikben van pecsét, / és mindnek is van ára, / és olvasod a cég nevét, / hogy *Herceg & Társa*.”³⁹ Jézus, aki a megváltás ígértét hozta el, ezzel együtt az isteni Ige valóságosságát is megjelentette – a tényleges hús, amelyre hat a gravitáció, étellel itatódott át: „S mint Isten fiát, / jelzi a hús Nehézkes.”⁴⁰ (17.2. *A tisztázás*, 63–64) A 48. *A Gondolathoz* (138–139) című versben a magzat azonosítódik a Messiással, s mindez a *várakozással* kerül összefüggésbe. Tehát, ahogy Széplaky is megjegyzi, a gyermekvárás misztérium-má alakul, a testetlenségtől és mozdulatlanságtól való megváltás ígértetének misztériumává.⁴¹ Ennek a fajta megtestesülésnek, testként való létezésnek azonban legfőbb attribútuma a beteljesületlenség. A születés már „istentelen”, a gyermek belép abba a világba, amelyben „[a]z apajogú nyelv fogalmai logoszról, // fényről, áhítatról, szűzről, a zavaró / világot elkenődő szavakról szólnak.”⁴² (8.2. *A Megfosztás*, 30–31)

A csecsemő hangszalagjának első rezdülése vezeti át ide, ahol „[a] testek csak grammatikák / a tér leképezése, / s a nyelv a látható világ...”⁴³ (37.1 *De Sade li-lioma*, 112–114), ahol a valós dolgok megfogalmazhatatlanok, a testi működést (a vért, nyálát, gennyet, születést) emelkedett szavak mögé rejtik. A szentség, a megváltás ebben a világban már nem valósulhat meg, az átlelkesült anyai test pedig a születés pillanatában megsemmisül: „...a női test halott Anya: / az angyal poszthumánja.”⁴⁴ (59.1 *Woman once a bird*, 168–169)

Összefoglalva az eddig elmondottakat, az ódákban és legendákban álló versciklus az étellel teli, valódi test, a korpusz apai nyelv általi értelmezhetetlenségére, a testi szenvedések és a magány identitásra való kihatására és szavakba önthetlenségére mutat rá. A női narrátoroknak a nyelv és test különbözősége következtében töredezett beszéde nem tudja a jeleket a testen kívülre vetíteni. Az ódák lírai hangja pedig hiába próbál behatolni a testbe, kísérlete minduntalan kudarcba fullad. A test elbeszélhetősége csak akkor valósulhat meg, ha tárgyá merevedik, elvesztve legfőbb attribútumát, a mozgás képességét.

Véleményem szerint a különböző áthallások az ódák és legendák között a két műfaj *érintkezéséből* adódnak – hasonló „körvonal” választja el őket egymástól, mint a testfelszín és a testmélyt. A burkolatról a jelentések leválnak, az apai nyelvben értelmezhetővé, kifejezhetővé alakulnak. Amit azonban a burkolat fed, elérhetetlen, nyelvbe foglalhatatlan – a kesztyűbábnál a vér serkenése, a felszínre jutott testváladék, a bőrkeményedés, a mellbimbó, ahol a test, a hús megnyilvánul: ezek az áthallások és ismétlődések a két műfajba tartozó versek között. Az elbeszélhető és elbeszélhetetlen közti felület itt vékony, a test határa mégis áthatolhatatlan marad.

A megváltást ígérő magzat, a *valós* élet legfőbb hordozója, a test határtapasztalatának kifejeződése az abortusz, a vetelés vagy éppen a születés által semmisül meg, s ez magával vonja az anyai test elpusztulását is. Széplaky Gerdát idézve: „Nincs beteljesülés.”⁴⁵ Egyik értelmezési síkon sem. ■ ■ ■

FELHASZNÁLT IRODALOM

- Barna Péter: Női narráció, szolecizmus, prózaversnyelv, transzhumán. In: *Zempléni Múza* [online]. Sárospatak: Zempléni Múza Társadalomtudományi és Kulturális Alapítvány, 2012, 12(1) [cit. 2014-03-27]. Elérhető: http://www.zemplenimuzsa.hu/12_1/barna.htm
- Borbély Szilárd: *A Testhez*. Kalligram, Pozsony, 2010.
- Borbély Szilárd: *Halotti Pampa*. Kalligram, Pozsony, 2004.
- Borgos Anna: Naiv testelméletek. A testtel kapcsolatos népszerű diskurzusok alakulása és jellemzői. In: Csabai Márta – Erős Ferenc (szerk.): *Test-beszédek: köznapi és tudományos diskurzusok a testről*. Új Mandátum Könyvkiadó, Budapest, 2002, 21–45.

- Borgos Anna: „Testkép-képek.” Áttekintés a fogalom filozófiai és pszichológiai értelmezéseiről. In: Csabai Márta – Erős Ferenc (szerk.): *Test-beszédek: köznapi és tudományos diskurzusok a testről*. 46–60.
- Földes Györgyi: Szövegek, testek, szövegtestek. A testírás-elmélet irányjai. In: *Helikon: Irodalomtudományi Szemle*. 2011, 57(1–2), 3–49.
- Jablonecz Tímea: A test narratológiája. In: *Helikon: Irodalomtudományi Szemle*. 2011, 57(1–2), 97–116.
- Jakab Villő-Hanga: „A Test a testnek otthona”. In: *Korunk* [online]. Kolozsvár: Korunk Baráti Társaság, 2011, 22(7.), 89–97 [cit. 2014-03-27]. Elérhető: http://korunk.org/letoltlapok/Z_ZLkorunk2011julius.pdf
- Joó Mária: A feminista elmélet és a (női) test. In: *Magyar filozófiai szemle* [online]. Budapest: Gondolat Kiadó, 2010, 54(2), 64–80 [cit. 2014-02-28]. Elérhető: http://filozofiaiszemle.net/wp-content/uploads/2012/03/64_pdfsam_szemle-2010.2.pdf
- Kende Anna: Testazonosság és identitás. A különböző testfelfogások szerepe az önfogadásban. In: Csabai Márta – Erős Ferenc (szerk.): *Test-beszédek: köznapi és tudományos diskurzusok a testről*. 61–83.
- Kende Anna: „Sikertelen testek”, testükkel megjelölt csoportok. In: Csabai Márta – Erős Ferenc (szerk.): *Test-beszédek: köznapi és tudományos diskurzusok a testről*. 150–186.
- Kérchy Anna: Tapogatózások. A test elméletének alakzatai. In: *Apertúra* [online]. Szeged: Pompeji Alapítvány, 2009, 4(2) [cit. 2014-02-26]. Elérhető: <http://apertura.hu/2009/tel/kerchy>
- Kristeva Julia: Az anyaságról. In: *Magyar Lettre Internationale* [online]. Pécs: Jelenkor Kiadó; [Budapest]: Magyar Lettre Internationale Alapítvány, 1997, (25) [cit. 2014-02-28]. Elérhető: <http://www.c3.hu/scripta/lettre/lettre25/24kris.htm>
- Krupp József: Testben élni. In: *Jelenkor* [online]. Pécs: Jelenkor Alapítvány, 2011, 54(3), 334–340 [cit. 2014-03-27]. Elérhető: <http://www.jelenkor.net/archivum/cikk/2212/testben-elni>
- Krusovszky Dénes: Hangot ad a húsnak (Borbély Szilárd: A Testhez. Ódák & Legendák). In: *Műút* [online]. Miskolc: Szépmesterek Alapítvány, 2010, (22), 84–87 [cit. 2014-03-27]. Elérhető: <http://issuu.com/muut/docs/022#download>
- Serestély Zalán: „... áldott a te méhednek gyümölcse...”. In: *Helikon* [online]. Kolozsvár: Romániai Írók Szövetsége, 2010, 21(20) [cit. 2014-03-27]. Elérhető: http://www.helikon.ro/nyomtat.php?m_r=2333
- Széplaky Gerda: A halott test grammatikája. In: *Helikon: Irodalomtudományi Szemle*. 2011, 57(1–2), 141–156.
- Vári György: „Idő kerül a szóba”. In: *Magyar Narancs* [online]. Budapest: Magyararancs.hu Lapkiadó Kft., 2010, (30) [cit. 2014-02-28]. Elérhető: http://magyararancs.hu/zene2/konyv_-_ido_kerul_a_szoba_-_borbely_szilard_a_testhez-74259

JEGYZETEK

1	Borbély Szilárd: <i>A Testhez</i> . Kalligram, Pozsony, 2010. A verseket dolgozatomban mindvégig e kiadás alapján idézem. A versek lelőhelyét (oldalszám) a továbbiakban a cím utáni zárójelben adom meg.	13	<i>A Testhez</i> . 34.	30	Vö. Széplaky Gerda: A halott test grammatikája. 148–149.
2	Borbély Szilárd: <i>Halotti Pompa</i> . Kalligram, Pozsony, 2004.	14	<i>A Testhez</i> . 20.	31	<i>A Testhez</i> . 15–16.
3	Az alcímbe megjelenő, &”karakter (lehetséges) szerepének magyarázatáról a későbbiekben esik szó.	15	<i>A Testhez</i> . 25.	32	<i>A Testhez</i> . 168–169.
4	Krupp József. Testben élni. In: <i>Jelenkor</i> [online]. 2011, 54(3).	16	<i>A Testhez</i> . 99.	33	Hasonló nézőpont érvényesül a kötet más verseiben is, például a 37. 1. <i>De Sade lilioma</i> és az 53. 1. <i>De Sade rózsája</i> esetében.
5	<i>A Testhez</i> . 107.	17	Vö. Serestély Zalán: „... áldott a te méhednek gyümölcse...”. In: <i>Helikon</i> [online]. 2010, 21(20).	34	<i>A Testhez</i> . 125.
6	<i>A Testhez</i> . 169.	18	Uo.	35	Vö. Széplaky Gerda: A halott test grammatikája. 149.
7	Krusovszky Dénes: Hangot ad a húsnak (Borbély Szilárd: <i>A Testhez</i> . Ódák & Legendák). In: <i>Műút</i> [online]. 2010, (22), 84.	19	<i>A Testhez</i> . 25.	36	<i>A Testhez</i> . 30.
8	Uo. 84–85.	20	<i>A Testhez</i> . 135.	37	Vö. Széplaky Gerda: A halott test grammatikája. 153–154.
9	Jakab Villő-Hanga: „A Test a testnek otthona”. In: <i>Korunk</i> [online]. 2011, 22(7.), 95.	21	Barna Péter. Női narráció, szolecizmus, prózaversnyelv, transzhumán. In: <i>Zempléni Múzsza</i> [online]. 2012, 12(1).	38	Uo. 153–154.
10	<i>A Testhez</i> . 93.	22	Vö. Széplaky Gerda: A halott test grammatikája. 146–147.	39	<i>A Testhez</i> . 18.
11	<i>A Testhez</i> . 111.	23	<i>A Testhez</i> . 77.	40	<i>A Testhez</i> . 64.
12	Vö. Széplaky Gerda: A halott test grammatikája. In: <i>Helikon: Irodalomtudományi Szemle</i> . 2011, 57(1–2), 144.	24	Vö. Széplaky Gerda: A halott test grammatikája. 147.	41	Vö. Széplaky Gerda: A halott test grammatikája. 154–155.
		25	Vö. Széplaky Gerda: A halott test grammatikája. 147–148.	42	<i>A Testhez</i> . 30.
		26	<i>A Testhez</i> . 9.	43	<i>A Testhez</i> . 112.
		27	<i>A Testhez</i> . 10.	44	<i>A Testhez</i> . 169.
		28	Vö. Széplaky Gerda: A halott test grammatikája. 148.	45	Széplaky Gerda: A halott test grammatikája. 156.
		29	<i>A Testhez</i> . 15.		

ÖRÖKKÉ VALÓSÁG

Időkonceptiók a *Tintinnabulum Tripudiantium*
és Borbély Szilárd *Halotti pompa* című kötetében

1. Bevezetés – a Halotti Pompa és a régiség irodalma

A *Halotti Pompa* megjelenését követő azonnali, és mára figyelemreméltoan kibővült recepcióban szinte minden esetben szóba kerül az a szöveghagyomány, amelyet a korpusz újraír, játékba von, megidéz – a középkori keresztény költészet, a régi magyar lelkiségi és kegyességi irodalom, Angelus Silesius, a liturgikus formanyelv és a szakrális irodalom úgy általában. Fazakas Gergely András: *Elbeszélhetetlenségben elbeszélhető beszélgetés – Olvasási javaslatok Borbély Szilárd Halotti Pompa című kötetének és a régiség irodalmának metszéspontján* c. esszéjében elemzésének tárgya éppen a korpusz és az említett szöveghagyomány(ok) viszonya. A magyar barokk vallásos irodalom toposzait működtető regisztereknél ezt írja:

„A sebek és a passió rendkívül naturalisztikus leírása viszont éppen újraír egy barokk hagyományt. A katolikus énekgyűjtemények több darabja rendkívül részletező módon beszél Krisztus szenvedéseiről, s hogy egy másik regiszterből is hozunk példát, Nyéki Vörös Mátyás tobzódó pokol- és pusztulásleírásai ugyancsak élővé válnak a *Halotti Pompa* felől nézve. Mindez vonatkozik a Nyéki Vörös és kortársai által kedvelt műfajokra, formákra, illetve például a négy végső dologról szóló szövegekre. A magyar hagyományban talán csak Nyéki Vörösnél olvasható sajátos Aeternitas-felfogásról – a pokoli kín mint Örökkévalóság – még szót sem ejtettünk. Sőt, Borbély néhány verse felől olvasva Nyéki Vöröst, a 17. századi

*Minden áldozat átváltozás
Minden áldozati halál átalakulás
Minden lemondás önmagunkról:
Önmegvalósítás*

P. Henri Boulard: A misztikus test

*Az idő: Öröklét, s az Öröklét: idő,
Hacsak te magad nem vagy különbségtevő.*

Angelus Silesius

Vannak egyesek, akik azt mondják: Csak egy pillanattig vétettem, csak egy pillanat meggondolatlan-ságából öltem meg valakit, csaltam meg házastársamat; és ezért az egy pillanattért kell örök kíno-kat szenvedjek? – Igenis, hiszen Isten nem azt az időt bünteti, amit telled elkövetésével töltöttél el, hanem az akaratomat, ami ehhez a tethhez vezetett.

Aranyaszájú Szent János

barokk szerzőnek a kérdés nyelvi jellegű megközelítései – az Örökkévalóság »Rettenetes kis szótska« – is belépni látszanak a régiséggel folytatott jelenkori párbeszédbe. S e dialógus a mindkét korpuszra vonatkozó megértési kísérletekhez hozzájárulhat.”¹

Elemzésemben e megállapítások mentén próbálom egymás mellett olvasni a *Tintinnabulum Tripudiantium*² és a *Halotti Pompa*³ szövegek korpuszát. Céлом elsődlegesen nem az intertextusok kinyomozása (ezek forrásának megállapítása – mivel mindkét szerző rengeteg keresztény textuális közhelyet, toposzt működtet – bajos lenne), hanem a két mű gondolati különbségeinek és hasonlóságainak felmutatása az időkonceptiókra és az eszkatológiára való vonatkozásukban.

2. A két (halott) korpusz

A *Halotti Pompa* első kiadása 2004-ben jelent meg *Szekvenciák* alcímmel, két könyvre tagolva. A kötet második, bővített kiadásban 2006-ban egy harmadik könyvel bővítve jelent meg. Az első, a *Nagyheti Szekvenciák* kapcsolható a fent említett szöveg-hagyományhoz, míg a második, az *Ámor & Psziché-szekvenciák* a test halálát tematizálják, a mai vulgárbiológiai hiedelmekből („városi legendából”), Ámor és Psziché mítoszán át pedig a klasszicizmus és az antikvitás irodalma adható meg szöveg-háttérként. Míg a második kiadás bővítése, a harmadik könyv *Hásziid-Szekvenciái* holocaust-történeteket, kabbalisztikus legendákat és a rebékről szóló magyar haszid legendákat imitálnak. A három könyv tehát három különböző kulturális hagyományt mozgat, s vetít egymásra – a közös mintázatok és különbségek, a három könyv egymásra való reflektálása adja meg azt az olvasati módot, amelynek segítségével a korpusz egészéről komplex kép alkotható.

Mivel a *Nagyheti Szekvenciák* a testi szenvedés képeit, szenvedéstörténeteket, az *Ámor & Psziché-szekvenciák* a halál biológiai és pszichikus tényét, a *Hásziid-szekvenciák* a Szombat és a teremtés titkait fürkészik, felmerülhet a platonikus-keresztény antropológiával mutatott párhuzam (test-lélek-szellem) annak a korpusznak az esetében, amelynek borítóján a halott Korpusz, Andrea Mantegna: *A halott Krisztus* c. képe látható. A halál, a halott Test témájának párhuzamaként jelenik meg a Szó megtestesülése és halála – a *Nagyheti Szekvenciák* allúzióiban ez a keresztény Logos-tant ugyanúgy megidézi, mint a mai nyelvfilozófia problémáit, a *Hásziid-Szekvenciák*ban a kabbala filozófiájából merítve pedig a betű, mint az Úr egyik attribútuma jelenik meg, és válik „drámai szereplővé”. Noha a *Hásziid-Szekvenciák*ban rendkívül izgalmas, és a *Nagyheti Szekvenciáktól* jelentősen eltérő időszemlélettel találkozunk – pl. a Sábész legendai jelképében, a Kezdet vagy genezis újraírásának-értelmezésének helyeiben –, jelen elemzésében a *Hásziid-Szekvenciák* ide vágó részei közül csak azokat vizsgálom, amelyek a *Nagyheti Szekvenciák*hoz, s így Nyéki Vöröshöz és a barokk vallásos irodalomhoz asszociálhatók.⁴

Hogy Borbély Szilárd irodalomtörténészként behatóan ismerte a *Tintinnabulum tripudiantium*ot, aligha kétséges. „Borbély Szilárd már egyetemista korában is Nyéki Vörös Mátyás alkotói tevékenységéből írta szemináriumi dolgozatát”⁵ – ezen túl pedig, mint azt látni fogjuk, intertextuális allúziókat (a címekben is) éppúgy találunk, mint párhuzamos szöveg-helyeket.

A *Tintinnabulum Tripudiantium* a kora barokk jezsuita irodalom fellendülésének egyik kiemelkedő alkotása. A barokk retorika teljes arzenálját felvonultató versfüzért tartalmazó könyv először 1633-ban jelent meg Bécsben, majd 1636-ban adták ki Pozsonyban

(a vers utolsó sorai szerint 1629-ban írták Nagyszombatban), majd 1644-től a *Dialogussal* együtt sűrűn követik egymást a kiadások. A *Tintinnabulum* szerzőjét sokáig Nyéki Vörös Mátyással, a *Dialogus* szerzőjével tartották azonosnak, ám 2006-ban Pap Balázs bebizonyította, hogy a versfüzér szerzője Kornis Zsigmond.⁶

Már első olvasásra is feltűnik, hogy a *Tintinnabulum* és a *Halotti Pompa* a késői középkorban kialakult műfajokat és azok toposzait mozgósítja. „A haláltáncok nagy divatja gyakorlatilag 1425–1525-ig tart...”⁷ A kor halál-irodalma, a haláltánc, a moralitásjáték, a halálkatalogus, stb. „műfajai” az *ars moriendi* vagy *arte di ben morire* részeként az élet mulandóságát, a világ romlandóságát, és mindenek hiábavalóságát hirdető művekben valósul meg. A barokk *Vanitas* és *Memento mori* eszménnyel tulajdonképpen az *ars moriendi* tér vissza barokk köntösben – a *Tintinnabulum* esetében is.⁸ Kulcsszerepe volt ebben a Pázmány Péternek és a jezsuita mozgalomnak, akik a középkori toposzokat a tridenti zsinaton elfogadott katekizmusnak megfelelően variálták, és nem utolsó sorban a rekatolizáció propagandájának okán a legkorszerűbb retorikával dústították fel. Lacházi Gyula Loyolai Szent Ignác hatásának fontosságát emeli ki: „A jezsuita rend alapítója által kidolgozott és *Lelkigyakorlatos könyvében* rögzített meditációs technika lényege, hogy a meditáló személy az elmélkedés tárgyát képező dolgot a lehető legintenzívebben elképzeli és átéli.” Majd a *Tintinnabulum*ot a jezsuita retorika (a docere-movere-delectare elv) szempontjából elemzi, kiemelve a tipikusan barokk hiperbolák és retorikai alakzatok (exclamatio, apostrophe, interrogatio) jelenlétét.⁹

A brutalitás és erőszak, a félelem és kétségbeesés borzalmas képei ott burjánznak a *Tintinnabulum* barokk világában, csakúgy, mint a *Halotti Pompában*, amelyről Márton László jegyzi meg: „Borbély Szilárd esetében – egy kicsit leegyszerűsítve – úgy is mondhatnám, hogy a magyar középkor nyelvileg barokk.”¹⁰ Mindkét korpuszra jellemző a naturalisztikus és expresszív képek alkalmazása, a test szenvedésének, a halál diadalának, a romlásnak és pusztulásnak a tematizálása. A szóképek szempontjából is van hasonlóság: Borbély több helyen is a pusztulásra vagy mulandóságra asszociálható képekben tipikusan barokk metaforákat működtet – az eloszló füst vagy pára (50,52,66.), a bolhaugrásnyi élet (25.) stb. Borbélynál persze hiányzik a barokk mindenre rátelepedő didaktikussága, a képeket nem a szöveg, hanem az olvasat rendeli a mulandóság képzetköréhez. A testi szenvedés brutalitása, a test halálállapotai szempontjából a *Tintinnabulum*ban a középkori emblematiszta halálversekre építő (az íjjal-nyíllal, kaszával támadó Halál allegorikus képe is megjelenik) *Siralom az halandóságrul* c. vers a legfigyelemreméltóbb, amelyben szinte a hullagyalázásig terjednek a halódó test

gyötrelmei. A szenvedések ebben evilágiak, míg a pokol leírásában a (testi) szenvedések irreális méreteket öltenek. Borbélynál a test (ki)szenvedése mindig szí-

gorúan evilági – például a *Siralom az halandósággrul* és a *Nagyheti Szekvenciák* néhány verse meglepő hasonlóságot mutat.

<p>...Piros orczád meg-hirvad, szád 'S szemeid bé-szakadnak: Fejed szédül, szíved rémül, Ékes nyelved meg-némül: Halál szeplő, mint a gyepplő, Meg-fojt 's elméd meg-bénúl. (3.)</p>	<p>...elvész a szem fénye mind. A bőr megsűrkül. Ráncos lesz, és fogásra merev... (I. – 15.)</p>
<p>Szörnyü Halál, ímé hol áll, Lest hányván életünknek (1.) Mert a' Halál chak elő-áll, 'S bajt kér, és chapást térszen. Noha íjjal, 's mérges nyállal... (17.) Tested kínban, Szíved búban, Mint egy hajó, el-merül. (25.)</p>	<p>s a Halál meg ott a Résben, amely még csak bent az Észben lakik, a Testhez ekképpen szólt: „A halotthoz a Halál jön, s nem látja Emberfiát, Mer itt csupán Dögöt talál: Amikor a világ reszket, Követ dobok mint e Testet, És a Semmi, ahogy eztet, elnyeli.” (II. – 18.)</p>
<p>Senyvedt test-bűz, mint kígyót tűz, Ki-hajt mindent házadból: Orr bé-dugva, 's száj bé-fogva Vonsznak-ki nyoszolyádból. Ottan fognak, 's földbe dugnak Hol senki nem serkeget: Menj-ki, menj-ki, mondván, menj-ki, Rút dög, éltél eleget. (5.) Tíz hólnapig, Tested fottig Porrá 's hamuvá lészen (9.) Vigan várnak, 's rendet álnak Kígyók békák seregi (...) Hogy rághassák, 's marczonghassák Gyengén hizlalt Testedet. (7.)</p>	<p>csak a halottnak a testét dobták oda, mint a rongyot. Az életnek háza bomlott, melyet a Sátán lerontott, szaga kezdett lenni annak már akkor... (II. – 18.) Aki értünk, mint a Teste, elrohadt, hol sírba tette vele Arcát és Szeme- fényét örökre kioltják” (V. – 31.) Meghalt. És holtak hitte mind, ki korábban szerette. Véres volt teste és büdös, mikor a földbe tette néhány rokon. És barát. (I. – 15.) A földben hullák fekszenek, a mosolyuk nem lesz kerek. A foguk között giliszta jár, míg a világ gyászban áll. (<i>Rosarium. A végsőről</i> – 52.)</p>

Az emblematika felől szintén megközelíthető a *Nagyheti Szekvenciák* – a Halál allegorikus képét idéző versek (II., *A várokozás szekvenciája. Sustentatio*) mellett a vakonszületett szekvenciájának „édes *Mors*”-a „öldöklő Angyal”-lá, majd „gyilkos Ámor”-rá válik,

amely a második könyv Ámor és Psziché halál-allegóriáihoz vezet át. Borbély a halált nevezi a pokol férgének a IX. versben (a pokol e lakóját a korai apokalipszisek éppúgy ismerik, mint a barokk ábrázolások). A XV. vers pedig egy kisiklatott Fortuna-emblé-

ma. Az emblematika felőli olvasatra játszik rá a *Cantus Catholiciból* idézett *Vagyion világban egy kasziás kezdetű halál-allegória* idézete a *Nagyheti Szekvenciák* végén (73.).

3. A Négy Végső Dolog

A két korpusz szerkezetét alapjaiban határozza meg a négy végső dolognak szentelt egy-egy vers, illetve versciklus és az örökkévalóságnak témájára írt két, Borbély esetében négy vers. Tehát a *Tintinnabulum* és a *Halotti Pompa* szerzője ugyanarra a formakincsre, a keresztény lelkiségi és eszkatológikus irodalom Négy Végső Dolog (a halál, az utolsó ítélet, a pokol és a mennyország) vagy Végső dolgok néven ismert szöveghagyományát írja újra. A végső dolgokkal már Petrus Lombardus is foglalkozik *Libri IV. Sententiáriumában*. „A négy végső dolog témájával először egy 1380–1396 körüli, Windesheimben keletkezett latin gyűjteményben találkozhatunk: Gerhard von Vliederhofen *Cordiale de quatuor novissimis c.* munkájában (...) Szintén Windesheim kolostorában tevékenykedett Thomas Kempis (1390–1472), akinek fő műve, a *De imitatione Christi* (1418) is foglalkozik

a négy végső dologgal. Kempis munkája a középkori misztika egyik igen közkedvelt műve lett, nem meglepő, hogy a későbbi misztikusok is szívesen nyúltak vissza könyvéhez és a témához (pl. Angelus Silesius).”¹¹ A Négy Végső Dologról való tanítás magyar nyelvterületen a XVII. században a *Tintinnabulummal* és Lépes Bálint kétkötetes munkájával (*Az halandó és ítéletre menendő teljes emberi nemzetnek fényes tüköre* – 1616, *Pokoltól rettentő és mennyei bódogságra édesgető tükör* – 1617), valamint Pázmány Péter műveinek és Kempis-fordításának (1604) nyomán elburjánzó lelkiségi nyomtatványok révén lett közismerté.

Ezen cím alatt feldolgozott témák azonban motivikusan a korpusz további szövegeiben is előfordulnak – néha címszerűen (lásd a táblázat alsó sorában). Láthatjuk, hogy a Négy Végső Dolog az utolsótól eltekintve ugyanazt a címet viselik – a *Halotti Pompában* a mennyei boldogság túlvilági lehetősége szinte egyáltalán nem kerül elő, ellentétben a *Tintinnabulummal*, ahol ugyancsak lényegesen kevesebb szó esik a boldogságról, inkább a pokol és kárhozat képei tobzódnak. Borbélynál ezeken túl az örökkévalóság szó ortográfiája és latin megfelelője a címet (s így bizonyos mértékig a formát és a toposzokat) már eleve a *Tintinnabulum*ra való intertextuális utalásként teszi hozzáférhetővé.

<p>Tintinnabulum Tripudiantium:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. A halálról / 4 vers 2. Az Ítéletről / 5 vers 3. A Pokolról / 4 vers 4. A Boldogságról / 3 vers <p>...</p> <p>A véghetetlen Örökké-Valóságról Aeternitas. Örökké-Valóság</p> <p>...</p> <p>Siralom az halandóságról A múlandó világtól való bulcsúzat az örökkévalóságért</p>	<p>Halotti Pompa:</p> <p>Végső Dologok. <i>A Halál</i> Végső Dologok. <i>Az Ítélet</i> Végső Dologok. <i>A Pokol</i> Végső Dologok. <i>Az Örökké-valóság</i></p> <p>...</p> <p>Aeternitas (1) Aeternitas (2) Aeternitas (3) Aeternitas (4)</p> <p>...</p> <p>Rosarium. <i>A Végsőről</i></p>
---	---

A *Halotti Pompa* már főcímében is egy hagyománykörhöz rendeli a korpuszt: „E paratextuális jelzés azonban műfaj történeti kontextusban mutatja meg, hogy felhívására párbeszédbe léptethető »a halotti pompák« hagyománya. Bár a *pompa funebris* nem kifejezett műfajként értendő a régiségben, hanem a temetésre írott összes gyászverset és gyászbeszédet magában foglaló *gyűjteményről* van szó. Vagyis olyan (latin, vulgáris vagy vegyes nyelvű) kötet, mely egy adott – például barokk főúri – temetésre írott prózai és verses szövegeket tartalmaz.”¹²

Ilyen halotti dedikációs verseskötet, epicédium/epitáfium-gyűjtemény volt például az 1646-ban

Nagyváradon, gr. Bethlen Péter tiszteletére kiadott *Temetési pompa*, vagy az 1674-es, kolozsvári *Szomorú halotti pompa*, Bocskai István tiszteletére. Vadai István: *A XVII. századi magyar költészet: Idézetek poétikája* c. tanulmányának második részében kimutatta a *Tintinnabulum* egyes szövegeinek hagyományozódását az említett köteteken át egészen a népi halotti búcsúztatók szövegeiig. A *Halotti Pompában*, a gyászversgyűjteményekhez hasonlóan megtalálható a dedikálás – Borbély szüleinek ajánlja a könyvet, akik rablógyilkosság áldozatai lettek (a függelékben a tragédiáról néhány szöveget is közöl a sajtóból) – ez a személyes tragédia teszi igazán auten-

tikus, rémisztővé és megdöbbentővé a korpuszt, mint halott Testet.

A két örökkévalóság-vers szöveg hagyománya szintén követhető a *Tintinnabulum* nyomán elburjánzó (általában prózai) eszkatológikus, végső dolgokkal foglalkozó lelki irodalomban (pl.: Szentgyörgyi Gergely: *Elmélkedések az Örökké-Valóságról* – Pozsony, 1643; Malomfalvy Gergely: *Belső-képpen indító Tudomány*, vagy Kopcsányi Márton és Madarász Márton művei).

4. Az eszkatológikus időszemlélet, avagy a végről való beszéd

A halálról való beszéd alaphelyzetének meghatározását megtaláljuk Martin Heidegger *Az idő fogalma* c. 1924-ben írt esszéjében (Gadamer a *Lét és idő* ösformájának nevezte) – a halállal való foglalkozást az ittlétben való előrefutásként határozza meg: „Mindenkoriságában, mint ami mindig az enyém, az ittlét tud haláláról. Mit is jelent az: mindenkor a saját halálat halni? Nem mást, mint hogy az ittlét előrefut saját elmúlásához (Vorbei) – mint önmaga teljes bizonyosságban és tökéletes meghatározatlanságban küszöbönálló legvégső lehetőséghez. Az ittlét, mint nem emberi élet elsődlegesen lehetséges-lét – a bizonyos és mégis meghatározatlan elmúlás lehetőségének léte.”¹³ Ebben az előrefutásban válik világossá *Tintinnabulum* barokk *vanitas* és *memento mori* eszménye csakúgy, mit a *Halotti Pompa* halálról való beszéde.

A *Tintinnabulum*ban a megérettetés, a halmozás, a képek concetto-szerű csokorba szerveződése, a felkiáltások és kérdések expresszivitásában, középkori közhelyek, bibliai utalások, a szóképek emblémába szerveződő metonimikus viszonyaiban, az egymásnak feszülő ellentétek éles kontrasztjában fogalmazódik meg a vég(idő)ről szóló beszéd a barokk retorika elveihez híven. A *Tintinnabulum* stílusának elemzését előttem már többen elvégezték. Szempontunkból most az idő és eszkatológia viszonyaira utaló nyomok fontosak, mivel ezek mentén lesz látható, hogy milyen pozícióból beszél a *Tintinnabulum* szerzője az időről, végről, örökkévalóságról.

Ha megnézzük a *Tintinnabulum* időhatározóit, azonnal szembetűnik, hogy refrénekként (anforáként vagy epiforákként) aszimmetrikusan, de állandóan visszatérnek, és szinte mindig ellentétük kontrasztjában. Az antinomikus időhatározó-párok a dogma szerint rögzített tézisekben és antitézisekben sorjázhatnak. Ilyen ellentét a jelen és a jövő két pontját lefedő *most-akkor* és ennek variációja, a *most-amíg*, amely a heideggeri előrefutást fedi le, valamint az idő ellentétes és rémületes végtelenségét felmutató *rövidért/kevésért-*

örök, és szempillantás(ban)-örök(ké való) szembeállítás, amelyből *A Halálról* c. részben találjuk a legtöbbet, és amely a keresztény eszkatológiát és halál utáni életről szóló tanítást híven tükrözi. A hívságos világ csalárdságának és mulandóságának, a *Vanitas* eszményének toposzai, a romlás és pusztulás képei, halálkatalógus követik egymást, szinte mindig az időbeliség pozicionálásának céljával: „Most gondold-meg, dolgoz akkor miként leszen?” (130.) „Azért, megtérésre a' míg időnk vagyon, / Istenünkhöz Lelkünk addig folyamodgyon” (139.) „Azért mostan térj-meg, a' míg időd vagyon” (101.). A halálról való beszéd esetében az *akkor* a váratlanul és kiszámíthatatlanul bekövetkező jövő, a „bizonyos és mégis meghatározatlan elmúlás”¹⁴ egy ismeretlen pontja, míg az ítéletről való beszéd esetében ez magát az ítélet pontját, a túlvilági örökkévaló jövőbe való átmenet pontját jelenti. A megtérés tehát csak a *most*ban mehet végbe, a jelen pillanatban, a *most*ból, az ittlétből való előrefutás által. (Egyébként izgalmas párhuzamnak mutatkozik a Heidegger által később gondozásnak nevezett fogalom – amely az előrefutáson, tehát a vég tudatán alapul – és a megtérés összetétele.) Az ítéletet „...nyomorúságnak, 's nyavalyának pontya!” (153.)

Ezen antinómiák fényében, a keresztény dogmától eltekintve értelmezhetjük Heidegger gondolatait is: „...ami az ittlétben ezt a nehézséget okozza, mutatkozik meg az ittlét a maga legvégső lehetőségében. Ittlétem vége, a halálom nem olyasvalami, amelynél valamely lefutás hirtelen megszakad, hanem olyan lehetőség, amelyről az ittlét így vagy úgy, de tud – önmaga legvégső lehetősége, melyet megragadhat, s mint küszöbönállót elsajátíthat. Az ittlét önmagában hordozza azt a lehetőséget, hogy a halállal, mint önmaga legvégső lehetőségével összezáruljon. A legvégső lehetőség a küszöbönállás jellegével bír, mint bizonyossággal; s ezt a bizonytalanságot a maga részéről a tökéletes meghatározatlanság jellemzi.”¹⁵

A másik csoport, amelyben a mulandóságot, tehát az ittléte szemléltető legkisebb időegység és az abszolút idő (avagy időtlenség, örökkévalóság) feszül egymásnak. Lehet az a világ romlandósága: „'S minden ékessége kinches tár-házaknak, / Egy szem-pillantásban semmivé változnak.” (18.) A halál: „Egy szem-pillantásban el-hadsz mindeneket / (...) A' Halál egy pontban el-rántya ezeket.” (32.) Az ítélet pontjából a kontraszt így pozicionálódik: „Chak egy szem-pillantás sinchen életedben, / Melyről számot nem adsz részen-ként lekedben.” (197.)

A Pokolról 3. *Hogy az örökké-való dolgokról-való gondolkodás lelki Töredelmességre indította az Embert* c. versében kerül először központi szerepbe az örökkévalóság fogalma. A vers az abszolút, az örökkévaló és a véges, mérhető időt állítja kontrasztba, az 1. vershez hasonlítva ugyanaz az időpozíció látható:

A' rövid örömrért, örök siralomra;
Kis gyönyörüséért, örök fájdalomra;
Rövid torkosságért, örök koplalásra
Visznek, bár meg-hidjed, 's örök égő lángra. (214.)

Itt jókkal töltődünk? ott tűzben sütődünk:
Fél órát dőzsölünk? örökké évődünk.
Itt most gyönyörködünk? ott lángban égődünk.
Egy nap gőgösködünk? örökké gyötrődünk. (262.)

A *Pokolról* harmadik verse fosztóképzős jelzőkkel próbálja megragadni a megragadhatatlant. A „nagy Véghetlenség” (260.) megnevezés epiforája adja meg a vers monoton alapritmusát, míg a vers végén a későbbi Örökké-valóság versekhez átvezető megérezkítő metaforák bizarr halmozásával találkozunk:

Oh kemény, büntető Örökké-valóság!
Oh kietlen, tüzes Örökké-valóság!
Oh büdös iszonyú Örökké-valóság!
Véghetetlen, örök Örökké-valóság! (271.)

A fenti sorokból kitűnik, hogy a túlvilági lét időn kívülsége és az ittlét *mostja*, pillanatnyisága a látszat ellenére nem állítható egymás mellé, még csak ellentétként sem, mivel a nyelv számára csak az ittlét megragadható.

5. Most—akkor, avagy mi legyen a dogmával?

Ezeknek a pozícióknak a kijelölése a katolikus dogma szerint történik. Legalábbis nagyrészt. Bán Imre az *Aeternitas*-vers alapos elemzője állapítja meg az egész korpuszra vonatkoztathatóan, hogy „Nyéki Vörös Mátyás gondolatvilágában, ritka kivételektől eltekintve, nem tágul, hanem szűkülő tendencia jelentkezik: az örökkévalóság egyenlővé lesz a pokoli gyötrellem végtelenségével, a gondolati mélység helyet ad a dogma követelte moralizálásnak.”¹⁶

A teológiatörténet egyik legkülönösebb fejezete a pokolbüntetés időtartamának kérdése. Órigenész ifjúkori *Περὶ Ἀρχῶν*-jában még isten kegyelme, a lélek tűz általi megtisztításaként fogja fel a poklot (II/11.). Az *ἀποκατάστασις*-ről (I/6.) szóló fejtegetéseiben (a későbbi egyház főként ezen nézetei miatt kiáltotta ki eretneknek) pedig az (a későhellén aión-fogalom értelmében vett) idők végén nemcsak a pokollakók, de maga a Sátán is visszatér a Kezdet isteni egységének állapotába. A pokolbüntetés időtartamát az *αιών*-nak megfelelő latin *semper, sempiternus* (és nem az *aeternitas* – az [αιών] αιώνιος megfelelője) szóval jellemzi pl. Lactantius (*Instit. Div. VII. 21.*),

Cyprianus (*Liber ad Demetrianus, c. XXIV.*), míg az *aeternust* használja Iréneusz (Adv. Haer. V. 27), Jeromos (*In Cap. 66 Esa.*) és Szent Ambrus (*Lib. VI. in Apoc. chap. 14*) is. Aquinói Szent Tamás a *Summa Theologiae*-ban (Pars I, Quest. X.) háromféle időt különböztet meg: a *tempus* a világi, általunk ismert idő, az *αιών*-ból képzett és a *sempiternus*nak megfelelő *aevum* a halhatatlan lények és angyalok ideje, míg az *aeternus* a örökkévalóságként fordítható. „Ebből világosan az következik, hogy örökkévaló egyedül az időn kívül létező és mozdulatlan istenség. A skolasztika meg is teremtette az *aseitas* (= a se esse) fogalmát, amely kizárólag az istenségre alkalmazható. A középkor filozófiai nyelvhasználatában az *aeternus* és *sempiternus* nem azonosak”¹⁷ – figyelmeztet Bán, majd később így folytatja: „Nyéki Vörös költeményének filozófiai alapozása a katolikus teológia elfogadott vagy vitatott értelmezéseinek egyikével sem azonos, illetve egyik értelemben véve sem pontos, hiszen lényegében a pokoli kín örökkévalóságáról beszél, noha a pokol nem *aeternus*, csak *sempiternus*”¹⁸ „... a középkorban vitatható volt az *aeternitas* fogalma – természetesen a teológián belül! –, a XVII. századra minden egysíkúvá vált, a Tridentium mindenben kimondta a végső szót.”¹⁹

Megállapíthatjuk tehát, hogy a *Tintinnabulum*nak nem a teológiai kérdések felvetése, de a megadott dogmatikai válaszok tárgyalása a célja. Az esztétikum tehát nem is valósulhat meg másban, mint a válasz különböző variációival való példálózásban.

Amíg a *Tintinnabulum* szerzője abszolutizálja a dogmát, addig Borbély Szilárd a dogmát hol megtartja, hol kétségbe vonja, hol pedig „visszajára fordítja”²⁰. Az ítélet és feltámadás vagy a bizonytalan jövőbe helyeződik, amelyre a halott várakozik (*II., VI., A pelikán allegóriája*), vagy ironikus színben, vagy játékosan jelenik meg:

A Végső Napon ágyazunk,
Szívünkben kétely nincsen:
Fölbredünk majd Test szerint. –
Csak addig alszunk ébren.

(*Szabálytalan zsolozsma* – 61.)

A feltámadás dogmája lám mivé lett!
Szent Lázárban megszorult az élet.
Míg el nem jön az Utolsó Ítélet.

(*Szent Lázár szekvenciája* – 20.)

Néha pedig a dogmának ellentmondva be sem következik az eszkatológikus vég pl. a *VII.* versben, vagy:

Mert nincsen vége semminek,
elmúlt a nap, és véle az Ítélet. (...)
...Jézus és Szibilla téved. (...)
Az embert váltsa meg más,
mert nem lesz több Feltámadás.

(*Rosarium. A Végsőről* – 52.)

Az állandó kétségbevonás, az egymást fölülíró vélekedések az eszkatológiáról eleve megszüntetik az elvi alapú, statikus (vagy dogmatikus) ellenpontozás lehetőségét. Bizonyosságként csak egyetlen dolog van jelen: a halál, amely „most” történik, amely állandóan, amely örökké-most történik. Minden más „akkor” ezen kívül vita tárgya és kétségbe vonható. Így néha eldönthetetlenül pozicionálódik az időhöz való viszony.

A *Végső Dolgok. A Halál* c. vers kezdőképe, Fány néni és az általa elsöpört levelek mögött a „kasziást” és a hervadást, mint az élet rövidségének barokk jelképét, sejtethjük. Noha barokk elődeihez képest visszafogottabban, éppúgy a halál kérlelhetetlen tényszerűségét és a halott test naturalisztikus ábrázolását (szag) nyújtja (vö. *Siralom az halandóságról*). „...Aztán mindenki kereste // okát a furcsa szagnak. Így lett megint este / és reggel. Harmadik nap.” (17.) A három nap nemcsak a Genézis parafrázisaként, de Jézus halála és feltámadása között eltelt idő, és a következő versekben előkerülő Lázár sírban-létének idejeként is olvasható. A lezárás groteszk színekben játszik: A „nyomozók unottak” és „Részegen érkeztek”, „...A hullákat húsvét miatt gyorsan eltemették. Az ügyet / ad acta tették. És nem kapsolták be a *Dies Iraet*.” (17.)

A *Nagyheti Szekvenciák* halotti pompája a halál abszolutizálása, diadalmenete, triumfusa. Míg a *Tintinnabulum*ban a „véghetetlen” pokoli szenvedés áll mindenek középpontjában, addig a *Nagyheti Szekvenciák*ban az erőszakos, testi szenvedés kínhalála, a gyilkosság és erőszak brutalitásának „véghetetlen” jelenvalósága. Ahogy Szűcs Terézia doktori disszertációjában rámutat: „A testi szenvedés, a gyilkosság brutalitása a *Halotti Pompában* voltaképpen a pokolbéli kínek Nyéki Vörös-féle leírása helyén szólal meg; ekképpen Borbély ezzel az átfordítással a poklot az evilágban helyezi el; a vizuális, allegorizáló leírás éppúgy teszi szemlélhetővé a mindennapi életünkben rejlő agresszív, pusztító, kegyetlen potenciált, mint ahogy Nyéki tette érzékletessé költeményében a pokol elvont képzetét.”²¹ Ha tehát a pokol itt van, a mennyország pedig szóba sem kerül, az ítélet/feltámadás bizonytalan, akkor a Halál totalitása valósul meg.

A dolog ennél kicsit bonyolultabb: az elbizonytalanítás és a végről való beszéd helyzetének meghatározatlansága több szinten teszi olvashatóvá a verseket. A *Végső Dolgok. A Pokol* (40.) c. versben például lehetetlen eldönteni, hogy a vers szereplője élőhalott, vagy halott élő, tehát hogy a halál „pontyának” melyik oldalán van – így kérdésére: „Most hol vagyok?” – kétféleképpen is lehet válaszolni. A meghalni nem tudás a pokol jellemzője, pontosabban paradoxonja: a pokolba kerülteket nem lehet megölni, ezért folyamatosan élnek haláluk. A *Tintinnabulum* szerint a pokol nemcsak „örök kín”, de „örök halál”. A „nem tudok felejteni, hiába” kijelentést az antik alvilágkép alap-

ján a Tartarosz lakója mondhatja el, aki nem ihat Léthe-vizéből, hogy elfelejtse életét, és (legalábbis az orphikus-platonista értelmezés, vagy az *Allam* tízedik könyvében olvasható Ér mítosza szerint) újjászülessen. Innét válik értelmezhetővé a „Talán egy másik élet...” kijelentés.

A pokoli szenvedés képeit tehát Borbély nem egyszerűen átteszi evilágba, hanem inkább a kettős kódolás „párhuzamos valóságát” használja. A *most-akkor* két pontjának (élet-halál, élet-ítélet) antinómiája Borbély esetében nem választható szét, inkább az érem két oldalaként lehet elképzelni.

Az Ítélet szintén evilági helyzetben fogalmazódik meg: a vádlottak, a gyilkosok ítéletüket várják. A kép szintén kettős kódolású, hiszen a „Törvény Házá[t]”, a vádat allegorikusan is értelmezhetjük. Ebben a versben az Ítélet nem az isteni gondviselés megnyilvánulása és az üdvtörténet bevégezése, hanem emberi cselekedet vagy minőség. Itt is és a 4. *Aeternitas*-versben is az Ítélet a *Halotti Pompa* főmotívumának, a gyilkoságnak rendelődik alá.

A gyilkosok tudják, hogy aki ölt, végrehajtotta a legsúlyosabb ítéletet, amelytől nincs nagyobb. A gyilkosok számára a büntetés értelmetlen, mert a tett elkövetésekor elveszítette jelentőségét.
(*Végső Dolgok. Az Ítélet* – 32.)

az ember az, aki ítélt
örökös kárhozatra,
pedig nem sejtí, mit jelent
a végtelen hatalma.

(*Aeternitas* (4) – 70.)

6. A halott Krisztus – kinek a halála?

A halál a *Nagyheti Szekvenciák*ban mindig erőszakos, kegyetlen gyilkosság. A *Tintinnabulum*ban nincs szó gyilkosságról, a halál az egyén halála, a holttest az egyén holtteste – nem Krisztusé, ahogy a *Halotti Pompában* oly sokszor. Az apostrophe megszólító formája miatt a Te, az Olvasó halálát jelenti, a korpusz így az olvasó halott Testeként metaforizálható – a halál okát pedig nem adja meg, csak a halott testünk olvassuk. A *Nagyheti Szekvenciák*ban a halál mindig gyilkosság és erőszak révén következik be, és az egyén teste és halála, valamint Krisztus Teste és halála között folyamatos az átmenet, s ez a következő Újszövetségi helyek segítségével válik értelmezhetővé. „Mindnyájan egyek vagyunk Krisztusban” (Gal 3,28), „sokan egy test vagyunk Krisztusban, egyenként pedig egymásnak tagjai” (Róm 12,5), „Ti pedig a Krisztus teste vagytok, és tagjai rész szerint” (1Kor 12,27). Vagy Borbély verziójában: „A test a Testnek otthona” (*Az akasztott ember* – 71.), „Mert mindennel egylényegű / Csak mil-

lió a Teste.” (XV. – 69.). Az egyén teste és halála tehát Krisztus Teste és halála („halott vagy, mint Úrjézus” [IV. – 23.]) és viszont – Krisztus meggyilkolása tehát folyamatos, minden emberben meghal Krisztus, és minden ember meghal Krisztusban. A gyilkosság tehát nem egyszeri lezárt és befejezett cselekedet, hanem repetitív, paradox módon állandó, ismétlődő, sőt örök:

Minden nap öljük Máriát, (...)
Az Újszülöttnek vére foly’

minden nap patakokba’ (...)

Mindennap hal egy Messiás
a harminchat igazból. (...)

Mert aki egy embert megöl,
az Krisztust is megölte.
De aki benne üdvözül,
az e világra szülte.

(Az akasztott ember – 71.)

„A gyilkosságnak csak látszólag
következménye a halál” – tanította
Reb Taub –, „hiszen az maga
a befejezetlenség. Egy gyilkosság

soincs lezárva.” „Ahogy elkezdve
sincs” – egészítette ki Reb Teitelbaum –
„mivel állandóan folyamatban van,
ezért örök...”

(Hászid-Szekvenciák, XIX. – 179.)

A krisztusi halál az összes ember összes bűnéért felvállalt áldozat misztériuma, vagy ahogy P. Henri Boulard írja: „Az isteni szív sebének látványában a bűn értelme nyilvánul meg, mert ez a seb maga az ember. A bűn nemcsak tudatlanság, tévedés, emberi gyöngeség, alkalmi kisiklás vagy bukás, a bűn elsődlegesen nemcsak az én felelősségem és engem érintő adósság, hanem főképpen olyan valakinek a megbánása, akinek emiatt szenvednie kell.”²²

A *Nagyheti Szekvenciák*ban a gyilkosság válik a bűn abszolút jelölőjévé, „Mert a bűn zsoldja a halál; az Isten kegyelmi ajándéka pedig örök élet a mi Urunk Krisztus Jézusban” (Róm 6.23), avagy „a bűn a halál fullánkja” (1Kor 15.56). A gyilkosság áldozatait tehát Krisztus helyzetébe kerülnek: „...Mert a gyilkosság / volt a helyettesítő áldozat.” (*Végő Dolgok. Az Ítélet* – 32.)

A *Halotti Pompa* első könyve a nagyhét misztériumának, Jézus halálának, alászállásának és feltámadásának és a köztes időnek a bizonytalan állapotát éli meg, nem a halálon diadalmaskodó Krisztust, hanem az emberi, a halott Krisztust – nem az elváltozott, feltámadt szellemi testet (1Kor 15.35–49) hanem a halott, romlásnak átadott, megölt testet. Olyan bizony-

talan időben vagyunk tehát, ahol minden, ami a múltat vagy a jövőt illeti, kétségbe vonódik, így Krisztus halottaiból való feltámadása is bizonytalan. A halál/gyilkosság és feltámadás köztes idejére utal a Szombat (20., 18.) említése is. Olyan „időben” vagyunk tehát, amelyben az idő már és még nincs. Ezért válhat a halott Krisztus az örök Krisztussá:

„egy Örök Krisztus,
aki halott. Csak Hús,
lélek nélkül, s mint nyelv, bűzlik
bennünk. Szájában a szó: Korpusz

immár az Örök Halál
léte. Testi szememben
benne van. És meglátom,
ha behunyom, Halálom.” (I. – 16.)

A feltámadás kétségbevonást látjuk itt is: „Krisztus, ő az! aki meghal mindörökre...” (62.)

Ahogy a halál állapota örök, úgy a gyilkosság is örökké tartó cselekedet. A halál „pontyá”-t, pillanatnyiségét az időn kívüliség, az örökké-valóság helyettesíti: „mert le kellett döfni ott meg kellett ölni / Jézusunkat örökre” (33.) – „meg kell halni mindörökre” (37.).

Krisztust tehát gyilkosai ölték meg, és mivel a mi vétkeinkért halt meg, gyilkosai mi vagyunk. A gyilkosság egyrészt eleve a halált jelenti (a Halál az allegóriákban, emblémákban mindenhol „kasziás” gyilkosként jelenik meg), másrészt, mint minden bűn jelölője és helyettese, mintegy „hiperconzettó”-ként hálózza be a korpuszt, akár az erek kék szövetéke a halott testet.

7. Aeternitas. Örökké-valóság

Mint láhattuk, a *Nagyheti Szekvenciák Tintinnabulumra* való lehetséges utalásait nemcsak a megfelelő címekben, de az áthallásokban is nyomon követhetjük. Borbélynál a negyedik *Végő Dolog az Örökké-valóság*, és nem *A' Boldogságról* címet viseli. A vers az Utolsó Ítélet szituációját képzelel el, s a végén ugyanarra a pokoli, Örökkévalóság nevű kocsmára fut ki, mint a *Tintinnabulum Aeternitas*-verse.

...Ez a korcsoma az, melyben falt vakar az
Legnagyobb borcsiszár is.

El nem szabad menned; innod kell és enned:
Miért főzöttél ily sokat?
A szállás kapuján s vendégek tábláján
Láttad-e, íme, szókat?

Itt semmi vigasság nincsen: hanem rabság
És örökkévalóság...

Aeternitas. Örökké-valóság. (40–42.)

...Míg messze, a külkerületekbe'
elmúlt az idő egyszer s mindörökre,

mert ott volt az Utolsó Ítélet,
egymást taposták a sok keresztények.
A pogányok pedig csak itták a kólát
egy kocsmában, úgy hívják: *Örökkévalóság*.
Végső Dolgok. Örökké-valóság (66.)

A *Tintinnabulum*ban az örökkévalóságról folytatott beszéd már a fentebb említett *A Pokolról* szóló rész 3. versében előtérbe kerül, majd a Négy Végső Dolog versciklusán kívül két másik örökkévalóság-vers is bekerül a korpuszba, hasonló ismétlődésekkel.

A véghetetlen Örökké-valóságról c. versben a kezdősituáció megadása (első versszak) után kezdődik a hét és fél versszakig tartó sorjázása a számba vevés gesztusainak (a csillagok, a vadak szőrszájai, a föld minden férge, az emberéletek száma, az ártatlanok vércseppjei, sőt, a „szem-pillantás”-ok száma, stb.), amely interrogatióként artikulálódik (a megszólított a „tudós Szám-vető”). A feladat lehetetlenségével és előre borítékolható kudarcával csak az utolsó előtti versszakban szembesülünk, míg az utolsó versszakban a „megfoghatatlanb, ’s meg-számlálhatatlamb” (9.) Örökké-valóság szó négyszeres felkiáltójeles ismétlése adja meg az előző repetitív kérdésekre a választ. Az örökkévalóság mérhetetlen, s így mint gondolati és nyelvi probléma (az abszolútum a negatív teológia értelmében csak fosztóképzős formulákban közelíthető meg) áll a vers homlokterében.

Az ez után következő *Aeternitas. Örökké-valóság* c. vers a magyar barokk költészet egyik csúcsteljesítménye, amely Bán Imre fentebb említett ragyogó és kimerítő tanulmányát olvasva izgalmas tanulságokat rejteget. Míg az előbbi versben az örökkévalóság gondolati probléma, az *Aeternitas*ban az örökkévalóság kizárólag a poklobüntetésre korlátozódik. Míg az előbbi vers megszólító, ez önmegszólító, és az ismétlések szerkezete is bonyolultabb az előzőhöz, és *A Pokolról* 3. verséhez képest. Bán a vers aszimmetrikus, szinte zenei szerkezetének elemzése mentén világossá teszi, hogy az a repetíciókra (epiforákra) épül. Egyre gyakrabban bukkannak elő az „Örökké-valóság” szó ismétlődései – a vers szerkezete ezért spirális, és a 43-dik, utolsó versszakában a szó az előző vershez hasonló ismétlésekben gyűrűzik be. A probléma egyszer tautologikusan: „örök Örökké-valóság”, majd rendre negatívan fogalmazódik meg: „Oh, vég nélkül való vég!”, „üdőtlen üdő” (10.), „Vég-nélkül-valóság” (21.), „Örök Végtelenség” (24.).

A *Nagyheti Szekvenciák* 1. és 3. *Aeternitas*-verse szintén az ismétlésre épül, ám itt monoton fegyelmettséggel sorjáznak a képek, a spirális kifutás hiánya miatt az az érzésünk, a versnek nincs sem kez-

dete, sem vége, hogy tulajdonképpen egy végtelenségig folytatható sorozat. Ha zenei analógiákat keresünk, azt mondhatnánk, hogy egymás mellett olvasni a két korpusz *Aeternitas*-versét olyan, mint egy Bach-fúga után Steve Reichet hallgatni. Az abszolútum kimondhatatlanságának problémáját a szeralista vers itt szerkezetében mutatja fel. Az *Aeternitas* (1) érzékítő hasonlatai kisiklatják a szó fogalmát, és nem az *Tintinnabulum* abszolút időt meghatározó negatív tulajdonságai, hanem az idő rövidségének a képei peregnek. Az abszolútum nem a negatív kategóriákban, hanem a paradoxonban artikulálódik. Erre mutat rá az élet bolhaugrásnyi rövidsége barokk toposzának kifordítása. Míg a bolhaugrásnyi idő eredetileg az ittléte szimbolizálta, Borbélynál: „Az örökké-valóság / ugrik, mint a bolha, / mire odakapnál / már vagy a pokolba” (25.).

Az utolsó versszakban az örökkévalóság nyelvi problémája szintén paradoxként jelenik meg: „Az örökké-valóság / rövid, mint az élet, / hirtelen ér véget, / mire elmeséled.”

Az *Aeternitas* (3) képei a gyilkosság köré szerveződnek, így Borbély tulajdonképpen szabályos concettót épít fel belőlük. A gyilkosság *mostjában* végbemenő, az időben kimerevedő vagy állandóan ismétlődő halál metaforizálja az örökkévalóságot.

8. Ahasvérus és a pokollakók – örök halál a túlvilágon, vagy örök élet evilágon?

A *Nagyheti Szekvenciák* másik két *Aeternitas*-verse formailag-tartalmilag is elkülönül az említettektől. Mindkét vers monológ, a 2-esben egy keresztet cipelő tanítványról esik szó, a 4. Ahasvérus monológja – a két vers hasonlósága miatt a 2. szereplője Ahasvérus is lehet.

A 4. vers a *Tintinnabulum Aeternitásához* hasonlóan megint csak a nyelv problémájából indít:

Oh engem-emésző, ’s szívemet epesző
Rettenetes kis szótska;
Mely végtelen gonoszt mí-reánk hoz és oszt,
Ha terjed lelkünk mochka!” (5.)

Nem mást jelent a szó talán,
hogy Örökkévalóság,
mint az, amit a szó jelent:
az Emberben nincs jóság (*Aeternitas* (4) – 70.)

Az *Aeternitas* barokk poklában mintegy a szenvedés és kínok eseteiként vagy példáiként mitológiai szereplők is megjelennek, ahogyan *A Halálról* ciklus 2. versében is:

Titius Kányáját, Tantalus Almáját,
Sisyfus fáradtságát,
Fertelmes Gyíkoknak és Aspis-kígyóknak
Fel-vészem nyájasságát: (45–48)
(...)
Prometheus varja azért, bár ne várja
Égiek vacsoráj át... (31–32)

Almához kapdostat kemény fáradtsággal,
Tantalus módjára, s megöl szomjúsággal. (16.)

Az antik mitológia Tartarosban szenvedő kárhózzottai (többségük gyilkosság miatt bűnhődik!) a barokk pokol képei közé kerültek. A *Tintinnabulum* írásának, kiadásának idején ennek lehetünk tanúi: Lépes Bálint *Pokoltól rettentő és mennyei boldogságra édesgető tükör* (1617) és Pázmány Péter *A pokolnak örök kínjáról* (1637) c. műveikben, valamint a *Cantus Catholici* (1651) *Pokol* c. versében.

A repetitív, véget nem érő cselekedetek és kínok, amelyek büntetésként (konkrét vagy szimbolikus formában) a bűnös tett újrajátszásai, és amelyekkel az istenek sújtották őket, tulajdonképpen megfelelnek a pokolról kialakított keresztény koncepciónak – ti. hogy a halál a pokolban nem lehetséges, a kárhózzottak nem tudnak meghalni, pontosabban: folyamatosan, örökké halnak –, a kínok így sosem érnek véget (a pokol „örök kín és örök halál”). Ha az első századok keresztény irodalmában keressük a pokol leírásait, a kanonikus szövegeken kívül kell keresnünk (ezek meglehetősen keveset árulnak el a pokolról). – Két görög nyelven és környezetben keletkezett apokrif, a II. század első felében íródott²³ *Péter-apokalipszis* és a bizonytalan datálású (az 1. verzió a II–III. század, a 2. verzió a IV–V. század)²⁴ *Pál apokalipszis* nyújt alapos leírást a pokolról. A *Péter-apokalipszis* az első keresztény írás, amely a pokoli kínokat részletezi. A hellén elemeket már kimutatta a kutatás – a pokolban például, noha nem említi Prométheuszt, megtaláljuk a húsevő madarakat, és Ixion szenvedését, a tűzkereket (ApPt 11–12 – a tűzkerék *Oracula Sibyllina II.* 295-ban is megjelenik). A repetitív cselekvés, az örök meghalás képei szintén jelen vannak: „...a homoszexuálisokról olvassuk, hogy démonok úzik őket egy szakadék szélére, ahonnan alávetik magukat, majd újrameghalnak az egész örökkön örökké. Másodsor, akik nem tisztelték szüleiket, égő szakadékba gurulnak le, majd mennek fel ismét, szintén vég nélkül.”²⁵ A *Péter-apokalipszis* görög Rainer-fragmentumában pedig az „Elüszioni mező” és az ismerősen csengő „Akheruszia-tó” is megjelenik²⁶ – a kínok egyébként itt testiek, és örökké tartanak, s az ítélet utáni pokolra kerülést „második halálnak” nevezi a szöveg.

Noha a *Péter-apokalipszis* Európában a 9. században eltűnt (csak a 20. században került elő teljes etióp verziója), a *Pál-apokalipszis*, mely belőle is merít,

latinul szövevényes szövegvariációkban terjedt tovább *Visio Pauli* cím alatt, megteremtve ezzel a középkori látomásirodalom alapjait.²⁷ A pokolférget éppúgy megtaláljuk benne, mint az Akherón tavat, vagy az elérhetetlen gyümölcs és a tűzfolyó büntetésének tantaloszi motívumát (*Odüsszeia* XI, 582–592, *Aeneis* VI, 603–607.) – a középkor során újabb büntetés-motívumok kerültek be az *Aeneis*-ből (pl. Ixion büntetése, a tüzes kerék).²⁸ A barokk pokolábrázolásokba bekerülő, az *Odüsszeia* vagy az *Aeneis* katabázisának és a Tartarosz mitológia képei tulajdonképpen a középkori közhelyek „visszafordításai” vagy nevesítései.

Ezeket a büntetéseket abban a megállapításban lehet közös nevezőre hozni, hogy az el sem kezdődő cselekedet a halálba torkoll (megölik őket az ördögök, vagy öngyilkosok lesznek), majd újrameghalnak. Erre a repetícióra utal az *Aeternitas*-vers következő versszaka is:

Mert mikor végződik, akkoron kezdődik
Az Örök Végetlenség:
Sőt, mind csak kezdődik, soha nem végződik
Ez a nagy keresés. (24.)

A *Halotti Pompában* szereplő – az örök zsidó vagy bolygó zsidó néven is emlegetett – Ahasvérus-legenda felhasználása hasonló funkcióval és teljesen ellentétes céllal bír, mint a *Tintinnabulum* mitikus pokollakói. A középkori legenda szerint, melynek gyökerét a 13. századi angol krónikákban találjuk, és mely a ponyvanyomatványoknak és népkönyveknek hála a kora újkorban Európa-szerte elterjedt, Ahasvérus sosem halhat meg, és állandóan vándorolni kényszerül. A történet szerint a keresztjét hordozó Jézus megpihent Ahasvérus háza előtt, aki elkergette onnan. Jézus erre így válaszolt: „Én megyek, de neked is menned kell, addig, amíg vissza nem jövök”. – Az Ítélet napjáig kell tehát vándorolnia. Egyes verziók szerint időről időre megfiatalodik, néhány helyen pedig azt is említik, hogy démonok vagy a bosszú angyalai úzik, ezért nincs nyugta.²⁹

Az örök zsidó motívuma a magyar romantikában vált közzismertté. Vajda János *Végtelenség* c. versében is említi: „...lehet belőlem / Örök zsidó, Prometheusz, pokol / Tüze, miljom esztendőkön át / Halálkinokra ítélt szenvedő...” Arany János: *Az örök zsidó* (1860) c., a 4. *Aeternitas*-vershez hasonló drámai monológban írja újra a legendát, és a vándorlás örök monotonitását a „tovább, tovább” refrénjével érzékelteti. A vers elemzése során Bartha János Arany örök zsidójának tantaloszi attribútumait említi.³⁰

Bár amennyiben eljön az Ítélet napja, Ahasvérus kínja nem végtelen, mint a *Tintinnabulum* pokollakóié, a kényszercselekvés monotonitájával való büntetés, mint láttuk, irodalomtörténetileg megalapozott, hasonló motívum. Ahasvérus kínja földi pokol, éppen

ezért illeszkedik a *Halotti Pompa* evilági poklába. A 2. *Aeternitas*-vers keresztet cipelő alakjában az örök zsidó legendájának variációját sejthetjük, melyben Jézus azzal bünteti őt, hogy keresztjét egy örökkévalóságig, amely „olyan, mint az élet, / hosszú és kemény” (42.), kell cipelnie: „Mennie kell mindig, / Nem pihen soha.” A 4. *Aeternitas*-versben kap a legenda új értelmezést, Ahasvérus itt Jézus helyett marad a földön, válalva az ő szenvedéseit. A Jézus szimulakrumává váló Ahasvérus jelenik meg a *Hászid-Szekvenciák Jézus Ahasvérus* c. versében – a három alak, Jézus, Krisztus/Messias és Ahasvérus egymás tükörképei:

Krisztus mikor a földön járt
a véges Semmisségben,
tudta, hogy nem férhet el
embernyi létezésben.

Ezért hagyott maga helyett,
bár volt ott millió,
mert én Ahasvérus vagyok,
az Útrakelt Zsidó!

(*Aeternitas* [4] – 70.)

Jézus volt ott s a Messias,
Köztük Ahasvérus,
Mint a tükör, oly áttetsző,
Épp olyan, mint Jézus.

S épp olyan, mint a Messias
Emberek közt járván,
Foglyul ejtett fényessége
Az anyagba zárván

Épp úgy bolyong, mint az ember...

(*Jézus Ahasvérus* – 181.)

A *Halotti Pompa* a *Tintinnabulum*mal ellentétben nem kapcsolható a vízióirodalomhoz. A halál örökkévalósága – az ördögök vagy maguk által gyilkolt poklakók – nem a burjánzó pokolbéli imagináció képeinek alaptétele, hanem az evilág paradox tapasztalata az időiséggel. A halál, mint az ittlét végének biztosan bekövetkező, bizonytalan idejű vége, a maga „pontya”-ban, pillanatnyiségében örökkévaló. Az örök pillanatnyiség vagy pillanatnyi örökkévalóság paradoxonát fedi tehát a repetíció. Borbély Szilárd mondja egy interjúban: „Az időt nem az úgynevezett ’valóságos’ dolgok részeként látom magam sem, hanem ennek az illúzióknak a közegeként. Az az idő, amely engem igazán érdekel, az az ismétlésben búvik meg, az ismétlések idejében. Maga az ismétlés mint az idő maga érdekel.”³¹

A pokoli örök gyilkolás és halál helyett az evilági egyszeri, mégis örök gyilkolást és halált találjuk. A *Halotti Pompa* éppen attól autentikus szöveg, hogy nem a bűnösök túlvilági büntetéséről, hanem az ártatlanok

evilági büntetéséről szól. Az elv esztétikai téje változik tehát, amelynek célja nem a meghalni kép-telen, bűnhődő test, de a gyötrött, gyilkolt halandó, vagy kiszenvedett ártatlan holttest (ne feledjük, odaát nincs holt test!) az ábrázolás tárgya. A katafalkon közszemlére tett halott Korpusz nézése, mint a barokkban erőteljes statikus-performatív aktus, válik a borító Mantegna-képével az olvasás metaforájává. A *Halotti Pompa*ban efelől nézve a statikus, holt Korpusz az olvasással éli újra saját halálát: „Jöjj el Halál, te jöjj el értem, / legyél Te Olvasóm!” (az idézet a könyv hát-só borítóján is szerepel).

Az olvasás (s a szó másik értelmére – rózsafüzér – nézve az újramondás, ismétlés) válik tehát a szöveg (folyamatos) halálává. Az Olvasó, mint aki a test halálát mondja újra, tehát áttételesen a szövegekben szereplő gyilkossal válik azonossá, az olvasás pedig a folyamatosan ismétlődő gyötrésekkel és gyilkolással.

9. Kitekintés az eszkatológikus akkorra

Láthattuk tehát, hogy a *Tintinnabulum* és a *Halotti Pompa* lényegesen eltérő viszonyokat fogalmaz meg a végről való beszéd során. Eltérő a dogmához való viszonyuk is, miközben mindkét korpusz sok közös toposzt mozgósít, eltérő előjellel vagy kontextusban – a két mű tehát a hasonlóságok és különbözőségek által lép dialógusba egymással. A *Halotti Pompa* a halál/gyilkosság végpontja utáni kimerevített, ismétlődő idő örökkévalósága és a *Tintinnabulum* szem-pil-lanatában, azaz az ittlétben megvalósítható „örök halál” vagy „örök boldogság”, az ittlét alaptulajdon-ságában hozható közös nevezőre: „Legvégső lehetőségében megragadva, az ittlét nem az időben van, hanem *maga az idő*. Az így jellemzett jövőiség, mint az időiség autentikus mikéntje, egyszerismind az ittlétnek az a létmódja, amelyben és amelyből az ittlét kijelöli magának a maga idejét. Az előrefutásban tartva magam, elmúlásomnál – van időm.”³²

Az idő eszkatológikus tudata, mint a végről való gondolkodás, az előrefutásban valósul meg, s a jövőben a vég által az idő az örökkévalóság „üdültlen üdü”-jébe, vagy meghatároz(hat)atlanságába vezetődik át: „Az időre nézve mármint ez azt jelenti: az idő alapfenoménje a jövő. (...) A meghatározatlan elmúlás mikortjára s az idő mennyijére általában vonatkozó kérdés azonos azzal a kérdéssel: mi marad még nekem, mi marad még, mint jelen? Az időt a mennyi(ség)be hozni annyit tesz: az időt a jelen mostjaként venni.”³³

Ahasvérus evilági, vagy a poklakók túlvilági örök szenvedéséhez hasonló jelenségről számol be Fliegeauf Benedek *Csillogás* c. 2008-as filmjének egyik szereplője. A film a túlvilágot megtapasztalt, odaátról visszatért emberekkel folytatott mélyinterjúkból áll. Az

egyik, klinikai halálból visszatért férfi, miközben az élményeit, tapasztalatait meséli, a 28. percben egy különös epizódra tér ki – a tanú leírása megtévesztésig hasonlít a repetitív cselekvést, kint és „örök halál”-t ábrázoló pokolvíziók világára: „Volt olyan barátom, aki felakasztotta magát, mert hatalmas adósságot csinált, és a családja ezt nem tudta. Az egyik reggel kiment az erdőbe, volt három kislánya, és felakasztotta magát. És találkozott vele. Az lehet maga a pokol, minden nap ugyanazt átéli. Mert ő azt gondolta, az életének véget tud vetni, akkor, amikor a testi élete megszűnik. És ott találkozott vele, és mondtam neki, hogy »Misi, mit csinálsz?« Mert ő minden nap, minden egyes pillanatban arra készült, hogy véget vet az életének, mert amikor azt tapasztalta, hogy mégis van az élete után valami, akkor ezt nem értette. És járta a maga poklát, minden egyes pillanatban. Elköszön otthonról, otthagyja a családját, és tudja, hogy fel akarja magát akasztani – és utána megint. És megint, és megint...”

Összegzés

Jelen tanulmányomban Borbély Szilárd *Halotti Pompa* (2004) és a sokáig Nyéki Vörös Mátyásnak, utóbb Kornis Zsigmondnak tulajdonított *Tintinnabulum tripudiantium* (1636) c. versesköteteket vizsgálom részben a kompartisztika, részben a motívumtörténet szempontjából. A *Halotti Pompa* első, *Nagyheti Szekvenciák* c. részének toposzai, regiszterei a barokk lelkeségi irodalom szöveghagyományához (s így mint az áthallások esetében kitűnik, a *Tintinnabulum*hoz) utalják a művet, amely a *Tintinnabulum*mal közös irodalmi-eszmei hagyományra, a késő középkori halálirodalomra, és a keresztény dogmatika eszkatológikus nézeteire hivatkozik.

A két versgyűjtemény összehasonlítása az említett szöveghagyományok toposzai (a Négy Végső Dologról szóló tanítás, a halálábrázolások, a szenvedő test megjelenítése, a dogmatikához való viszony és az eszkatológia újrafogalmazása) mentén történik – az összehasonlítás alapelvét a két mű időhöz való viszonya, az idő pozicionálása (a heideggeri ittlét [Dasein] és előrefutás [Vorbei] fogalmainak segítségével) és a mű struktúrájában felsejlő időkonceptiók jelentik. Az időről való vélekedés mindkét műben, nemcsak mint gondolati, de mint nyelvi probléma fejeződik ki, így az örökkévalóság fogalmának értelmezése mögött az abszolútum nyelvi kifejezhetetlensége rejlik.

Az örökkévalóság és idő problémája leginkább eszkatológiai aspektusa, a halál utáni örökkévalóság kérdésében mutatkozik meg, mely a *Tintinnabulum*ban Borges nyomán a pokolbüntetés időtartama, annak végtelensége, míg a *Halotti Pompa*ban az örökkévalóság, mint evilági végtelen szenvedés, másrészt paradox módon a gyilkosság és halál pillanatnyiségének abszolútizálása jelenik meg az időre vonatkozóan. Erre utalnak a példaként idézett, a pokolbüntetés repetitív végtelenségét, a büntetés és halál szüntelen ismétlődését bemutató mitikus (a Tartarosz lakói a *Tintinnabulum*ban) vagy legendai szereplők (Ahasvérus, az örök zsidó legendatípusa a *Halotti Pompa*ban). Az idézett példás esetekhez hasonló leírást közöl egy klinikai halálból visszatért tanú leírásai is, amelyben szintén a repetitív kint és halált fogalmazza meg pokoli tapasztalatként – a tanulságok levonása már azonban túlmutat az irodalmon.

■ Száz Pál (1987): prózaíró. Legutóbbi kötete: *Halott föld, halott lányok* (Kalligram, 2013).

JEGYZETEK

- 1 Fazakas Gergely Tamás: *Olvasási javaslatok Borbély Szilárd Halotti Pompa című kötetének és a régiség irodalmak metaszépségtantjában*. Debreceni Disputa, 2004/9. 103.
- 2 Régi magyar költők tára: XVII. század, 2. Pécseli Király Imre. *Miskolci Csulyak István és Nyéki Vörös Mátyás versei*. Kiad., jegyz. Jenei Ferenc, Klaniczay Tibor, Kovács József, Stoll Béla. Akadémiai, Bp., 1962. (A későbbi idézeteknél a kiadás alapján a strófa számát adom meg.)
- 3 Borbély Szilárd: *Halotti Pompa. Szekvenciák*. Második, bővített kiadás. Kalligram, Pozsony, 2006. (Az idézésnél a kiadás alapján az oldalszámot tüntetem fel.)
- 4 A Vanitas motívum hagyományozódásával Borbély Szilárd is foglalkozott (*A Vanitatum vanitas szövegvilágáról*. Fehérgyarmat, 1995), majd Vadai István Borbélyra is hivatkozva mutatta ki a *Tintinnabulum* és a Kölcsey-vers összefüggéseit (*Az érvényes mérce. Kölcsey Ferenc: Vanitatum vanitas*. A Tiszatáj diákmelléklete. 2002/2. 80. sz.
- 5 Barna Péter: *Borbély Szilárd: Halotti pompa*. Egyetemi élet, 2008/nov. 47/4., 21.
- 6 Pap Balázs: *A Tintinnabulum tripudiantium szerzőségéhez*. ITK, 110 évf. 2006/6. 585–590.
- 7 Chastel, André: *A barokk és a halál*. In: *Fabulák, formák, figurák*. Gondolat, Budapest, 1984. 101.

- 8 *A Házid-szekvenciákkal* a Comenius Egyetem ösztöndíjának jóvoltából készülő tanulmányomban foglalkozok majd részletesen.
- 9 Laczházi Gyula: *Vanitas és memento mori*. <http://villanyspenot.hu/?p=szoveg&n=12224> (2014.06.09)
- 10 Márton László: *Visszajára fordítani. Borbély Szilárd: Halotti Pompa*. Jelenkor, 48. évf. 2005/4. 390.
- 11 Szilágyi Mariann: *Az apokaliptikus megjelenése és katolikus hagyományai régi irodalmunkban*. http://www.arkadia.pte.hu/magyar/cikkek/szilagyi_apokaliptikus (2014.06.09)
- 12 Fazakas: i. m. 103.
- 13 Martin Heidegger: *Az idő fogalma*. Kossuth, Budapest, 1992. 39.
- 14 Uo.
- 15 Uo. 38.
- 16 Bán Imre: *Nyéki Vörös Mátyás: Aethermitas. Örökké-valóság*. In *A régi magyar vers*. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1979. 246.
- 17 Bán: i. m. 240.
- 18 Uo. 243.
- 19 Uo. 241.
- 20 Márton: i. m.
- 21 Szűcs Terézia: *A tanúság poétikai, esztétikai és teológiai kérdései a magyar holokausz-irodalomban*. 2008. 195. <http://doktori.btk.elte.hu/phil/szuczsteresia/diss.pdf> (2014. 06. 10.)

- 22 P. Henri Boulard: *A misztikus test*. Ecclesia, Budapest, 1994. 114.
- 23 Petr. Ford., szerk., bevezető: Jan A. Dus. In *Procrótvi a apokalypsy. Novozákonní apokryfy III*. Vyšehrad, Praha, 2012. 321.
- 24 Uo. 246.
- 25 *Péter-apokaliptikus*. Ford., bevezető, kommentár: Pesthy Monika. Corvina, Budapest, 2009. 109.
- 26 Uo. 25.
- 27 Dus: i. m. 262.
- 28 Uo. 261.
- 29 Jaroslav Vacek: *Mýtus Věčného Žida (Legendy o Ahasverovi)*. Strictly Commercial Dauphin, Praha, 2012. 13.
- 30 Bartha János: *Ahasvérus és Tantalusz (Az örök zsidó)*. Studia Litteraria, 1974.
- 31 *Elmozdulások. Beszélgetés Borbély Szilárddal* (Molnár Csaba interjúja). Forrás, 2008/7–8.
- 32 Heidegger: i. m. 41.
- 33 Uo. 41–42.

EGY PREPARÁTUM TITKOS ÉLETE

Meghökkenítő (de tudatosan az!) Péterfy Gergely új regénye. A regény központjában ugyanis végső soron egy emberi preparátum elkészítése áll, s ez az a titok, amely a cselekményt szervezi, az elmondott élettörténetek (Angelo Solimané és Kazinczy Ferencé) végig ezt készítik elő. A végső megoldás sokkoló hatását, persze, nagymértékben lerontja, hogy mind a regény címe, mind fülszövege elárulja azt, aminek meglepetésként kéne megmaradni, nem is beszélve az utóbbi időben egyre szaporodó szerzői interjúkról, amelyekben az író készségesen elmagyarázza azt, aminek váratlannak kéne maradnia. Ám természetesen egy alaposan kidolgozott és átgondoltan felépített műről lévén szó, nem ez az egyetlen meghökkenítő hatáselem. S itt érdemes megállni egy pillanatra. Péterfy regénye ugyanis egy olyan korszakot használ fel háttérül, amelyről a köztudatban inkább csak sémák és közhelyek élnek (a 18–19. századi magyarországi és bécsi, mondhatni, birodalmi történelem időszakáról van itt szó), s a sejtethető olvasói reakciók nagyobbik része az ezen alapuló regényvízió ismeretlenségére és újdonságára csodálkozhat rá, beleértve Angelo Soliman alakját is, azét a színes bőrű bécsiét, aki rabszolgából a bécsi arisztokraták köreiben forgó, ismert személyiséggé emelkedett, s akit halála után kitömött állapotában a bécsi Naturhistorisches Museumban állítottak ki mint a fekete rassz képviselőjét – hogy aztán a belőle készült preparátum 1848-ban, a bécsi forradalom alatt keletkezett tűzben megsemmisüljön. Ez az attraktív és látványos témaválasztás egy jól dokumentált korszak egykorú szöveganyagára támaszkodik (különösen, hogy Soliman alakját Péterfy Kazinczy Ferenc hatalmas életműve tükré-

Péterfy Gergely:
Kitömött barbár
Kalligram, Budapest, 2014

ben is képes szemlélni), s ha valaki valamelyest ismeri a sejtethetőleg forrásul felhasznált szövegeket, akkor már nem a soha nem hallott történet izgalma foghatja meg, hanem azok az artistikus és markáns szövegalakítási módok, ahogyan a szerző saját koncepciójához igazítja a korábbi szövegekből ismerős mozzanatok. S ha ebből az irányból nézzük a regényt – mi tagadás, számomra nem nagyon imitálható hitelesen más nézőpont –, akkor annak tematikus újdonsága is kissé megfakulni látszik. Tudhatjuk a könyv fülszövegéből, hogy Péterfy évtizedes munkával írta meg a regényt – s úgy tűnik, ez alatt a hosszú idő alatt némileg el is vesztette a vállalkozás átütő s akár nemzetközi érdeklődésre is számot tartó kezdeményező erejét. Angelo Soliman alakjának fölfedezése ugyanis immár nem Péterfy érdemének látszik (természetesen nemzetközi viszonylatban, mert a magyar irodalom kontextusában elvitathatatlan az újdonsága): az 1990-es évektől Bécsben több művészeti ág (színház, balett, képzőművészet) is fölfedezte magának a rasszizmus és az idegenség lokális történetét emblematikusan magába sűrítő alakot, s a történeti faktumként is sokoldalúan elemzett figura kapcsán ezt az érdeklődést tetőzte be a bécsi városi múzeum (Wien Museum) rendezte nagy kiállítás 2011–2012-ben, amelyhez egy monográfia értékű, kiváló és informatív katalógus is társult (Philipp Blom – Wolfgang Kos [kiad.]: *Angelo Soliman. Ein Afrikaner in Wien*. Wien Museum, Christian

Branstätter Verlag, 2011). Ha lesz német fordítása a könyvnek (amelyet feltétlenül üdvözlünk), akkor esetleges osztrák recepció már csak ezen folyamatok következményének érzékelheti a regényt, s nem kezdeményezőjének. Persze, ez sem kevés.

Azt viszont érdemes hozzátenni mindehhez, hogy Péterfy miben tér el jelentősen a Soliman körüli diskurzus eddigi termékeitől. Péterfy számára Soliman borszíne a saját testre adott reflexió legfőbb okaként határoztatik meg, s a külső miatti magány és az ebből fakadó előítéletek test és lélek diszsonanciájává válnak. Soliman egész élete, mi több, a halál utáni sorsa is annak példázata, hogy bármiként is képes beépülni személyiségként a környezetébe kulturálisan, intellektuálisan és morálisan, ez az azonosulás soha nem tud teljesen elszakadni testének meghatározottságaitól – s ezzel Soliman mélyebben és elementárisabban lehet egy olyan emberi tapasztalat hordozója, amely mindenki számára érvényes alapélmény marad. Péterfy Solimanja voltaképpen az emberi mi volt kritériumainak a személyes átéléséről beszél: egy olyan jellegzetesen 18. századi diszkurzusról, amely a teremtettség és a normalitás állapotának határait akarja megragadni – vagyis a regény olyan, itt nem ábrázolt, de ide rendelhető kontextusok mellé helyezendő, mint az ember és az állat határainak a problémáiba beleütköző gondolkodás, amely az emberszabású majom és az afrikai őslakosok elhatárolásának kérdéseibe bonyolódik bele (erről Hárs Endre írt igen kiváló könyvet: Hárs Endre: *Herder tudománya. Az elgondolhatóság határain a 18. században*. Kalligram, Pozsony, 2012). A regény ilyenformán csak a felületén foglalkozik a rasszizmus kérdésével: a dilemma itt az emberi létezésre irányul, s a Soliman képviselte magány ezen léthelyzet kontemplatív megértésének az alaphelyzete. S éppen ezen a ponton válik a mű valóban másná, mint az Angelo Soliman helyzetére adott eddigi művészi válaszok. Péterfy ugyanis Kazinczy Ferenc alakjának a bevonásával képes kiterjeszteni Soliman egzotizmusát nembeli státuszává. A Kazinczy leveleiben és egyéb

feljegyzéseiben is nyomot hagyó – bár a regény intenciójával ellentétben végképp nem centrális problémának tűnő – Soliman-élmény, a vele való találkozásokra vonatkozó leírások valóban alapot adnak egy, a két sors egymásra hatásából kiinduló regényszerkezethez. A fekete Soliman és a magyar Kazinczy Bécsben az idegenség két módusának a képviselőjévé válik, s a borszíne miatt állandóan és feloldhatatlanul stigmatizáltak számító Angelo éppen ezért válhat a mindenki számára átélhető kirekesztettség emblematikus figurájává. Voltaképp az általa képviselt rezignáció a regénybeli Kazinczy reflexiója révén lesz egy általános kulturális modell hordozójává. A regény centrumának ebből a szempontból egy Kazinczy leveleiből ismerős (csak, persze, ott másként pontírozott) szituáció tekinthető. Az 1791-ben a bécsi Grabenen együtt sétáló két férfi közül Angelo az, aki a regény szerint így reagál az őket megbámulókra: „Mit gondolsz, Ferenc, kérdezte nevetve Angelo, melyikünket néznek barbárabbnak?” (354.)

Már ennyiből is látszik a könyv egyik fontos újdonsága: felfogható ugyanis egy markáns Kazinczy-újraértelmezésnek is (engedtessek meg nekem, hogy éppen ezt a vonatkozását emeljem ki a regénynek). Az újrarajzolt Kazinczy-kép – aligha véletlenül – olyan pillanatban jelenik meg egy kortárs író tollán, amikor a 2009-es Kazinczy-bicentenárium után elindult szövegfeltáró munka következtében a debreceni egyetem szervezésében, irányításával az eddigi első kritikai kiadásnak immár nyolc kötete jelent meg, s ezzel nagymértékben nőtt a még kiaknázásra váró Kazinczy-szövegegyüttes mennyisége. Ennek az anyagnak a tanulságai megjelennek Péterfy interpretációjában is – legalábbis abban, hogy Kazinczy itt hangsúlyozottan hétköznapi viszonyai szorításában jelenik meg, s nem nagyhatalmú irodalmi vezéréként. Az, hogy Péterfy teljes mértékben eltekint a Németh Lászlótól eredő igaztalan és rendkívül pontatlan hagyománytól, amely Kazinczyban a magyar irodalom megrontóját tudja csak felfedezni, bizonyosan nagy je-

lentőségű hangsúlyáthelyezés. Bár az ábrázolás köré épített vízió, amely Kazinczyban a barbár és elmaradott magyar világban az életmód és a kultúra nyugati formáinak heroikus, de sikertelen megvalósítóját láttatja, s amely kép Péterfynek a regényt övező – s természetesen inkább a személyes PR-t szolgáló – nyilatkozataiban már-már ideologikusan megjelenik, nem sokkal tűnik meggyőzőbbnek, mint a háttástanítani kívánt közhely. A korára hatni képtelen, illetve a romantikától elfedett és félreértelmezett, kudarcos Kazinczy tézise, ha nem írói vízióként fogjuk fel, igencsak kétséges kiindulás, tekintve, hogy számos ponton inkább kazinczyáner irodalomfelfogás mutatkozik meg a Kazinczyt követő nemzedék teljesítményében, hiába követett más irodalmi ízlést a Kisfaludy Károllyal kezdődő generáció.

A hétköznapi élet szorításában vergődő Kazinczy ábrázolásához Péterfynek egy olyan szöveganyagot kellett forrásként felhasználni, amely éppen az utóbbi időszak szövegkiadói teljesítményeiben mutatkozott nagyon fontosnak: nemcsak a Kazinczy-levelezés régóta ismert, de azóta ismét bővülő anyagát, hanem a naplók, feljegyzések hatalmas korpuzát is. Péterfy ezen a ponton kitűnő érzékkel nyúl Kazinczy életének azon pontjaihoz, amelyekhez ebből az anyagból nem lehet egyértelmű támpontokat kapni, s ilyenformán kiváló anyagot kínálnak a szépirodalmi fikciónak. Ilyen kérdés Kazinczy egykorú, lokális megítélése, például az, hogy valóban a hétköznapi életben is ható bélyeg volt-e börtönviselt múltja? Nekem irodalomtörténészként ugyan az a benyomásom – a Martinovics-öszeesküvés alkalmával letartóztatott többi személyiség párhuzamos sorsát is figyelembe véve –, hogy ilyenféle stigmatizáció nem feltétlenül befolyásolta az egykori elítéltek sorsát, de kétségkívül hatásos és figyelemre méltó Péterfynek az ábrázolás minden szintjén megjelenő, másféle felfogása. Más pontokon Péterfy viszont nem a hiányok kreatív kitöltésére koncentrálnak, hanem fölhasználja a Kazinczy naplóból jól ismert eseteket: a Kazinczy házassága előtti, állítólagos szerelmi vi-

szonyban, az ún. Nagy Maris-ügyben a rendelkezésre álló, Kazinczytól származó feljegyzések fölhasználása mutatkozik meg. S igen érdekes összehasonlítást tesz lehetővé, hogy az eseményeknek létezik egy újabb, irodalomtörténeti rekonstrukciója is (Orbán László: *A Maris históriája*. In: Debreczeni Attila – Gönczy Monika [szerk.]: *Ragyogni és munkálni. Kultúratudományi tanulmányok Kazinczy Ferencről*. Debreceni Egyetemi Kiadó, Debrecen, 2010, 451–464.), amely hangsúlyokban és értelmezésében sok ponton eltér Péterfy írói verziójától. Mondhatni, természetes módon.

Ha Péterfy regényének Kazinczy-ábrázolását az eddigi szépirodalmi feldolgozásokhoz mérjük – gondoljunk csak olyan előzményekre, mint Babits Mihály drámája, Weöres Sándor *Psychéje* vagy éppen Borbély Szilárd színműve –, akkor újszerű, számos ponton és részletben az utóbbi időben megalapozott Kazinczy-kép elemeiből kiinduló személyiségrajzot fedezhetünk föl. Mindez azonban töredékes eredményre vezet a regényben, éppen a nyelviség megoldatlansága miatt. Az a megoldás, hogy a mű Kazinczy legfontosabb, halála előtt feleségének elmondott, de már meg nem írt apokrif történeteként tétéleződik, s így a szóbeli vallomás kereteit látszik kitölteni, óhatatlanul egybemosza Kazinczy és Török Sophie szövegét. Ez nyilván történetileg sem indokolt (bár ez a kisebbik gond): hiszen Kazinczy emlékező írásainak bősége biztos támpontot ad saját szövege megteremtéséhez, míg Török Sophie esetében nincsen ilyen bázis. Ez éppen meg is teremtheti, persze, a felhatalmazást egy soha nem volt hang megalkotásához. Ám az a baj, hogy az, ami Török Sophie történeteként kellene, hogy megmutatkozzon, nem egy női logikát mutató visszaemlékezés, ami különösen látványos, ha az újabb magyar irodalomban egyre erősebb női hang irodalmi lenyomataival szembesítjük (gondoljunk például Rakovszky Zsuzsa regényeire).

S ez még csak az egyik pont, ahol megoldatlan marad a narráció. A narrátor szerepével felruházott feleség, Török Sophie tudata már csak nyelv-

vi okokból sem nagyon látszik hitelesen elbírnai a vallomás műfaját. Török Sophie bizalmas levélbeli megnyilatkozásai is német nyelvűek (ez nem is csodálható, ha meghatározó bécsi nevelésére gondolunk), s így nehezen lehet profilt adni egy olyan narrátori hangnak, amely végig magyarul nyilatkozik meg, de egyáltalán nem beszél identitásának olyan elemeiről, mint a nyelvi otthonossága, katolicizmusa vagy éppen nyolc megszült gyermekéhez való személyes viszonya. (Csak közbevetőleg: utalások még egy egységesen magyar nyelvű narrációban is lehetnének a német kommunikációra, gondoljunk csak Márton László *Minerva búvóhelye* című regényének magyarul megfogalmazott, de hangsúlyozottan német nyelvi tudatot tükröző környezetének finoman ironikus és elegáns bemutatására). De ez még a kisebbik gond, s nem ezért válik narrációs szempontból egy omnipotens elbeszélő elleplezésének eszközévé Török Sophie tudata. Jelentősebb megoldatlanságnak érzem, amikor ebbe beleszövődik az a közvetítettségben létező szólam, amely Kazinczy Ferencnek a felesége számára elmondott monológját teszi megismerhetővé. A hatalmas terjedelmű, s minden eddiginél részletesebben föltáruló Kazinczy-szövegkorpusz ugyanis jól láthatóvá teszi az emlékezés struktúráinak jelenlétét és ritmusát – hiszen a visszaemlékezések fragmentált és számos módon egymáshoz kapcsolódó anyaga mind az emlékezés műveleteit viszi színre, éppúgy, ahogy a regény fikciója szerint Angelo Soliman titkos, soha el nem mondott története is ilyennek tételeződik Kazinczy számára. Kazinczy emlékező prózája – amely mai nézetből életműve legizgalmasabb részének látszik – viszont nem azt a mindentudó elbeszélőt imitálja, amely Péterfy regényében megfigyelhető: sokkal erőteljesebb benne a szubjektum jelenléte, a poentírozás apróbb szövegalkotó mechanizmusainak az imitálása, az etikum és a tanulság állandó, finom megfogalmazása. Péterfy ettől az eszköztől eltekint – gyanúm szerint azért, hogy minél előbb eljuthasson a bravúrosan kiépített szerkezet kikerekítéshez, illetve

talán azért is, mert mindezt kizárólag a nyelvi archaizálás versus nyelvi modernizálás dilemmájaként fogta föl. Pedig nem erről van szó: ha Péterfy az archaizálás mellőzése mellett döntött, azt jól tette; de az már nem vált a könyv előnyére, hogy nem vett tudomást Kazinczy önéletrajzi szövegeinek a belső retorikai struktúrájáról és gondolkodásának a ritmusáról. Azaz ugyanis, hogy az író ezektől az eszközöktől eltekint, komoly belső ellent-

mondások épülnek ki a regény narrációjában. Hiányoznak mindazok az írói eszközök, amelyek például Kazinczy arcképteremtő erejét vagy éppen az anekdota műfajának jellemzőit elveit mutatják; ezért mosódik össze – megítélésem szerint – indokolhatatlanul Kazinczy és Török Sophie szólama, ezért lesz az emlékezésnek része olyan elemek tüzetesen pontos felidézése, amelyet a narrátor a jelenet logikája szerint egykorúan nem is értett, így emlékként sem maradhatott meg benne így és ilyen részletesen. Gondoljunk csak azokra a jelenségekre, amikor Török Sophie a kislánycént az apjától hallott, de akkor bevalottan nem értett alkímista tartalmakat idézi fel, vagy amikor ugyanennek a gyermekkori tudatnak a szemtanúként megtapasztalt szexuális élményeket (apja onániáját vagy testvéreinek vérfertőző közösülését) kell felidéznie, s ez a közlés pontosan az egykorúan nem érthetett szituációban, kétely nél-

kül helyezi el a látványt. Ez nemcsak a regény narrációjának lélektani hiteletét nem erősíti, de szemben áll a megteremtett elbeszélő figurájával is: egy, a szalézi apácáknál nevelkedett, 18. századi lánytól a szexualitás ilyen korai ismerete teljesen képtelen feltételezés. Egyetlen dolog magyarázza ugyan ezt a megoldást, de ettől még nem válik szervessé: a narrátori közlés ilyen felépítése csak álca – egy más típusú és eredetű történetmondás elfedésére szolgál. Egy olyanéra, amelyet viszont a regény nem akar felvállalni: egy auktorialis szerzői közlésre építő megoldásra.

Péterfy könyvének igazi írói ereje valahol máshol keresendő. A szerző nagyon jól érzi a szerkezet lendületét, s remekül poentírozza a kiépített szerkezetet: az egyes egységek ismétlődően azonos bevezető formulái éppen a körkörösséget hangsúlyozzák, míg a lezárás a váratlanság hatáselemére épít, s így válik a regény utolsó mondata valóban súlyos tanulsággá: az Angelo Soliman preparátumát néző Török Sophie megérti azt, hogy saját magával néz szembe. Ennek a szerkezetnek az egyik legfontosabb kérdése persze az, miképpen lehet összekapcsolni Kazinczy és Angelo Soliman életpályáját, hiszen az a néhány, Kazinczytól fennmaradt feljegyzés, amely erről szól, semmiképpen nem mutat erős és szoros kapcsolatot, belesimul Kazinczy kuriózumok iránti, empatikus érdeklődésébe. Ezért választja Péterfy azt a megoldást, hogy Angelo, amikor tudomást szerez arról, hogy halála után egyértelmű az udvar szándéka az ő kitömésére, végrendeletileg Kazinczyra hagyja a bőrét – s ezzel a saját történetét is. A történeti kutatás, persze, semmiféle végrendeletéről nem tud – ám ez nem akadály a történeti adatok hézagában kiépülő történet belső logikájának. Az írói gondot inkább az jelenti, hogy Angelo halálakor (1796) Kazinczy éppen brünni államfogyó, így csak akkor lehet jelen a kitömés érzékelésében, borzalmas aktusánál, ha külön magyarázata van a Bécsbe kerülésének. Péterfy ezt ismét apokrif történetként oldja meg: egy Obrovicba érkező katonatiszt viszi el a foglyot

Bécsbe. Ennek a megoldásnak a belső hitele kevésbé meggyőző, mintsem hatásossága. Hiszen még ha elfogadjuk is az írói ötletet, a korszak ügykezelésének és adminisztratív gyakorlatának ismeretében teljesen abszurd, hogy egy effajta örökség átengedésének az engedélyezéséhez miért kellene az örökös személyes jelenléte, a meghitelesített, aláírt dokumentum helyett. (Persze, tudjuk: ha Péterfy nem így tesz, nem lehet jelen a regényben a preparátum elkészítésénél Kazinczy, s akkor kénytelen az író eltekinteni a folyamat leírásától is.) Sokkal feltűnőbb megoldatlanság marad a regény tisztázatlan viszonya a *Fogságom naplójához*, amely éppen Kazinczy életének ezt a periódusát dolgozza fel, s ahonnan ez a fikatív történet, természetesen, hiányzik. S nincs reflexió a könyvben sem a hiányra, sem a kéziratosságot kifejezetten az utódok okulására szánt *Fogságom naplójának* az irodalmi és retorikai stratégiájára. Félreértés ne legyen: nem a regény fikatív elemeinek a meglétével van gondom. Ami hiányzik, az kifejezetten a felhasználható, s jelzésszerűen oda is tartozó irodalmi hagyományra való *szépirói* reflexió elmaradása – amelyet más nem indokol, mint egy erőteljes (s tán az is mondható: erőszakos) regénykoncepció maradéktalan érvényesítése.

Mert azzal úgy általában semmi gond nincsen, hogy az író számos ponton eltekint a történeti tényektől, ha éppen erre van szüksége. Ilyen jelenség például a Kazinczy-család belső viszonyainak radikális leegyszerűsítése is. Ez a leginkább Dienes (aki, persze, már 1824-ben meghalt, s nem a koleralázadás idején, és nem is erőszakos halállal) negatívra festésében mutatkozik meg. De a könyv a hatás érdekében eltekint Kazinczy leánytestvéreinek lététől is, vagy éppen a legfiatalabb fiútestvér, Miklós szerepeltetésétől, akit ugyancsak letartóztattak a Martinovics-összeesküvés felgöngyölítésekor, csak éppen nem ítélték el, s említés nélkül kimarad Ferenc katonatiszt testvére, László, aki pedig bizonyíthatóan elítélte a felségsértési ügybe keveredett bátyját. A fogságból szabaduló Kazinczyért sem Di-

enes ment Munkácsra, hanem unokatestvére, István, s a testvére, József. Tudjuk, hogy Kazinczy Ferencet a gyermekei közül Eugenia (ahogy a családban emlegették: Zseni) haláláig ápolta, s így Kazinczy halálának a teljesen magányos mivolta is csupán Péterfy koncepciójából következik. Angelo Soliman kapcsán is fontos és koncepcionális szerepe van annak, hogy ő ismételtelen mint Bécs egyetlen feketéje jelenik meg – noha tény, hogy számos afrikai élt a 17–18. században itt, s a név szerint azonosíthatóakról rendelkezésünkre áll egy hosszú lista is (Philipp Blom – Wolfgang Kos [szerk.]: i. m. 94–95.). Hosszan lehetne még sorolni Péterfynek a regényvilág egysége érdekében hozott döntéseit, amelyekkel eltért a dokumentálha-

tó tényektől. Ám ez önmagában nem érdekes, hiszen teljesen legitim írói eszközről van szó – jelentősége abban van, hogy láthatóvá teszi a regény szövegét szervező koncepciót. S ha valamivel gondja lehet az olvasónak, akkor az inkább ennek az egyébként megragadó és erőteljes koncepciónak a kidolgozása. Péterfy – számomra egyébként nagyon rokonszenves – vállalkozása ugyanis éppen a felemás írói akribia miatt válik problematikusává. Gyönyörű részletei ellenére is. ■ ■ ■

■ **Szilágyi Márton** (Gyula, 1965): irodalomtörténész, az ELTE BTK 18–19. Századi Magyar Irodalomtörténeti Tanszékén tanít.

EVELLEI KATA

BŐRBE ÍRT TÖRTÉNELEM

Péterfy Gergely régi ismerősének tudhatja Angelo Solimant. Kazinczy barátja, a kisgyerekként Európába hurcolt és a felvilágosodás szellemében nevelt fekete szabadkőműves már az író *Kazinczy és az angyal* című esszékötetében is szerepelt, a témából készült színdarabját, a *Preparált angyal* pedig 2005-ben mutatták be a Gödörben. Idén kutatásainak csúcsteljesítményét, a trilógiának szánt műegyüttes utolsó darabját, a több mint tizenöt évig íródott *Kitömött barbár* című regényt vehettük kézbe a Könyvhéten.

Péterfy kiindulópontja az a Kazinczynál olvasható bejegyzés volt, amely szerint „szegény barát[ját] kitömték”. Ez a barát nem más, mint maga Soliman, akivel rögtön az első oldalon mint egzotikus kiállítási tárgy találkozzunk a bécsi Természettudományi Múzeum raktárában. Szemlélője, egyben a regény elsődleges narrátora a frissen megözvegyült Török Sophie, akinek Ferenc csak közvetlenül a halála előtt meséli

Péterfy Gergely:
Kitömött barbár
Kalligram, Budapest, 2014

el Soliman történetét. Sophie számára ez arra is alkalmat ad, hogy végiggondolja közös életüket, és elhelyezze hármójukat a felvilágosodás korabeli Ausztria szövevényes világnézeti és társadalmi rendszerében. A másik cselekményszál elbeszélője maga Ferenc, aki Sophie visszaemlékezéseiben Soliman gyermek- és ifjúkorát kísérli meg rekonstruálni barátja elmondása alapján. Noha a két történet csupán a vége felé fonódik egymásba, az igazi csattanóra pedig csak az utolsó oldalakon kerül sor, a két sors között párhuzamok sokaságát fedezhetjük föl, amelyek egyetlen alapproblémára futnak ki: az idegenség, a más-ság, a barbárság mibenlétére.

Preparált angyal, kitömött barbár: mi bennük a közös? A borítón szereplő

rovartani könyv látszólag ellentétben áll a hátsó fedőlapon szereplő met-szettel, amelyen Soliman turbánban pózol. Ennek a két képnek a küzdel-me uralja Angelo egész életét: hol áll-latként, hol anygalként kezelik őt, il-letve ő saját magát – mígnem rádöb-ben, hogy a kettő valójában ugyan-annak az éremnek a két oldala. Péter-fy ezúttal egy egész életen keresztül, a bennfentes szemszögéből mutatja be, hogy a test mint szociális repre-zentáció meghatározó szerepet kap az alsóbbrendűnek tartott csoportok ér-telmezésében, és szolgál elnyomásuk eszközéül. A testtudományok alapvető fölismerése, hogy a kisebbségi csoport testi sajátosságokkal való jellem-zése a domináns közösség fölényének megerősítését szolgálja, egyben pedig kijelöli azt a Másikat, amellyel szem-ben a társadalom egésze meghatároz-hatja magát. „Angelo a bőre történe-te volt” – mondja ki Ferenc. Külön-bözősége teszi jelentőssé, mivel az őt körülvevő közösség (néhány kivétellel) mindössze ennyit lát belőle: a fekete „az ellenség, az állat, az idegen”, olyas-valaki, aki kívül áll a megszokott ér-telmezési kereten, így szabadságot ad az interpretátoroknak. Soliman gazdá, barátai, ellenségei a Sophie által an-nyit emlegetett „fekete testet” tömik ki azzal, ami éppen megfelel az ér-telmezésüknek. Megtapogatják, szexu-álisan birtokba veszik, megpróbálják fehérre pucolni; halála után pedig közszemlére teszik. Az egyenlőséget hirdető szabadkőművesek is ugyan-úgy bánnak vele: körükben Angelo ikonná válik, olyan jellé, amely az ész és a testvériség győzelmét hirdeti. Tes-tének kisajátításával végül teljessé vá-lik a xenofób erőszak diadala.

De a „barbár” bélyegét nem csupán Angelo kénytelen hordozni. Éppolyan megfoghatatlan és sokrétű inzultus ez, mint a legújabb korban a „zsidó”: másokra erőszakolt identitás, amely-nek lényege az idegenség, a különbö-zőség, az ellentét. Ez az idegenség fűzi össze Solimant és Kazinczyt: az Európán kívüliség, és az ebből szüle-tett kétségbeesett beilleszkedési vágy, amelyen csupán életük végén képe-sek fölülemelkedni. A regény két, egy-mással szembenálló csúcspont kö-

zött feszül; mindkettő az önmegha-tározás sikerét, illetve kudarcát mu-tatja be. Az első Angelo és Ferenc bécsi találkozása, amelyen Angelo ri-kító pseudo-afrikai öltözékben, Fe-renc pedig díszmagyarban jelenik meg azon a téren, ahol annak idején Ferenc, apján keresztül, először élte át mássá-gát. A másik Angelo fölboncolása és kitömése, amelyet felsőbb utasításra saját barátai hajtanak végre, és amely ellen Ferenc meg sem próbál tiltakoz-ni, hiszen rádöbben: Angelo a testével akar utoljára üzenni neki. „Amibe ő avatott bele, az volt a valódi beavatás és a valóban titkos társaság. Amikor a barbárt beavatta a sorsába az idegen.” Ferenc így ismeri föl, hogy az egy-ten lehetőség: ha elmondja, mi történt Angelóval – különben minden hiába volt. Az egyik barbár történetét a má-sik barbár mondja el: az elbeszélő kü-lönbözőségében is egyezik elbeszélé-se tárgyával.

A kétpólusú világfölfogás, az Én és a Másik elkülönítése azonban nem csak az európai–idegen vonalon tör-ténik. Péterfynek nem áll szándéká-ban bűnbakokat kijelölni, bármen-nyire is ezt sugallná Sophie minden-kit hibáztató szemlélete (amely néhol, aligha véletlenül, olyan szélsőségek-be csap át, hogy az olvasó képtelen szimpátiát érezni iránta). Ferenc és Sophie kapcsolatának mélyen elteme-tett alapja az a nemzeti szégyenérzet, amelyet sem más kultúrák elsajátítá-sával, sem a saját kultúrába való bezár-kózással nem sikerül föloldani. Feren-cet gyerekkorától fogva áthatja „a ret-tegés attól, hogy valóban kisebbréndű

azoknál, akik lenézik, s hogy lényegé-nél fogva, születetten megvetésre mé-ltó, s magára sem tekinthet másképp, mint megvetéssel”. A szégyenérzet el-lenpontozásaként Ferenc éppúgy egy hamis identitást próbál saját magá-ra és Sophie-ra erőltetni, mikor nagy nyugati költők feleségeinek és szere-tőinek a szerepébe kényszeríti bele ö-ltözködésével, napi rutinjával, a viz-sgáztatásra emlékeztető beszélgetések-vel. Sophie világosan látja az olvasmá-nyai és a nyugati neveltetése nyomán kialakult illúziók és a hazai rögválóság közti szakadékat, amelynek esszenci-ális jelképe a rosszul megépített, dü-ledező széphalmi kúria, csúcjszenete pedig a sáros úton való séta, amely-nek során a szél letépi Sophie fejéről a „dülledt szemű Schillerné” kalapját. A folyamatos szerepjátszásból fakadó tudathasadás idővel Ferencet is ös-szeroppantja: amikor Charlotte von Lengefeld képe leesik a szalon repe-dezett faláról, és agyoncsap egy óri-ási pókot, hisztérikus nevetésben tör-nek ki Sophie-val, amely után „mint-ha lement volna a függöny”: az elő-adásnak vége.

Ugyanennek a feszültségnek ad szélesebb keretet a történet háttéré-ben végig ott lappangó kolerajárvány, amelyben a felvilágosodás idealizmu-sa csap össze a hétköznapok nyers tes-tiségével. Péterfy nem takarékosko-dott a naturalisztikus leírásokkal: vér, hús, hányás, ürülék és a mindent át-ható fékevesztett, értelmetlen agresz-szió uralják az oldalakat. Ahogy egy-re mélyebbre haladunk a tudatlan-ság és a félelem bugyraiban, úgy va-

gyunk kénytelenek rádöbbsenni: Ferencnek és Sophie-nak nincs esélye, talán soha nem is volt, arra, hogy saját maguk válasszák meg a sorsukat. A későbbiek fényében a fiatal Ferenc bizakodó hozzáállása kifejezetten tragikus: „Biztos voltam benne, hogy minden szó és gondolat igazságát, amit leírok, mindenki azonnal készséggel belátja, a zsarnokok elejtik a fegyvereket, a nemesek felszabadítják a parasztot és átadják a földjeiket, a szerzetesek eldobálják a csuhájukat és boldogan szerető után néznek, az egyházfők pedig nyilvánosan bevallják, hogy eddig zagyaságokat hablatyoltak, amit maguk sem értettek.” Mire a történet végére érünk, világossá válik, hogy a világ inkább Török Lajos elképzelése felé hajlik: egy ügyetlen és gonosz demiurgosz műve, amelyben a „távoli, ismeretlen isten által küldött lélek hasztalan próbál kiszabadulni a fénybe”. Szellem és test (ha Karinthyval akarunk élni: tudat és ösztön) küzdelmében elvész az autentikus személyiség – ha volt egyáltalán valaha ilyen.

Hogy a regény kortárs problémákról szól (egyben kvázi-helyzetjelentés a magyar ugarról), aligha kell magyarázni – a meglepetést inkább az okozhatja, mennyire nyíltan fölvaljalja maiságát. Nem nehéz fölfedezni benne a hazai értelmiség sorsa iránti aggodást, egyben azt a kisebbségi érzést, amellyel annyi évszázada hiába küzd. A regény kísérletet sem tesz a korabeli nyelvezet imitálására; Kazinczy saját szócsinálmányai szinte mindig kiemelve, kurzívvá jelennek meg, olykor nevetség, olykor szánalom, olykor megvető elutasítás tárgyaként. Sophie és Ferenc hangja jószerevével egyáltalán nem különül el, ami nem annyira magától értetődő döntés, és hangsúlyozza a narrátorok értelmező szerepét: Angelo történetét Ferenc történetén, az övét pedig Sophie-én keresztül látjuk. Ez a többszörös rétegzettség homogén stílusú szöveget teremt, amely azonban nem mindig következetes. Sophie mintha saját magának mondaná monológját, olykor azonban olyasmiket fejt ki, amelyekkel ő maga tisztában kellene, hogy legyen (pl. Pepi kilétét). Hallgatósá-

ga mibenléte így homályban marad; lehet akár a Ferenc által megcímzett utókor is, amelynek reakciója azonban már nem éri el elbeszélőjét. Ezt erősítheti az olykor kissé didaktikusnak ható szókimondás is, amely szerencsére nem cél nélkül való: Sophie visszaemlékezéseinek természetes fejleménye így mikrotörténetekbe ágyazódik, amelyek a maguk mozaikosságában adják ki végül a nagy egészet. A meanderező, néhol szinte anekdotikusba hajló szerkesztésmód sodró erű szöveget eredményez, amely – ha nem is mindig egyformán feszes, ld. Török Lajos alkimista tevékenységének leírását – szinte minden pillanatában szórakoztató, hogy aztán magától értetődően bomolják ki belőle egy borúlátó, a jóban csak reménykedő világgép.

A hosszú érlelődés ellenére a szöveg néhol furcsán csiszolatlanak hat:

BALOGH LILLA

Ifj. Brenner József üzeni Csáth Gézának

Brenner József 1897 és 1911 között kisebb megszakításokkal vezetett naplót először Szabadkán adták ki 2005 és 2007 között, Ifj. Brenner József (Csáth Géza) névmegjelöléssel, *Napló* címmel, négy kötetben. 2013-ban a Magvető Kiadónál a gyermek- és ifjúkori feljegyzések – az 1904-es évig – ismét megjelentek, az új kiadást az eredeti kézirat alapján Molnár Eszter Edina és Szajbély Mihály rendezte sajtó alá. Az igényes, lábjegyzetekkel és névmutatóval kiegészített munka egyik legnagyobb erénye, hogy a leírtakat rendszeresen illusztráló gyermek rajzait is láttatni engedi. Kosztolányi meg is emlékezik nekrológiájában unokatestvérének grafikus megjelenítés iránti szenvedélyéről: „Diákos szokásai, melyeket tízéves korából ismerek, tüntetően visszatértek. Leveleit kék, zöld, piros tintá-

gyakorik a zavaró szóismétlések, az egyeztetési hibák és más apróbb pontyolások, amelyek, ha nem is vonnak le a szöveg értékéből, de bosszantóan döcögőssé teszik az olvasást. A regény ennek ellenére elég nagylegzetű ahhoz, hogy ezek az apróságok belesimuljanak a háttérbe, és az olvasó az általa nyújtott történelmi és filozófiai panorámára emlékezzen, amikor becsukja a könyvet. Ambiciózus, lenyűgöző vállalkozás a *Kitömött bárbar*, amely egészében véve nem okoz csalódást közönségének – méltó lezárása Péterfy trilógiájának. ■ ■ ■

■ **Evellei Kata:** költő, író, kritikus. Budapesten született, tanulmányait az ELTE Bölcsészkarán végezte. Első kötete, az *Álombunker* 2013-ban jelent meg a PRAE. HU kiadásában. A József Attila Kör tagja.

Csáth Géza:

„*Méla akkord: hínak lábat mosni*”
Magvető, Budapest, 2013

val színezte ki, minden mondatát apró rajzokkal kísérte. Egy-egy szót gyászkerettel vett körül.”¹ Az új kiadás abban is eltér a szabadkaitól, hogy a napló szerzőjeként immár Csáth Gézát jelöli meg. A szerkesztői döntés, amely az ekkor 10-17 éves Brenner József nevét az először csupán 1905-ben, *A budapesti választások* című írása végén használt Csáth Géza írói álnévre cseréli, az irodalomban kevésbé jártas olvasók számára egyértelművé teszi a szerző kilétét. Egyszersmind új kontextusba helyezi a naplót: utólag beleilleszti a Csáth Géza néven publikált szépiro-

dalmi művek sorába. Ezt az intenciót mutatja a kötet borítója is, amelynek ötlete (a fehér alapon keretbe foglalt Csáth-rajzzal) megegyezik a többi, Magvetőnél megjelent szépirodalmi, esszé- és kritikagyűjteményével.² Ez az implicit állásfoglalás a szerkesztők részéről a periférián levő naplót egy szintre helyezi Csáth szépirodalmi műveivel, ugyanolyan rangot adva bármely, a szerzőtől származó megnyilatkozásnak.

Ez a hozzáállás nem egyedülálló: „A Csáth-oeuvre befogadástörténetén végigtekintve jól látszik, hogy az értelmezésekben mennyire összeforr a szerző élete és műve. Mintha Csáth életművéről nem is lehetne másképp beszélni, mint legendává, mitikus nővesztett életét megidézve”³ – írja Z. Varga Zoltán. Miközben a gyermekkori naplót a kezünkbe véve azokat az okokat kutatjuk, amelyek a morfiú-függőséghez és a tragikus végkimenetelű élethez vezettek, Csáth felől olvasuk Brenner-t. De elvárásainkban csalódnunk kell. A naplóból megismert fiatalember nyitott, művelt, a történelem és a politika iránt érdeklődő. Átlagos tanuló, és – ahogy az szinte elvárt egy tizenévestől – plátói szerelemmel rajong a színésznőkért. Ha valamiben különbözik kortársaitól, az a művészetek iránti nyitottsága, a vágya az önkifejezésre. Annak ellenére, hogy Csáth életének későbbi szakaszában részben nevelőanyját, Budanovits Ilonát teszi felelőssé elzúllott életéért, morfinizmusáért,⁴ az ellenséges viszonyok – amelyről Kosztolányi Csáth kérésére (!) meg akarta írni *A mostoha* című regényét – nyomát sem találjuk a gyermekkori naplóban. A hétköznapi, apró-cseprő dolgokon való összezördüléseik nem tűnnek többnek kamasz-felnőtt, illetve nevelt gyermek–mostohaanya közötti alkalmi ellentéteknél. Az 1899. augusztus 3-i bejegyzésben például így fogalmaz: „Azóta nem voltam biciklizni, fogadok, hogy anyika beszélte rá apuskát arra, hogy ne vigyen el többé.” Ugyanennek az évnek a szeptember 16-i bejegyzésében ezt olvashatjuk: „Anyika ma este megszüdott (...)”. 1900. március 5-én ezt írja: „Ma, mikor jön haza apuska, pakol ki 16 finom festéket és négy pemzlit, azaz

ötöt, és két rajztollat, nagyon megörültem, s így gondolkodám, mégiscsak szeret engem az én jó apám. Anyika azt mondta, »nem bánom én, ha az egész Székely-boltot össze is vásároljátok«, s ebéd közben többször tett célzást arra, hogy én nem érdemlem meg.” Ezzel együtt kapcsolatuk „anyikával” meghittnek és szeretetteljesnek tűnik. Az 1900. december 31-én kelt *A család krónikája* című betoldásban a következő olvasható: „[Édesapám] megkérte mostani anyikámat, Budanovits Ilonkát (...) Igen jó az új anyánk.” Felmerül a (költői) kérdés: ha Csáth valóban erős ellenérzésekkel viseltetett nevelőanyja iránt, miért hallgat erről Brenner az intimitás műfajaként számon tartott naplóban? Talán (attól félve, hogy illetéktelen kezekbe kerül) tabuként kezelte a témát és öncenzúrárt gyakorolt? Vagy később, felnőtt fejjel bűnbakot keresve ártértékelte, árnyalta a nevelőanyjáról kialakult képét?

Nemcsak „anyika” alakja mentén olvashatjuk a naplót, természetesen. A családi ünnepek, társas összejövetelek, kulturális események aprólékos leírásából kirajzolódik a századforduló Szabadkájának polgári miliője, értékrendje. A tizenéves szemén keresztül bepillantást nyerünk a Brenner- és a Kosztolányi-család hétköznapijaiba, Józsi viszonyába az ekkor még kamasz-fiatal felnőtt unokabátyal, példaképpel és jóbaráttal, Kosztolányi Dezső „Didével”. A naplóban sokáig a mikrovilág, a családi és iskolai élet eseményei a meghatározóak. Az idő előrehaladtával a dokumentatív bejegyzések mellett egyre több irodalmi-elmélkedő rész kap helyet a szövegben. A repetitív, tárgyyszerű leírást, a napi rutinról és az időjárásról való rendszeres jelentést egyre gyakrabban egészítik ki a történelmi és aktuálpolitikai eseményekhez fűzött kommentárok, műelemzések, hosszú emlékezések, narratív betoldások, amelyek már-már feszegetik a napló műfaji korlátait. Benedek Szabolcs véleménye szerint Józsi féltestvérének, Ilonkának a halála a fordulópont a szövegben: „A hangsúly a naplóban innentől fogva a belső történésekre helyeződik át: a vázat továbbra is a napi események adják, ám Ilonka álmokképben

kísértő alakja, a Budanovits lányok természetrajza, vagy éppen az apa nyakán keletkezett mérges pattanás kapcsán felgyülemelő létkérdések már az eljövendő Csáth Gézát idézik elénk.”⁵ Valóban, Ilonkával való viszontlátásuknak álomszerű víziója a *Találkozom anyámmal* című novellával mu-

tat rokonságot. A halálélmény hatására 1903 után írt bejegyzések olyan kérdéseket vetnek fel, amelyek az író későbbi világszemléletével is összefüggésbe hozhatóak. A halál gondolata mind fizikai („Nem-e halok meg éjszaka”, „Mintha a halál reám lehelt volna”, „Június 6-át nem érem meg”, „Íme, tán az utolsó tavaszom”), mind metafizikai értelemben („A halál és az álom testvérek”) egyre erőteljesebben foglalkoztatja. A „Jólesik visszaemlékezni az elmúlt időkre” (III., V. és VI. füzet), illetve „Jólesik visszaemlékezni a régmúlt dolgokra” (IV. füzet) mottóit egy 1904-ben készített rajzhoz fűzött kommentárban felülírja: „jól esik emlékezni? – A fene, aki eszi.” Az 1903. május 12-től vezetett VIII. füzet mottója pedig már így hangzik: „Hagyjátok nyugodni a holtakat”.

Ha többé nem esik jól emlékezni, mi a funkciója ennek a szövegnek? Bár egy (leendő) író esetében felmerülhet, hogy a naplót a nyilvánosságnak szánta, e szöveg néhány sorából (pl. „Aki kívülem elolvassa, az nem becsületes ember”) világossá válik, hogy jelen esetben nem erről van szó. Az utolsó bejegyzésben Brenner azért szakít a naplóval, hogy a továb-

biakban „életének minden nevezetes mozzanatát nyomtatásra adja”. Következésképpen ezt nem kiadásra szánta. A kérdésre maga ad választ 1904. január 6-án kelt elmékedésében: „Már alig jut ennek a könyvnek a papírjára más, mint ilyen emlékpapírok. Hangulatot, bánatot minek följegyezni? Jön – megy, s a szív öregszik. Emlékek! ez is csak keserű könnyet hoz az embernek! Mégis, milyen sok gondolatot, hangulatot idéznek föl ezek az emlékek...” Funkciója tehát elsősorban a Tarján Tamás könyvismertetőjében szereplő ön-émlékkönyv lehet.⁶ Ezt a kategóriát az általa említeteken kívül (beragasztások, cikk-kivágatok, kereszttalások) az is legitimálja, hogy megjelenik a szubjektum adott pillanatban történő rögzítésének, illetve egy későbbi újraolvasás során az azzal való szembesülésnek az igénye: „De elég, bezárom már naplómat erre a füzetre nézve. Sok rossz, sok ideális, sok eltévesztett, ábrándos és haragos irkafirka van benne. Mindegy, így hagyom. Nem török semmit. Ez a füzet tanúja első szerelmemnek, a humoros és komikus kamaszkornak. Tanúja egy csomó lelki küzdelemnek, mulatságnak. Megörökítője kedves, ifjúkori emlékeknek.” Máshol pedig: „Most veszem észre, mennyi szamárságot firkáltam én ide össze, de nem törülöm ki, hogy lássam meg mindig ezt a szép kort teljes tisztaságában.” 1904. május 9-én egy iskolai szereplés részletező leírását így kommentálja: „Engem alig érdekel ez, de sejtem, hogy valamikor kíváncsi lesz erre egy ismeretlen szívű, lelkű, arcú és szerencséjű idősebb ember, aki ezt évek múlva – talán éppen könnyes szemekkel – olvasandja.” A kis Brenner időről időre eltűnődik azon, hogy vajon idősebb énjének mi lesz a véleménye a jelenkoriról: „Kíváncsi vagyok, hogy ha ezt elolvasom ezután vagy 10-20-30 évvel (ugyan melyik időközben fogok meghalni: 17-27-37) nevetni fogok-e.” Az író nem csupán arra apellál, hogy a sorokat később újraolvassa, de arra is, hogy a leírtak későbbi énjére hatást gyakorolnak majd: „Sok gondolat vilant át agyamon, mikor ezeket írom. S leírom, hogy ha majd pályát választok egy életre-halálra, elolvassam s át-

gondoljam még egyszer.” 1904. június 3-án a nősülésről elmélkedvén Brenner a következőt üzeni a majdani Csáthnak: „az ember mindig gondolja meg, szeretem-e annyira a jövőendő feleséget, mint magamat, s a szabadságot. (...) – Gondolkozz így majdan, bölcs, görög – cilinderkalapú és köcsögfejű fiatalember!”

Sőt, a szöveg érdekessége, hogy az újraolvasás már a szövegben megvalósul. Idősebb énje újraolvasás közben párbeszédet létesít a korábban írtakkal, szerkeszti, kommentálja, jegyzetekkel, későbbi történésekkel kiegészíti, felülbírája az eredetileg a naplóban foglaltakat. Ezt olvassuk 1902. november 29-én kelt bejegyzésében: „De jövő esztendőre képet csinállok, és ha élek, az 1903. dec. 2-i naplóban benne ékeskedik majd.” Saját lábjegyzete 1903. decemberéből: „Nem csinálhattam.” Máshol pedig: „ohó, ezt nem szabad kitörölni”. Gyakran vitatkozik korábbi önmagával, például „Irént szerettem.” Utólagos bejegyzése: „A fenét?!?!”, vagy másutt: „Dide kezd nekem nem tetszeni. Elvtelen, önző, s nagy tudásban is ostoba!... (Így van)”. Későbbi lábjegyzete: „Egészen másképp van. Elvei, melyeket még akkor sem értettem meg, nem tetszettek nekem.”

Az egyre nagyobb kihagyásokkal vezetett napló utolsó bejegyzéseiben az olvasó-író egyenesen elhatárolódik a gyermekkori napló írójától. „Viszsaérkeztem gyerekes örömmel a régi otthonomba 15-én, s most itthon vagyok. Semmi se bánt, de érzem, hogy a régi énem már nincs sehol, és következik valami kisebb igényű, kevesebbet remélő 18 éves úriember helyette (...)” „(...) úgy kell lenni, hogy szakítsak eddigi életemmel, feledjem a múltat, melyhez semmi közöm, nem az enyém többé, hanem e lapoké (...) S most, hogy menni akarok, föltétlenül menni, szakítani akarok ezekkel a lapokkal. Az életemet egy más könyvbe írom ezentúl.” Ez az elhatárolódás az egyes szám harmadik személy használatával nyelvi síkon is megjelenik: „Az olvasó – aki író is egyszemélyben, e följegyzéseket immár nagyon hiányosnak találja. Attól tart, hogy szakítania kell e könyvvel, s arra szorítkoznia, hogy életének minden nevezetes mozzanatát nyomtatásra

adja. Ezzel lebecsüli ugyan az ide írottakat, de nem a saját eddig nagyra tartott egyéni életét.” Mintha szabadulni szeretne tőle, egy adieu-val útjára bocsájtja a naplóba zárt gyermekkort.

A szöveg az irodalom és a történelem iránt érdeklődők számára az íróvá, művésszé, felnőtté válás mániakus precizitással megörökített folyamatként, illetve kordokumentumként olvasva egyaránt izgalmas, Csáth, Kosztolányi, vagy a korabeli Vajdaság kutatói számára pedig igazi kincseshánya.

JEGYZETEK

- 1 KOSZTOLÁNYI Dezső: *Csáth Géza betegségéről és haláláról*, Nyugat 1919. II. 16–17. sz. 1105–1109.
- 2 Lásd pl. *Rejtelmek labirintusában, Összegyűjtött esszék, tanulmányok, újságcikkek*, Magvető, 1995, *Az életet nem lehet becsapni, Összegyűjtött színpadi művek*, Magvető, 1996, *Fej a pohárban, Napló és levelek 1914–1916*, Magvető, 1997, *Mesék, amelyek rosszul végződnek, Összegyűjtött novellák*, Magvető, 1994, *A muzsika mesekertje, Összegyűjtött írások a zenéről*, Magvető, 2000.
- 3 Z. VARGA Zoltán, *Napló és memoár között*, *Literatura*, 38/1., 2012.
- 4 „(...) nevelőanyját mindig mostohának tartotta, sohasem tudta őszintén megszeretni, s későbbi eltévelyedéséért is részben őt okolta.” írja Kosztolányi Dezsőné Csáth Gézáról. Közli: Dér Zoltán, *Adalékok Csáth Géza életrajzához*, Úzenet, 1987. jan.–márc. 185.
- 5 BENEDEK Szabolcs, *Játszi óriás lesz*, *Népszabadság*, 2013. november 16–17. 14.
- 6 TARIÁN Tamás, *SUB ROSA? Csáth Géza: „Mela akkord: hinak lábat mosni”*, internetes elérhetősége: http://www.revizononline.com/hu/cikk/4966/csath-geza-mela-akkord-hinak-labat-mosni/?cat_id=1&first=0

■ **Balogh Lilla** (Budapest, 1989): az ELTE magyar–kommunikáció alapszakán, majd irodalom- és kultúratudomány mesterszakán szerzett kitüntetéses diplomát, jelenleg ugyanitt PhD-hallgató. Az irodalmi modernség programon. Ennek megfelelően kutatói érdeklődése elsősorban a 20. század első felének magyar irodalmára irányul. Készülő doktori disszertációjának célkitűzése Szép Ernő sokrétű munkásságának újraértelmezése, irodalomtörténeti szerepének újragondolása.